

A házasság és a család fogalma és értelmezése^[1]

I. ÉRTÉKPRIORITÁSOK

Az emberek az életüket saját értékrangsoruk mentén élik. Halljuk még néha, hogy: „Nekem a család az első”, vagy hogy „A házasság az szent dolog!”. Amíg ilyeneket hallunk, addig nincs nagy baj az emberekkel, addig ugyanis vannak és hatnak bennük – a szívükbe írva – alapvető morális értékek, melyek ösztönöznek a jóra, és gátolják a rosszat. Az egyén által vallott értékekből kirajzolódik az ő egyénisége, személyiségeinek értéktartalma, az embersége. Az a jó, ha az egyesek értékprioritásaiból áll össze egy-egy családi, helyi és a nagyobb, nemzeti, vallási, civilizációs, kulturális, vagy akár a globális közösség értékrendje. Az egyéni és az azokból felépülő közösségi értékrendek alakításának, örözlésének és továbbadásának elsődleges színtere a család. A családtagok, elsősorban a házastársak, egymás személyiségét is formálják, miközben maguk is formálódnak. Kiemelkedően fontos azonban a gyermekek nevelése, a családi hagyományok, a pozitív értékminták továbbadása és átörökítése az egymást váltó generációk között. A magatartásminták követése a legerősebb, ami az értékek valóságos „bevésődését” (*imprinting*) eredményezi, ezért oly fontos a példamutatás. Az emberi magatartásokat normák szabályozzák. A normák nagyon sokfélék. A jogi normák más normák köréből szelektálják a fontosabb értékeket, hozzájuk kapcsolják a kikényszerítés lehetőségét, az állami közhatalmat. Ezért különösen fontos a jogi normák értéktartalma, a jogrend egyúttal értékrend is. Amíg a jog „alulról építkezik”, a bevésődött erkölcsi normákból merít, addig az egyének és közösségeik értékrendje egyfelől, és a jogrendszer értékrendje másfelől, szinkronban vannak és kölcsönösen áthatják egymást. A jogi értékrendnek az építő elemei a jogelvek, az egyes jogágak, jogterületek, jogintézmények alapelvei (pl. a nők és férfiak egyenjogúsága, házasságkötés szabadsága, az anyaság védelme, a gyermek mindenek felett álló érdeke stb.). Ha a törvények alapvető elvei, jogi értékei jók és stabilak, akkor maguk a törvények is azok, a jogrendszer egésze is az. Ha a jogrendszer stabil, az adott társadalom értékrendje is stabil lesz. Ennek érdekében az egyes jogágak (így a családi jog) legfontosabb jog-

[1] A publikáció a Madl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet támogatásával készült. The research was carried out within the framework of the Central European Professors' Network coordinated by the Ferenc Mádl Institute of Comparative Law.

elveit, alapvető értékeit a nemzeti alkotmányok átvették és alkotmányos rangra emelték. Így most ezek állnak a jogrendszer élén (csúcán), alkotmányos normákba foglalva azokat a legfontosabb értékeket, társadalmi értékprioritásokat, amelyek mentén az adott közösség az életét élni, államát megszervezni és működtetni kívánja. Az alkotmányos értékrendet nevezzük újabban nemzeti vagy alkotmányos identitásnak is. Hasonló jogfejlődés egyidejűleg végbement nemzetközi (univerzális) és európai (uniós) szinten is. 1948-ban „az emberiség családjá” is kodifikálta azokat az immár egyetemes érvényű alapvető értékeket, amelyek mentén az életét a jövőben élni kívánja. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az egész emberiség értékprioritásait tartalmazza, sokan – nem véletlenül – univerzális alkotmánynak tekintik. Rendelkezéseit a nemzeti alkotmányok egy utaló szabályon keresztül befogadják, értékeit a nemzeti törvényhozók konkrét normákra váltva részletezik, a közigazgatási és az igazságszolgáltatási fórumok pedig a mindennapi életviszonyokban érvényesítik. Az egyéni értékprioritások ilyen fejlődési utat bejárva mint emberi jogok és alkotmányos alapjogok térnek vissza az egyes emberhez. Egyetlen példával illusztrálva: a házasságkötés és a párválasztás szabadsága, a férfi és a nő (úgy is mint házastársak) egyenjogúsága a családi jogi törvény alapelve, a felek alanyi joga, de egyúttal alkotmányos alapjoguk is, uniós és egyetemes emberi joguk és alapvető szabadságuk is.

Más a helyzet, ha a jogrend „felülről építkezik”, vagyis ha az alapvető normákat az emberek feletti uralmi tényezők – tulajdonosi, gazdasági, pénzügyi és az ezeket kiszolgáló politikai hatalmak – diktálják, és ez által a jog értéktartalmát is megszabják. Ilyen volt a kommunista totális diktatúrák joga, de maradjunk egy mai, aktuális példánál. A kapitalista versenygazdaság alapértékei a „liberalizáció, dereguláció, privatizáció”, alapvető szabadságai a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások „szabad áramlása”. Ez a verseny kevés győztest és rengeteg veszteszt produkál. Ha az összetartó család, egy lokális közösség vagy egy nemzetállam ezeknek ellenáll, hátrány éri. Az ilyen *szelekció* az emberi faj túlélési kilátásait nemcsak, hogy nem növeli, de jelentős mértékben rombolja azt. „A haszonelvűség megsemmisítő módon ható tévedését az eszköznek a céllal való felcseréléseként definiálhatjuk.” A tulajdon, a gazdálkodás, a pénz eredetileg a létfenntartás, a létbiztonság eszközei voltak, majd öncéllá és végül uralmi eszközzé váltak. A pénz ma abszolút érték, birtoklásának nincs felső határa. A gazdagok egymást akarják túlszárnyalni, a szegények a lemaradástól, a további elszegényedéstől való félelemben élnek. Mindkettő a mai ember egészségét, házasságát és családját, a társadalmi békét aláásó leglényegesebb tényező.^[2]

[2] Lorenz, 1988, 102.

II. ALKOTMÁNYOS ÉRTÉKPRIORITÁSOK

Az alkotmányozó hatalom Magyarország Alaptörvényének a megalkotása során bőséges és tiszta forrásból meríthetett. Egyfelől adottak voltak a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok, melyeket elegendő egyetlen generális utaló szabállyal felhívni és az alkotmány részévé tenni. A mechanikus bemásolás azonban nem ideális megoldás. Az alapjogok érvényesítésének ugyanis történeti, kulturális és materiális (pénzügyi, költségvetési) feltételei is vannak. A teljesítőképesség hiánya üres szólamokká változtatja az alapjogokat és lejáratja az alkotmányt. Eszerint az emberi jogok tényleges érvényesülése a fejlett és gazdag, illetve a fejlődő és szegény országokban más és más. Ez a szomorú valóság. És ezért kell folytonosan törekedni az országok közötti esélyegyenlőség megteremtésére európai és globális szinten egyaránt. Másfelől nálunk adottak voltak történeti alkotmányunk vívmányai is, de hogy konkrétan melyek is azok, az majd az Alkotmánybíróság eseti döntéseiből fog kirajzolódni, hosszabb idő alatt. Harmadrészt adott volt az 1989-es „rendszerváltó” ideiglenes alkotmány húsz éves alkotmánybíróági gyakorlata, az ún. „értelmezett alkotmány” tartalma és az amögött felhalmozott tapasztalati tudás. Mindez különösen igaz a házasság és a család alkotmányos értékére és védelmére. Ezek az intézmények nagy súllyal szerepelnek a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumokban, *in abstracto* egységes és egyértelmű szövegezésben, miközben *in concreto* rendkívül változatos formákban léteznek az egyes államokban. A házasság és a család benne voltak mindhárom előző (1949-es, 1972-es és 1989-es) írott alkotmányunkban, és letisztult alkotmánybíróági gyakorlatuk is volt. Mindezeket hasznosítva az absztrakció magas fokán úgy lehetett megfogalmazni őket, hogy alkalmasak legyenek a tradicionális értékek megőrzésére, ugyanakkor kellően rugalmasak is legyenek az új értékek befogadására. Mivel a nemzetközi, az európai és a magyar társadalmi értékrend is fejlődik, változik, ezek a változások érintik az alkotmány és a jogrendszer értékrendjét és egyes alapvető értékeit is. Ezek szerves fejlődése és fejlesztése aktív adaptációt feltételez. Új értékek befogadása csak a régiek közé illesztésük, illeszkedésük esetén képzelhető el, nehogy úgy viselkedjenek, „mint az elefánt a porcelánboltban”. A szerves illeszkedés egyúttal az értékrend túlélésének, életképességének feltétele, a vitalitás jele és bizonyítéka. Viszont a csupán értéknek látszó új jelenségeknek, azok fondorlatos erőszakolásának nem szabad engedni. Egyenként aprónak látszó engedmények is összességükben romba dönthetik az addig szilárd értékrendet, csúszós lejtőre („*slippery slope*”) vihetik az alapvető értékeket, és mint tudjuk, az ilyen lejtőn nincs megállás.

III. GENERÁLIS ÉRTÉKEK, GENERÁLKLAUZULÁK

A nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok, valamint a nemzeti alkotmányok is a jogi absztrakció lehető legmagasabb szintjein fogalmazódnak meg. Ebből a tényből eleve adódik, hogy az alapvető szabadságok és az emberi jogok, úgy is, mint alkotmányos alapértékek és alapjogok a legátfogóbb, legáltalánosabb fogalmakban, keretnormákban, ún. generálklauzulákban jelennek meg. Ezek alá rendkívül sokféle, nagyon vegyes összetételű, olykor egymással ütköző életbeli tényállás sorolható be. A bíróság esetenként dönti el, mely új életviszonyra terjeszti ki az általános törvényi tényállást, illetőleg, hogy mit zár ki abból. Ezáltal csak hosszabb idő alatt, bírói precedensek sorából rajzolódik ki a generálklauzula konkrét tartalma. Emiatt aztán régóta vitatott a jogtudományban a generálklauzulák megengedhetősége, előbb a „bírói önkény veszélye”, újabban a jogállamiságból levezetett „jogbiztonság” és kiszámíthatóság, előre kalkulálhatóság követelménye miatt. Miután az alkotmányok általában, így a magyar Alaptörvény is tele vannak generálklauzulával, az Alkotmánybíróság pedig „az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve”, aki mindenre kötelező (*erga omnes*) értelmezési joggal bír, az előbbi jogtudományi vitában nagyon is gyakorlati okokból több alkalommal is állást foglalt. A 847/B/1996. AB határozatában pl. megállapította: „a jogalkotóknak a normavilágosság követelményeinek megfelelő jogszabályszeveget kell kibocsátaniuk”. Az 55/2001. (XI.29.) AB határozatában pedig azt hangsúlyozta, hogy bizonyos esetekben éppen nem a részletező, hanem az általános, keretjellegű szabályozás segíti elő a jogbiztonságot. A gondolatsort a 801/B/2002.ABh. így folytatta: „A generálklauzuláknak tehát a magánjogon belül az általuk lefedett életviszonyok tekintetében éppen a jogbiztonság szempontjából van jelentősége. Tipikusan ilyen az erkölcsi közfelfogást mindenkor befogadni képes »jóerkölcs« generálklauzulája is.” A legérdekesebb és témánk szempontjából a legfontosabb az Alkotmánybíróság végkövetkeztetése: „Mivel az Alkotmány értékrendje, a társadalom erkölcsi normarendje mindenki által ismert, az ezekkel nyilvánvalóan ellentétes szerződést kötő felek nem hivatkozhatnak arra, hogy a támadott norma tartalma nem világos vagy bizonytalan.” Eszerint ahogyan a kihirdetett jog ismerete mindenkitől elvárható, ezért a jog nem tudására senki nem hivatkozhat, ugyanúgy az Alkotmány értékrendjét is mindenkinek ismernie kell, magatartását ahhoz kell igazítani, az Alkotmány értékrendjének nem tudására sem hivatkozhat senki. Még egy absztrakciós lépcsőfokot feljebb lépve, a 21. század elején ugyanez kimondható az alapvető szabadságok és az emberi jogok (úgy is mint alkotmányos alapjogok) értékrendjéről is. Az általános, átfogó, alkotmányos értékeket hordozó fogalmak, intézmények (mint a házasság és a család is) konkrét jelentése és tartalma az Alkotmánybíróság értelmező döntéseiből és az „alkotmányos” törvényekből olvasható ki. Ezek kazuisztikus, aprólékos, minden elképzelhető esetre kiterjedő szabályozása már csak terjedelmi okokból sem férne be az alkotmányba, az ilyen szabályozás azonban nem is lehetséges és célszerű sem volna. Gondolatmenetünket úgy összegezzük tehát, hogy az alapvető alkotmá-

nyos értékeket hordozó jogi fogalmaknak természetüknél fogva általánosnak, átfogónak, rugalmasnak és keretjellegűnek kell lenniük. Ezek nagy részét nem az alkotmány „teremti”, hanem mint már létezőt „elismeri”, sajátjaként védelmezi.^[3] Az „értelmezési főhatalom” ezek tekintetében is természetesen az alkotmányozó hatalmat illeti meg, de az „alkotmányozási szünetekben” kiemelt szerep hárul az Alkotmánybíróságra is, mint az alkotmányosság és az alkotmányos értékrend legfőbb védelmezőjére. A társadalmi, az állami, és a mindkettőt közvetítő alkotmányos védelemre méltó („örökkévaló”, időtálló) alapvető értékeknek sem a lassú erodálása, relativizálása, kiüresítése, főleg pedig a tagadása vagy a megsemmisítése nem engedhető meg. Ha pedig egyes értékek és a megváltozott körülmények között feszültség támad, és az értékek kiterjesztése az új élethelyzetekre értelmezés útján nem biztosítható, akkor, de csakis akkor mód van a körülményeken változtatni, azokat terelni, igazítani az alapvető értékekhez, értékrendhez. Ezt a szélső esetet nevezhetjük értékmentésnek, a megroppant értékrend megszilárdításának. Mindez az alkotmányos értékrend természetes avagy szerves fejlődésének, de tágabb összefüggésben akár civilizációs evolúciónak is tekinthető.

IV. A HÁZASSÁG MINT ALAPVETŐ ÉRTÉK

Az ember életének három legnagyobb jelentőségű fordulópontja: a születése, a házasságkötése és a halála. Az elsőről és a harmadikról – tipikus esetben – nem maga dönt, azokat tőle független, nagyrészt természeti és társadalmi körülmények, mások döntései alakítják. Az egyetlen igazán fontos döntés, amit az ember a saját sorsát illetően maga hozhat meg, az a házasságkötése. Alaposan meg kell tehát fontolnia ezt a döntést. Nem véletlen, hogy ez a megfontolás egyre több fiatalnál egyre hosszabb időt vesz igénybe, a házasságkötési korhatár kitolódik, sok fiatal egyre nehezebben szánja rá magát a házasságkötésre. Konrad Lorenz szerint: „Elegendő, ha párválasztáskor nem felejtjük el ezt a magától értetődő és egyszerű követelményt: tisztességes legyen a lány – és a fiú sem kevésbé”.^[4] Ha a házasságkötéshez az egész életre szóló elköteleződést és a gyermekvállalást, a családalapítást is hozzákapcsoljuk, még tovább nehezedik a döntés, növekszik a döntés súlya, kockázata és a felelőssége is, de arányosan nő az értéke is. Ebben a logikus gondolatmenetben mondhatjuk, hogy az ember életének a legnagyobb értéke a házasságkötése és a családalapítása. Abban teljesedik ki önmaga és házastársa személyisége, embersége, amit továbbadhatnak utódaiknak, átörökíthetnek gyermekeikre. Ebben az értelmezésben az a kijelentés, hogy „a házasság alapvető érték”, minden vitán fölüli áll. Ha erről leválasztjuk a közös gyermek vállalását, mivel az nem minden házasságkötés

[3] Schanda - Varga, 2020, 81.

[4] Lorenz, 1988, 60.

célja (különösen idősebb korban), akkor, bár nem ilyen egyértelmű az értékelés, de még mindig a nagy többség vallja, hogy a házasság alapvető érték.^[5] Ennek magyarázata az a bibliai gyökerű, ugyanakkor nagyon emberi vélekedés, mely szerint „nem jó az embernek egyedül”, ezért keres az ember magának társat. A párkapcsolat – tipikusan a házasság – a magánszféra, a magánélet kiemelkedően fontos része, az ezek szabadságához, zavartalanságához, biztonságához fűződő jogok szintén alapvető értékek. Ezért az állam számára sem közömbös, miként alakítják magánéletüket a polgárai.^[6] A „párkeresés” egyúttal az egyéni boldogság keresése is, a „párválasztás” sorsfordító döntése tehát már a jog előtt is, természeti körülmények között (az ún. prehisztorikus időkben) is az egyéni értékhierarchia csúcán volt, és a jogon kívül is, a jottól függetlenül is ott van ma is. Ilyen értelemben beszélünk a „jogmentes magánszféra” igényéről, ami a „*privacy*” kemény magját jelenti. Más kérdés, hogy amióta az ember jogilag rendezett társadalmi viszonyok között él, és a házasság tényéhez joghatások, jogosultságok és kötelezettségek fűződhetnek, azóta mondjuk azt, hogy „a házasság a legszemélyesebb közügy”, különösen, ha gyermekek és más családtagok kapcsolódnak hozzá. Ez ismét azt jelzi, hogy a házasság ténye önmagában is, a társadalmi közösség számára is alapvető érték, és erre tekintettel alkotmányos alapérték is. A házastársak testi és lelki egységének, a házaselet harmóniájának egészségvédő funkciója is van. A harmonikus házasságban élők egészségesebbek és hosszabb ideig élnek. Ennek kisugárzó hatása a tágabb rokoni, a munkahelyi, a lokális lakóhelyi, sőt a teljes társadalmi közösség számára is fontos és értékes.^[7] Ha sikerül is megegyezni abban, hogy a házasság alapvető érték, az még nem jelenti azt, hogy a fogalmában is sikerül megegyezni és mindenki ugyanazt érti házasság alatt.

V. A HÁZASSÁG FOGALMA

Legáltalánosabb értelemben a házasság: párkapcsolat. Két ember, hagyományosan és tipikusan egy nő és egy férfi alkot egy emberpárt. Párkapcsolat azonban rendkívül sokféle lehet, már csak azért is, mert a pár mindkét tagja önálló személyiség, saját identitása egyedi, egyszeri és megismételhetetlen, amiből kifolyólag párkapcsolatuk is ugyanilyen, azaz ahány párkapcsolat, annyi féle. Szűkíteni kell tehát a kört, ha meg akarjuk határozni azt, hogy a párkapcsolatok közül melyek azok, amelyek házasságnak tekinthetők. A szűkítéshez formai és tartalmi feltételeket határozhatunk meg. A formai feltételek népektől, koroktól, kultúráktól és vallásoktól függő rítusok, szertartások, cselekmények és nyilatkozatok, amelyek a tágabb közösség minden tagja számára nyilvánvalóvá

[5] Kopp – Skrabski, 2020, 27.

[6] Schanda, 2020, 686.

[7] Kopp – Skrabski, 2020, 120., 161.

teszik, hogy az adott emberpár egymás házastársa. Ez a formai sokszínűség egyszerűsödött odáig, hogy a két fél, egy nő és egy férfi, egy hivatalos személy (az anyakönyvvezető) előtt egybehangzó akarattal kijelenti, hogy a másikkal házasságot köt, ezt a tényt a közhiteles nyilvántartásba bejegyzik, és a felek és a tanúk is aláírják. Az így létrejött házasságot, mint formát aztán a felek tettségük szerinti tartalommal tölthetik meg. Ezért tartalmi feltételeket szinte lehetetlen előre megszabni, inkább csak körülírni lehet, vélelmezni és ajánlani, amelyek teljesülését később lehet majd vizsgálni. A „formális” házasság ugyanis lehet üres látszat, színlelés, a másik fél vagy a közösség megtévesztése, azaz súlyosan vissza lehet vele élni. A formális vagy látszatházasság valami egészen más valódi célt leplez, többnyire olyan előnyhöz jutást, amihez a házasság nélkül a felek (gyakran csak az egyik fél) nem jutnának (nem jutna) hozzá. A nehézségek ellenére ezért próbálkozik a tudomány és a tételes jog is a házasság tartalmi feltételeinek (ismérveinek, kritériumainak) – legalább példálózó jellegű – meghatározásával. A valódi – tartalmas, a közösség által is nagyra értékelt – házasság tartalmi elemei olyan előnyök, javak, amelyek mind a felek, mind a közösség szempontjából alapvető értékek. De a javak végtelen bőségéből melyeket emelje ki a jog, mint legfontosabbakat, amelyekkel általánosságban meghatározhatja (identifikálhatja) a valódi házasságot, egyúttal elhatárolva azt a nem valóditól? Javier Hervada jogfilozófus szerint elegendő Szent Ágoston három *bonum*ra vonatkozóan vizsgálgódnia. E három a *bonum proles* (a gyermekek java), a *bonum fidei* (a hűség és egység java) és a *bonum sacramenti* (a felbonthatatlanság java, profán szóhasználatlaltal a „holtomiglan – holtodiglan”). Ezeket a „középkori” fogalmakat 21. századi tartalommal lehet megtölteni, hogy ma is alkalmasak legyenek a valódi házasság azonosításához.^[8] Csak a legfontosabb, az azonosításra legalkalmasabb tartalmi elemeket említjük:

- a) Két autonóm személyiség egyesülése, szövetsége, „összecsiszolódása”, egymás személyiségének kölcsönös gazdagítása. Ez a közösség „lényegesen több, mint a két partner külön-külön. Ezt a közösséget pedig nem lehet birtokolni, hanem ennek csak részévé lehet válni. Aki birtokolni akarja partnerét és a párkapcsolatot, alkalmatlan az életközösségre, és csak érekközösséget képes létrehozni.”^[9]
- b) A test és a lélek egysége. „A jogi kötelék a természetes képességeken keresztül egyesíti a házastársakat. Egyesíti az akaratot és egyesíti a természetes képességeket, amelyeket a szexualitás jellemez. Fontos kiemelni, hogy azt egyesíti, ami már korábban egyesülésre volt rendelve. A férfiasság és a nőiség a teremtesen keresztül vagy a természet konzekvenciájaként az egyesülésre lett létre hozva.”^[10] A gondolat biblikus alapjai közismertek: „és lesznek

[8] Hársfai, 2020, 161.

[9] Kopp - Skrabski, 2020, 128-129.

[10] Hársfai, 2020, 165.

ketten egy testté” (Mózes I. 2:24. és Máté 19:4-6.). Eredete az a természeti törvény, hogy új emberi egyed csak egy nő és egy férfi ivarsejt egyesüléséből jöhet létre, amiből következően a házasság egy nő és egy férfi testének és lelkének (génjeinek és pszichéjének) egysége.

- c) A célok egysége. „Ez a másik sorsában való részvételt jelenti, a személyes történetében való osztozást. Közös a céljaik, életük, a történetük.”^[11]
- d) Élet- és szeretetközösség. Ez a tartalmi elem megtalálható már a Iustinianus és Modestinus által alkotott definíciókban is, majd a II. Vatikáni Zsinat ezzel írta le a modern házasságot.^[12] Az biztos, hogy ez több és más, mint a pusztá érdekközösség. „Az ókortól általános volt, hogy gazdasági vagy politikai érdekek alapján kötöttek házassági szerződést. Az uralkodók a politikai szövetségeket erősítették meg családi kapcsolatokkal. A vagyonosok még több vagyont reméltek a házasságban létrejött vagyonegyesítés útján.”^[13] Keresztény kultúránk alapja az áldozatos szeretet, ami önzetlen és nem önző, nem haszonleső. Az önzetlenség persze kölcsönös, mindkét fél a másik érdekét tekinti előbbre valónak, és cserébe ugyanezt kapja és reméli. Ez az alapja az egymásért vállalt hűségnek és a másik fél támogatásának is.
- e) Kölcsönös elköteleződés és kötelezettségek vállalása. Kitartás a másik mellett jóban és rosszban, egészségben és betegségben, gazdagságban és szegénységben. Az erre a kérdésre adott válasz csak egy és egyértelmű „igen” lehet. Ez egy holtig tartó ígéret, a felbonthatatlanság ígérete és reménye.

A filozófiai és teológiai magaslatokhoz képest a jognak – még ha absztrakt normákat alkot is – a valósághoz kell közelebb állnia. A házasság formailag érvényes létrejöttéhez a törvény csak annyi és olyan tartalmi feltételt kapcsolhat, ami a házasodni szándékozók többsége által teljesíthető. Ilyenek pl. a hűség, az együttműködési és a támogatási kötelezettségek. Ezek – a házassági életközösség minimális tartalmi elemei – külön-külön is jellegzetes, tág keretnormák, generálklauzulák, melyeket a házaspárok maguk értelmezhetnek és konkretizálhatnak, ezeken belül és ezeken túl is maguk tölthetik meg tartalommal a saját házasságukat. Tartalmi kötelezettség megsértését a bíróság csak akkor vizsgálja, ha erre alapozva az egyik fél igényt érvényesít. A tartalomsértéshez – súlyától és jellegétől függően – joghátrány, szankció kapcsolódhat, aminek – elvileg – preventív hatása van. Azért, hogy a tartalmi feltételek meghatározásának nehézségét illusztráljam, kiemelek egyet, a talán legszebb, legértékesebb, de egyúttal legnehezebb és ezért a legvitatottabb elemet, a házastársi hűséget.

[11] Hársfai, 2020, 166.

[12] Hársfai, 2020, 166.

[13] Kopp – Skrabski, 2020, 12.

VI. A HÁZASTÁRSI HŰSÉG FOGALMA

A „hűség” valaha az egyik legértékesebb emberi erény volt. Elköteleződést és kitartást jelent valaki és valami mellett. Része volt az ünnepélyes eskük, fogadalmak szövegének, része ma is az egyházi „esküvőnek”, a házasság „szentségének”. De „szent” volt az adott szó is, a másnak tett ígéret is. A szószerzés, az esküszegés, a hitszegés egymással egy szinten voltak főbenjáró (azaz halálos) bűnök. A hűség része a *pacta sunt servanda* elvének, ami szerződési jogi alapelv, de nem csak a magánjogi kötelekben, hanem a nemzetközi közjogban is. Sokan ezért civilizációs alapértéknek is tekintik. Része a hűség a társadalmi bizalmi tőkének is, aminek mutatószámát ugyanúgy mérik, mint a nemzeti össztermékét vagy a nemzeti jövedelemét, de azoknál sokan értékesebbnek tartják. Magában foglalta a hűséget a hazaszeretet is, a szülőföldre való ragaszkodás, annak megvédése akár az ember élete árán is. Ilyen hatalmas „érték-háttérrel” vált a hűség a házasság tartalmi elemévé, mint házastársi hűség, ami természetesen kiterjedt a házasságra mint természeti-, társadalmi- és jogintézményre is (házassági hűség). Mégis – vagy talán éppen ezért – vitatják sokan a helyét a törvényben, sőt múlt időben beszélnek róla. Holott egyébként, az értékskálán lényegesen alacsonyabb szinten, a hétköznapi fogyasztói világban gyakran találkozunk vele. A hűség a termékek és szolgáltatások piacának marketingeszközévé silányodott. Sok szolgáltató az általános szerződési feltételei között „hűségidőt” köt ki, „hűségnyilatkozatot” írat alá, áruháznak vásárlói „hűségkártyáikra” gyűjtenek „hűségpontokat”, melyekkel aztán valamilyen előnyhöz juthatnak. Holott az egész nem más, mint üzleti kalkuláció, célja a forgalom bővítése, és biztos, hogy mindig a szolgáltatók (eladók) járnak jobban. Nem más ez, mint a jogban is megfigyelhető fogalmi relativizálódás, egy alapvető érték devalválódása, azaz értékvesztés. Ugyanezt elmondhatjuk magáról a házasság fogalmáról is, annak devalválódása, értékvesztése ugyanígy megfigyelhető, azaz párhuzamosan, ahogyan a házasság fogalmát egyre többféle párkapcsolati formára kiterjesztjük. A házassághoz, mint alapvető értékhez a társadalomnak, a jogalkotónak és az alkotmányozó hatalomnak is hűnek kell maradnia.

A házastársi hűség fogalmához kapcsolva meg kell még említeni a monogám házasság intézményét, aminek köszönhető a hűség felértékelődése. Házasság és család már az írott történelem előtt is volt, amikor az apai minőségnek még nem volt jelentősége, a gyermekeknek csak a közös anyától származását tartották nyilván (anyajogú társadalom, matriarchátus). „Kétségtelennek látszik viszont az is, hogy a társadalom fejlődésének egészen korai szakaszán is jelentkeztek olyan formák, amelyek csak egy később kialakuló társadalmi rendben váltak uralkodó formává.”^[14] Így előfordult a férfi és nő mint szülőpár együtt maradása, monogámiája is. Ez, még ha eleinte kivétel volt is, „igen nagy jelentőséghez juthatott a vérségi kötelék mindkét szülő irányában való tudatosításában és

[14] Nizsalovszky, 1963, 25-26.

megszilárdításában; a vérségi kötelék tudatossá válása pedig olyan ösztönöket fejlesztett ki, amelyek forrásaivá váltak az emberiség fejlődését szolgáló nézetek kialakulásának, többek között a vérfertőzési tilalom feltalálásában is közrehatottak.” Ezt a tilalmat – és közvetve a monogám párkapcsolatot – erősítette annak felismerése is, hogy az idegen törzsből hozott (rabolt, vásárolt) asszony gyermekei egészségesebbek, szebbek, okosabbak, mint a belterjes rokoni körből származók. A genetikai ok mellett a monogámia másik oka a mezőgazdasági forradalom, a magántulajdon kialakulása, ennek kizárólagossága és öröklése volt. A tulajdonosi hatalom kiterjedt a tulajdonos férfi feleségére és a gyermekeire is, kialakult az apajogú társadalom, a férfiuralom. Ezt alig több, mint fél évszázada kezdi felváltani a férfi-nő, úgy is mint férj-feleség egyenjogúsága, a két nem jogi és társadalmi egyenlővé válása. Megmarad azonban a monogámia két fő indoka, a vérfertőzés tilalma és a családi jogállás kizárólagossága. „Az ember nem természeténél fogva monogám, a társadalmi fejlődés magasabb fokán álló államok jogszabályai azonban általában képtelenné teszik arra, hogy egyidejűleg két személlyel, a jog által elismert házastársi kapcsolatban álljon. Ez a szabály kétoldalú, mindkét házastársra áll.”^[15] És ameddig a monogámia indokolt, addig a házastársi hűség, mint alapvető érték is az marad. Márpedig a monogámia indokoltsága nagyon erős. „Joseph Daniel Unwin kiemelkedő történelmi civilizációk és többtucatnyi törzs tanulmányozása alapján úgy találta, hogy a fejlett kultúrák alapját monogám kapcsolatokon nyugvó közösségek adták, míg a szexualitásnak ennél tágabb kereteket biztosító kultúrák hanyatlásnak indulnak vagy eleve alacsony fejlettségűek maradnak.”^[16]

VII. ALTERNATÍV PÁRKAPCSOLATOK

Rosszindulatú (vagy realista?) vélekedés szerint a természeténél fogva nem monogám ember úgy játssza ki a monogámia szigorú szabályát, hogy nem egyidejűleg él két személlyel házasságban, hanem időben egymást követően köt akár több, mint két személlyel házasságot. Sőt, azért nem köt egyáltalán házasságot, mert annak kötelékéből nehéz, hosszadalmas és költséges szabadulni, hanem inkább létesít lazább, akár egyidejűleg több párkapcsolatot, mert abból bármikor, könnyen, egyoldalú elhatározással is kiléphet. Megint mások szerint a nők vitték túlzásba az emancipációt azzal, hogy a férfiuralom elutasítása mellett magát a házasságot is elutasították. Ezek az állítások valószínűleg túlzó általánosítások. Inkább a férfiak nem hajlandók házasságot kötni, legfeljebb csak élettársi viszonyt létesíteni. (Íme, ez is a férfiuralom egy késői, torz megnyilvánulása!) A valódi ok inkább az önző individualizmusban, az elköteleződés képességének és hajlandóságának hiányában keresendő. Az egyéni önzés három

[15] Nizsalovszky, 1963, 275.

[16] Gallai, 2019, 15.

tipikus eleme: a) én magamért vagyok; b) a világ értem van; c) te is értem vagy. Külön-külön egyik elem sem fér össze a házassági elköteleződéssel, a három együtt biztosan kizárja azt. Megnyugtató tény viszont, hogy „a magyarság 87,3 százaléka a maga számára még az ezredfordulón is a házasságot tartotta a legjobb életformának. ...a fiatalok 76,7 százaléka helyeselte, ha a házasságkötés előtt a párok egy ideig élettársi kapcsolatban élnek”.^[17] Vannak, akik az élettársi viszony létesítésében az „eljegyzés”, a jegyesség mai modern változatát látják, ami egyfajta „tevéleges házassági ígéret”. Analóg hasonlattal: „előszerződés” a felek között arról, hogy később egymással házasságot, azaz végleges szerződést fognak kötni. Mások az élettársi viszonyt „próbaházasságnak” tekintik, ami ha sikeres, a felek valódi házassággá erősíthetik azt. De az is lehet, hogy csak állandósítják, mint *de facto* élettársi viszonyt. Ezt magát is megerősíthetik egy közhiteles (közjegyzői) nyilvántartásba vétellel, személyi és vagyoni előnyök reményében. Miután azonban a házasságot szabad akarattal, tudatosan elutasítják, nem követelhetik maguknak a házastársakkal való azonos elbánást. Ugyanez vonatkozik az azonos nemű élettársakra is, bár ők a magyar jog szerint nem köthetnek házasságot, helyette viszont rendelkezésükre áll a *de facto* élettársi viszony, vagy a bejegyzett (anyakönyvezett) élettársi kapcsolat. Fontos kérdés ezek után, lehet-e alternatív házasságot létrehozni, illetőleg hogy meddig szaporítható az alternatív párkapcsolati formák száma? „Nagy tévedés az a vélekedés – mondja Hervada –, hogy korunkban ahogyan a kultúra az ember alkotása, ugyanúgy a házasság is az. Azt gondolják sokan, hogy a házasság formája annyiféle lehet, amennyit az ember megalkotni képes, és minden kultúra képes megformálni egy házassági modellt. Ezzel szemben a házasság nem az ember invenciója, hanem természetjogi intézmény.”^[18] Általában a fogalmak, így a házasság fogalmának tisztasága és egyértelműsége önmagában is érték, aminek relativizálása, összezavarása „értékzavarhoz”, értékvesztéshez vezet. Az a tény tehát, hogy a törvényhozó a hagyományos házasságmodellt favorizálja, jogilag védelmezi és ténylegesen is támogatja, nem a homofóbia megnyilvánulása, sokkal inkább értékválasztás és értékmentés kérdése.^[19]

VIII. HÁZASSÁG AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSÉBEN

Mivel a korábbi alkotmányszövegek (1949, 1972, 1989) a nemzetközi emberi jogi dokumentumokhoz hasonlóan együtt, egymáshoz kapcsolva említették „a házasság és a család” intézményét, gyakran az Alkotmánybíróság is együtt értelmezte azokat. Ezekből azonban értelemszerűen kiolvasható a házasságról vallott külön felfogása is. Későbbi határozataiban idézte és megerősítette koráb-

[17] Kopp – Skrabski, 2020, 27.

[18] Hársfai, 2020, 160.

[19] Schanda, 2020, 686.

bi értelmezéseit, a mi kiindulópontunk a 154/2008. (XII. 17.) AB határozat: „Az Alkotmány 15. §-a amikor kimondja, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét, nem csupán egy államcél, állami feladatot deklarál, hanem egy objektív intézményvédelmi kötelezettséget állapít meg.” Erről a védelemről egy korábbi határozata már megállapította: „Erre a rendelkezésre alanyi jog nem alapítható, ez ugyanis az államnak a házasság és a család védelmére vonatkozó köteleességét fogalmazza meg: azt az államcél, hogy a törvényhozó jogszabályok megalkotása útján részesítse védelemben a házasság és a család intézményét” [7/2006. (II.22.) ABh.]. Ezt a védelmi kötelezettséget úgy rögzíti az Alkotmány, hogy mind a házasság, mind a család fogalmát adottnak veszi, a házasfeleknek és a családoknak konkrét jogokat nem állapít meg, az állam részére konkrét, nevesített védelmi eszközöket és kötelezettségeket nem ír elő. A 14/1995. (III. 13.) AB határozat „a társadalmi felfogással összhangban” értelmezte az Alkotmány 15. §-át, és kimondta, hogy: „a házasság tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. (...)A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát.” Az érvelés közvetve felsorolta a házasság közfelfogás szerinti legfontosabb javait: családalapítás és gyermekvállalás, kölcsönös gondoskodás és támogatás. Az Alkotmánybíróság tudatában volt mind a homoszexuálisok házasságát követelő mozgalmakna, mind a válások növekvő számából adódó válságtüneteknek, ezekre reagálva megállapította: „Mindez azonban nem ok arra, hogy a jog eltérjen a házasságnak attól a jogi fogalmától, amely a mai állapothoz vezető hagyományban mindig is élt, és amely a mai jogokban is általános, továbbá amely a köztudat és köznyelv házasság-fogalmával összhangban van. A mai alkotmányok és a házasságra és családra vonatkozó rendelkezések összefüggéséből levezethetően a magyar Alkotmány is a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek és azt védi.” Az Alkotmánybíróság értelmezésében tehát a házastársak különeműsége fogalmi eleme a házasságnak. A 37/2002. (IX. 4.) ABh. ismételten leszögezte, hogy: „A heteroszexuális, illetve a homoszexuális irányultság egyaránt az emberi méltóság lényegéhez tartozik, szétválasztásukra, az érintett személyek méltóságának nem egyenlő kezelésére kivételes indokok szükségesek. Ilyen például a házassághoz való jog tekintetében a homoszexuális irányultság megkülönböztetése.” Ezt az álláspontját későbbi határozataiban az Alkotmánybíróság következetesen fenntartotta. Egy férfi és egy nő házasságáról vallott álláspontja összhangban áll a legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények rendelkezéseivel, amelyek a házasságot szintén férfi és nő életközösségeként fogják fel (ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 23. cikk; Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. cikk). Az Emberi Jogok Európai Bírósága pedig hangsúlyozta, hogy a házasságkötés jogának szabályozása az EEJE-ben részes államok kompetenciája. „Az a korlát, amely szerint azonos ne-

műek nem házasodhatnak, nem tekinthető olyanoknak, amely az EEJE 12. cikkében biztosított jog lényeges tartalmát korlátozná.” Ugyanakkor a magyar Alkotmánybíróság azt is elismerte, hogy: „az utóbbi évtizedekben a világ számos országa értékelte úgy, hogy a társadalmi változásokra a jogalkotónak is reagálnia kell.” Utalt arra, hogy egyes országok már elismerték a homoszexuálisok házasságkötési szabadságát, míg mások külön regisztrált élettársi viszonyt kreáltak számukra, ügyelve ennek a házasságtól való különbözőségére. Ez utóbbi történt Magyarországon is. Ez következett abból, hogy: „Az Alkotmánybíróság határozataiban megjelenő érvelés értelmében a házasság intézményének alkotmányos védelméből az következik, hogy még a szociológiai változások sem alapozhatják meg a házasság intézményének tradicionálisan fennálló felfogásának az átértékelését.”^[20]

Közelebbről „Az állam kötelezettsége a házasságkötéshez való jog biztosítása körében elsősorban és minimálisan arra terjed ki, hogy a házasságkötés és családalapítás feltételeit, jogi kereteit megteremtse. Ebből következően a jogalkotó a házasság intézményét nem szüntetheti meg, a házasságkötést nem teheti lehetetlenné, és a házasság esetleges feltételeit, akadályait is rendkívüli körülményekkel kell meghatározni” [22/1992.(IV. 10.) ABh.]. Továbbá „az állam nem teremthet olyan törvényi helyzetet sem, amely a házaspárokat összességében hátrányosabb helyzetbe hozza a nem házas személyekkel, párokkal szemben. Mindezeket túlmenően pedig az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez. A házasság és család intézménye állam általi védelmének alkotmányos felső határa (maximális terjedelme) azonban nem állapítható meg, ez nem is alkotmányos kérdés. Az állam, lehetőségeihez mérten, az Alkotmány keretei között viszonylag szabadon döntheti el, hogy milyen »házasság- és családpolitikát« folytat, és ehhez milyen jogi eszközöket vesz igénybe.” Ehhez kapcsolódva az Alkotmánybíróság foglalkozott az egyre terjedő alternatív párkapcsolatok jogi szabályozásával is, megállapítva: „az Alkotmányból nem a házassági kötelék mint együttélési forma »egyedüli« (kizárólagos), hanem a »különös« (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát. A jogalkotónak tehát, figyelembe véve a különféle párkapcsolatok jogi rendezettség iránti igényét, lehetősége van a házasságon kívül más együttélési formákat is elismerni és törvényi szintű védelemben részesíteni. Az egyes párkapcsolati formák törvényi szintű elismerésének és a védelem szükségességének és mértékének megítélése a jogalkotó mérlegelési körébe tartozik. A törvényhozónak tehát lehetősége van egyfelől arra, hogy a rövidebb vagy hosszabb időtartamú, lazább vagy szorosabb *de facto* élettársi viszonyban élők, a bejegyzett élettársak, másfelől a házastársak jogait és kötelezéseit differenciáltan, eltérő módon és mértékben határozza meg.” Az Alkotmánybíróságnak ez az értelmezési kerete jelentős mértékben befolyásolta

[20] Villám, 2018, 388.

az új Alaptörvény házasságra és családra vonatkozó rendelkezéseinek, a család-
védelmi törvénynek és az új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének meg-
alkotását és azok házasságot érintő tartalmát. Jól látta Fukuyama: „Egy racioná-
lis normarendszer nem alakul ki automatikusan. (...) A társadalmi rend nem áll
helyre egyszerűen csak az egyének és közösségek decentralizált interakcióinak
hatására; a politikának is részt kell vennie az újjáépítésben. Ez egyfelől tetteket,
másfelől éppenséggel passzivitást követel a kormány részéről.”^[21]

IX. A CSALÁD FOGALMA

Ha a házasság fogalmát nehéz definiálni, a család fogalmát még sokkal ne-
hezebb. A családra nézve még inkább igaz, hogy ahány, annyi féle. Létrejöttük
nincs még alaki feltételekhez sem kötve, nem vezetnek róluk közhiteles nyilván-
tartást. Tartalmuk pedig még sokszínűbb és változatosabb, mint a házasságo-
ké. Ezért sokak szerint nem is kényszeríthető a törvény „Prokrusztész-ágyába”.
Attól persze, hogy a család fogalma nincs definiálva, még lehet a jelentése „eleve
adott”, ősidőktől fogva létező természeti és társadalmi intézményként minden-
ki által ismert jelenség, hiszen az emberek zöme családban születik és abban éli
is le az életét. Mondhatni *trivialitás*, és ami magától értetődő, azzal nem is kell
a jognak foglalkoznia. Mégis, ha ez az egyén és a társadalom számára is alapve-
tő értékeket hordozó intézmény válságba kerül vagy támadások érik, melyek miatt
védelemre szorul, akkor felmerül a családfogalom meghatározásának kényszerítő
szüksége. A jogalkotó kénytelen szelektálni, melyek azok a kisközösségek, emberi
kapcsolatok, amelyeket családként védeni és – költségvetési forrásból, azaz a közös-
ség pénzéből, tehát a társadalom által – támogatni is kíván, és melyek maradnak
ki ebből a körből, anélkül, hogy ez a szelekció diszkriminatív volna. A kulcskérdés
itt is, mint általában a jogszabályok alanyi hatályának meghatározása során,
a homogén csoport képzése. A családra is igaz, amit a házasságra mondtunk, hogy
nem lehet bármely kisközösséget családnak nevezni, amit egyesek, kizárólag öné-
redkből, annak mondanak. A jogalkotónak a családfogalommal való esetleges visz-
szaéléseket is meg kell akadályoznia. Ennél is nehezebb a család intézményének
„erőzőjét” megakadályozni. Ahogyan a termőtalaj erőzője, és más természeti erő-
források kimerülése és pusztulása az emberi lét feltételeit veszélyezteti, úgy a család
erőzője, széthullása a társadalmi létet sodorja veszélybe, a társadalom szétesésével
fenyeget. A család egysége, stabilitása és harmóniája, bizalmi tőkéje és belső szo-
lidaritása egyúttal a társadalmi létnek is erőforrása. Az ember – minden ellenke-
ző híresztelés ellenére – közösségi lény. Szabadsága nem a társadalomtól, hanem
a társadalomban való szabadságot jelenti. Ennek magasiskolája pedig a család, az
autonóm személyiség családban való kibontakozása, nem pedig a családtól való el-

[21] Fukuyama, 2000, 364-365.

szakadása, nem a családdal való szembefordulás. A társadalom legföndorlatosabb, legravaszabb ellenségei azok, akik a házasság és a család ellen követnek el merényletet, gyakran a saját emberi jogaikra hivatkozva. A legveszélyesebbek azok, akik a gyermekeket fordítják szembe a szüleikkel, nagyszüleikkel, a családjukkal, az X, Y, Z stb. generációkat egymással. Erre eddig csak a huszadik századi totalitárius közönségi eszmék (nemzeti szocializmus, kommunizmus) hamis prófétái vetemedtek. Félő, hogy századunkban az individualizmus túlhajtása is totalitárius eszmévé torzul. Holott a tradíció lerombolása is „halálos bűn”. „Az emberi kultúra fejlődése figyelemre méltó analógiát mutat a fajok törzsfelődésével. A felhalmozódó tradíció – mely minden kulturális fejlődés alapját képezi – igen fontos, az embernek korábban sohasem tapasztalt lehetőséget ad egyénileg szerzett ismeretei bővítésére és továbbadására. (...) a generációs gyűlölet a nemzeti gyűlölettel rokon.” Normális esetben a fiziológiai *neofília* periódusát „a régről valók iránti szeretet újraéledése követi. (...) A gyűlölet nemcsak megvakít és megsüketít, hanem hihetetlenül ostobává is tesz. A kultúra kioltható, akár egy gyertyaláng.”^[22] Ezért is egyetértőleg idézem Kopp Máriát: „Világosan kirajzolódik, hogy a családok szétverése súlyos demográfiai és egészségügyi helyzethez, a szociális védőháló megszűnéséhez vezet, és az egész társadalom létét fenyegeti. Napjainkban így azok teszik a legnagyobb szolgálatot az emberiségnek, azok védik az igazságot, akik a család intézményének védelméért fáradoznak.”^[23]

X. A CSALÁD TARTALMA

Az igaz, hogy a jog nem képes boldog családokat teremteni, sőt semmilyen családi életre sem kényszeríthet senkit. Az egyes konkrét családokon belüli normák zöme jogon kívüli norma. „Azok a normák, amelyek mind a férfiak, mind a nők családjukkal szembeni viselkedését szabályozzák, gyökeresen megváltoztak az 1960-as évektől kezdve, éspedig oly módon, hogy a gyerekek látták a kárát: a férfiak elhagyták családjukat, a nők házasságon kívül szültek, és a párok gyakran felszűnés és önző okokból is elváltak. A szülők, illetve a gyerekek érdekei gyakran ütköznek.”^[24] Elvi okokból lehet várakozni is arra, hogy racionális ember, amit elrontott, azt ki is javítja. „A természet és a racionalitás végső soron egyaránt elősegíti az olyan hétköznapi erények kialakulását, mint a tisztesség, megbízhatóság és kölcsönösség, amelyek a társadalmi tőke alapját képezik.”^[25] A jog viszont hatékonyabban képes arra, hogy a társtudományok (szociológia, demográfia, pszichológia, pedagógia stb.) kutatási eredményeit is hasznosítva a családon belüli jó és bevált normákat, a család értékeit jogi normákba foglalja,

[22] Lorenz, 1988, 61-74.

[23] Kopp – Skrabski, 2020, 165.

[24] Fukuyama, 2000, 364.

[25] Fukuyama, 2000, 363.

ezeket ajánlja, ösztönözze, követőiket jutalmazza, hogy a családokat fenyegető veszélyeket elhárítsa, a jogsértéseket megelőzze, elkövetésüket szankcionálja. Emeljünk ki néhányat a család legfontosabb értékei közül, és nézzük meg ezek egy-két aspektusát közelebbről.

A család és a társadalom legnagyobb értéke a gyermek. A gyermek legjobb érdeke (*best interest* – a magyar jogi nyelvben „mindenek felett álló érdeke”) az, hogy harmonikus családban nőjön fel. Ez azt jelenti, hogy a gyermeket szülei (és nagyszülei) szeretete veszi körül, ezért feltétlen bizalommal van irántuk, biztonságban érzi magát. „Hogyan alakul ki a bizalom képessége a családon belül, a család miként járul hozzá az ellenségesség csökkentéséhez? A modern pszichológia talán legfontosabb alapfogalma az ősbizalom. Az emberi személyiség, a megszülető ember biológiailag, de főleg pszichológiailag rendkívül éretlen. Tehát az a közeg, amely az újszülöttet, de már a méhben fejlődő magzatot is körülveszi, hihetetlenül fontos mind biológiailag, mind pszichológiailag. Az első időszak, az első három év anya-gyerek, illetve apa-gyerek kapcsolata meghatározó ennek a bizonyos ősbizalom állapotának a kialakulásában. Mit jelent az ősbizalom állapota? Teljes önátadást az anya és a gyerek, valamint az apa és a gyerek között, hiszen az apa ugyanolyan fontos a fejlődési folyamatban. Ez a közvetlen és teljes egymásra hangolódás biztos alapot ad a személyiség kibontakozásához. Az ősbizalommal rendelkező embernek van mersze hosszú távú kapcsolatokat építeni, általában merészel nyitottan és bizalommal fordulni mások felé.”^[26] Konkrétan házasságot kötni, családot alapítani, gyermeket vállalni. Vagyis a gyermeki ősbizalom a későbbi jó házasságok és boldog családok alapja is.

A család: szeretetközösség. „A szeretet a másokba való befektetés egy fajtája, amely azok sorsát a miénkhez köti, és problémáikat a sajátunkénál is fontosabbakká teheti számunkra.”^[27] Vallják ezt nem csak a hívő keresztények, de minden nagy világvallás hívei, sőt az ateisták is. Erich Fromm szerint ez a közös nevező azért lehetséges, mert a szeretet válasz az emberi lét kérdésére. „Az ember tudatos lény; benne ébred a lét öntudatra; tudomása van önmagáról, embertársairól, múltjáról és jövőjének lehetőségeiről. Ez a tudomása önmagáról mint elkülönült entitásról, rövid élettartamának és annak a ténynek a tudata, hogy akaratlanul született meg és akarata ellenére meg fog halni, hogy tehetetlen a természet és a társadalom erőivel szemben – mindez elkülönült, elszigetelt létét kibírhatatlan börtönné teszi. Beleőrül, ha nem szabadul ki ebből a börtönből, és nem jut ki – ilyen vagy olyan formában, de emberekkel egyesülve – a külső világba.” Mi a kiszabadulás legalkalmasabb formája, módja? Az alkotó munka – nem személyek közötti; az orgiasztikus feloldódás (alkohol, drog, szex) – időleges és romboló; a konformizmus – álegység. „A teljes válasz a személyek közötti egyesülés, a másik személlyel való összeolvadás megvalósításában rejlik: a szeretetben. Az interperszonális egybeolvadásnak ez a vágya a legerősebb

[26] Kopp – Skrabski, 2020, 94.

[27] Ranschburg, 2011, 202.

törekvés az emberben. Ez a legalapvetőbb szenvedély, ez az erő tartja össze az emberi fajt, a törzset, a családot, a társadalmat. Ha megvalósítása kudarcot vall, az tébolyt vagy pusztítást jelent – önpusztítást vagy mások elpusztítását. Szeretet nélkül az emberiség nem létezhet egy napig sem.”^[28] Ezért az igazi katasztrófa az volna, ha az ember nem tudna többé szeretni. Konrad Lorenz szerint a civilizált emberiség nyolc halálos bűnének egyike „az érzelmek fagyhalála”. „Ez az »érzelmi fagyhalál« különösen azokat az örömeket és fájdalmakat sújtja, melyek társas kapcsolataink – házastársunkhoz, gyermekeinkhez, szüleinkhez, rokonainkhoz és barátunkhoz való kötődésünk – szükségyszerű velejárói.”^[29] Jézus tudta ezt, nem véletlen, hogy a keresztény hit kemény magja a felebaráti szeretet, hogy a keresztény Európa a szeretet civilizációja. A szeretet iskolája és gyakorló terepe pedig a család, ahol megélhető, hogy a legnagyobb öröm szeretetet adni és elfogadni, másokat szeretni és általuk szeretve lenni.

A családi szeretetközösségen belül a két fő komponens az anyai és apai szeretet. Hogy megértsük a gyermek átpártolását az anyától az apához, „tekintetbe kell vennünk az anyai és az apai szeretet alapvető minőségi különbségeit. Az anyai szeretet természeténél fogva feltétlen. Az anya azért szereti újszülött csecsemőjét, mert az ő gyereke, és nem azért, mert eleget tesz valamilyen sajátos feltételnek vagy megfelel valamilyen sajátos várakozásnak. ... A feltétlen szeretet nemcsak a gyerekek, hanem minden emberi lény egyik legmélyebb igénye. ... Az apai szeretet feltételes szeretet. ...ki kell érdemelni és el lehet veszíteni.” Az apai szeretet szerint „az engedelmség a legfőbb erény, és az engedetlenség a fő bűn. ...Az iránta tanúsított anyai és apai magatartás megfelel a gyerek szükségleteinek. A csecsemőnek élettanilag és lélektanilag egyaránt az anya feltétlen szeretetére és gondoskodására van szüksége. Hatéves kora után a gyerekek kezdik szükségük lenni az apa szeretetére, tekintélyére és irányítására. ...Végül is az érett embernek el kell jutnia odáig, hogy ő maga legyen a tulajdon anyja és apja. Hogy meglegyen, mondhatni, az anyai és az apai lelkiismerete.”^[30] Az anyai szeretet elfogad, visszafogad és megbocsát, biztonságot nyújt. Az apai szeretet feladatot ad, számonkér és fegyelmez, jutalmaz vagy büntet, de mindig igazságos. A két szeretet kiegyensúlyozza egymást, a gyerekből kiegyensúlyozott felnőttet nevel.

Az előbbi gondolatokhoz és a családhoz kapcsolva alapvető értékeként külön is meg kell említeni az anyaság és az apaság fogalmát. A hagyományos vagy természetes család a lánygyermeket az anyaságra, a fiúgyermeket az apaságra szocializálja. Ez is a garanciája az újabb és újabb házasságoknak és családoknak, generációk egymást követő szakadatlan sorának, a társadalom fennmaradásának. Az elmúlt fél évszázadban a „modern” nyugati társadalmakban mindkét intézményt súlyos támadások érték, mindkettő sokat veszített az értékéből, az apaság szinte eltűnően van. A férfiak nem akarnak házasságot kötni, legfeljebb élettársi viszonyt létesítenek, nem akarnak gyereket, sem élettársként,

[28] Fromm, 1993, 17., 29.

[29] Lorenz, 1988, 42.

[30] Fromm, 1993, 57-61.

sem férjként, sem apaként nem állják meg a helyüket, gyakran azért nem, mert már nekik sem volt követhető példaképük. Számos országban a gyerekek többsége már apa nélküli családban, vagy nem a saját apja mellett nő fel. Az „apátlan társadalom” problémájának kutatása a pszichológia tudományának új kutatási területe. „Amerikai kutatások azt mutatják, hogy az apa tartós távolléte a családtól meglehetősen veszélyes következményekkel járhat, különösen a fiúgyermekre nézve. (...) Kétségtelen tény, hogy az egyik szülő hiánya akadályozza a szocializáció egészséges menetét.”^[31] Ennek a problémának persze demográfiai, szociológiai, közgazdasági, politikai stb. vonzatai is vannak. A két intézmény értékelését nagymértékben kiélezte a muszlim bevándorlók és az illegális migránsok tömeges megjelenése Európában. Az iszlám vallás és törvények gyökeresen eltérően értékeli a családot, az anyaságot és az apaságot, mint a Nyugat, a gyermekek szocializálása is teljesen más. Hosszabb távon ez nem népességpótlást, hanem népszécséserét fog eredményezni. Ami pedig a jogi értékek cseréjéhez is elvezet.^[32] Ez valójában a befogadó nemzetek és „Európa furcsa halála”.^[33]

Az anyaság tekintetében nem ennyire tragikus a helyzet. Az anyaságot a jog – összhangban a társadalom, sőt az egész emberiség erkölcsi felfogásával – nagyra értékeli és kiemelten kezeli, támogatja és védelmezi. Az EJENY 25. cikk (2) bekezdése kimondja: „Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.” Ez az univerzális norma, ami determinálta minden későbbi emberi jogi dokumentum anyaságra és gyermekekre vonatkozó tartalmát, legalább akkora jelentőségű civilizációs előrelépés, mint az emberi méltóság egyenlőségének és sérthetetlenségének deklarálása. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikk (2) bekezdése kicsivel konkrétabb: „az anyának a gyermek születése előtt és után ésszerű időtartamra külön védelmet kell biztosítani. Ez alatt az idő alatt a dolgozó anyáknak fizetett szabadságot, vagy megfelelő társadalombiztosítási szolgáltatásokkal együtt járó szabadságot kell biztosítani.” A magyar jogban a szülési szabadság mellett ilyen az 1919-ben bevezetett „terhességi-gyermekágyi segély” intézménye. Megemlítem még az Európai Unió Alapjogi Chartája 33. cikkét: ”(1) A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez. (2) A család és a munka összeegyeztetése érdekében mindenkinek joga van a védelemre a gyermekvállalással összefüggő okból történő elbocsátás ellen, valamint joga van a fizetett szülési és szülői szabadságra, ha gyermeke születik, vagy gyermeket fogad örökbe.” Ugyanezt az Európai Szociális Karta 8. cikk 1 – 5. pontjai tovább konkretizálják. Hazai jogunk részletszabályai pedig a nemzetközi és az európai joggal teljes szinkronban vannak. Ha tehát a nők nem akarnak házasságot kötni és családot alapítani, nem akarnak gyermeket szülni, az anyaságot vállalni, akkor nem a jogban van a hiba. Sokkal inkább az

[31] Ranschburg, 2011, 176.

[32] Pokol, 2011, 196.

[33] Murray, 2018, 210-224.

eltorzult egyenjogúsági mozgalmi retorikában, propagandában és az agresszív kommunikációban. Az olyan brutális jelszavaknak, mint „a nő nem háztartási alkalmazott”, „a nő nem szülőgép”, „a nő nem tenyészállat”, „a nő nem a gyereke rabszolgája” stb., hihetetlen romboló hatása van.^[34] A házasság, a család, a nők és a gyermekek védelme érdekében ezek ellenszerét is meg kell találni. Ismét utalok a kislányok anyaságra szocializálásának problematikájára.

XI. A CSALÁD AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSÉBEN

Ezt a témát jelentős részben érintettük a 8. pontban, tekintettel arra, hogy a korábbi alkotmányok együtt, összekapcsolva, egymásra tekintettel védték „a házasság és a család” intézményét. Tény, hogy az ún. „nukleáris család” (házastársak plusz gyermekek) ma is tipikus és modellértékű. Az is változatlan tény viszont, hogy ma sem kötnek minden házasságot családalapítási szándékkal, illetve ha azzal kötik is, nem minden házasságban születik gyermek. Másfelől tény ma is, hogy sok gyerek születik házasságon kívül (élettársi viszonyban vagy egyedülálló anyától, illetve egyedülálló személy is fogadhat örökbe), és ez családot keletkeztet. Márpedig egyrészt a házasságból és a házasságon kívül született gyermeket ugyanabban a védelemben kell részesíteni, másrészt minden gyermek legjobb érdeke, hogy családban nevelkedjen, függetlenül attól, hogy szüleiik milyen párkapcsolati formát választottak maguknak. Gyermeket ilyen okból hátrányos megkülönböztetés nem érhet. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság már 1996-ban egy, a kiskorú gyermekek lakáshasználati jogával kapcsolatos ügyben kimondta, hogy: „a család alkotmányos védelme nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik. (...) Ez pedig azt jelenti, hogy a hagyományos értelemben vett, de nem házassági köteléken alapuló családok és az abban élő kiskorú gyermekek lakáshasználati jogosultságát éppúgy megfelelően figyelembe kell venni, mint a házastársakkal élő kiskorú gyermek »lakásjogát«” [1097/B/1993.ABh.]. Ezt, az EJENY 25. cikk (2) bekezdésén alapuló „szociális érzékenységet” az Alkotmánybíróság következetesen fenntartotta. A 43/2012.(XII. 20.)AB határozat megsemmisítette a családok védelméről szóló törvény (2011:CCXI.tv. - Csvt.) 7. §-át, mert az túl szűkre szabta a család fogalmát, a társkapcsolatok közül kizárólag a nő és férfi házasságát ismerte el a család alapjaként. Ez a szabály a családot a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszerként határozta meg, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága, a szülő-gyermek viszony (egyeses ági rokon kapcsolat), vagy a családba fogadó gyámság. Az Alaptörvényből viszont nem következik, hogy az azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló, tartós érzelmi és

[34] Pokol, 2011, 173.

gazdasági közösségekre (például az egymás gyermekeiről gondoskodó és őket felnevelő élettársakra, a közös gyermeket nem vállaló, vagy olyan különemű élettársakra, akiknek egyéb körülmények miatt közös gyermeke nem lehet, az özvegyekre, az unokájukat felnevelő nagyszülőkre, a testvérük vagy más rokonuk gyermekéről gondoskodó személyekre) ne vonatkozna ugyanúgy az állam intézményvédelmi kötelezettsége. Ha a jogalkotó a családokra nézve kíván jogokat és kötelezettségeket megállapítani, akkor azoktól a személyektől, akik a családalapítást házasságkötés nélkül, más tartós érzelmi és gazdasági életközösségben kívánják megvalósítani, jogokat nem vonhat vissza, a társkapcsolati forma meglévő védelmi szintjét nem csökkentheti. A házasságot és a családot érintő intézményvédelmi kötelezettség továbbá nem vezethet a gyermekek bármilyen, közvetlen vagy közvetett jellegű hátrányos megkülönböztetéséhez azon az alapon, hogy szüleik házasságban, vagy más típusú életközösségben nevelik őket.

Ennek az alkotmánybíróági döntésnek különös utóélete van. A Csvt. 7. §-a ma is „üres”, a fölötte lévő alcímnek (*A családi jogállás keletkezése*) megfelelő családfogalmat a törvényhozó azóta sem alkotott. Alkotmányozó hatalomként vizont az Alaptörvény negyedik módosítása során a család fogalmával kiegészítette az L) cikk (1) bekezdésének szövegét, ami eredetileg így szólt: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját.” Ebben az összetett mondatban a „valamint” kötőszó elválasztotta a családot a házasságtól, így annak tágabb értelmezését tette lehetővé. Ez egészült ki azzal, hogy „A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermekek viszony.” Hogy ki a szülő, azt a legújabb kiegészítés mondja meg: „Az anya nő, az apa férfi.” Ezzel összeállt az Alaptörvény klasszikus, tradicionális, természetes (természetjogi) családfogalma. Van, aki szerint „az alkotmányozó tudatos szakításra törekedett” az Alkotmánybíróóság korábbi gyakorlatával. „Mintha az Alaptörvény családfogalma a múlt felé nyitott volna időkaput. Vajon feltétlenül át kell lépnünk rajta?” Ez nem kizárt, ha feltételezzük, hogy a jövőnk ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre, és elmentünk mellette, a helyes útról új útra tértünk, amiről most látjuk, hogy zsákutca. De mondhatjuk azt is, hogy: „A kodifikált definíció előtt létezett alapjogi családfogalom szerves fejlődés eredménye volt, és a fejlődés iránya az Európában tapasztalható tendenciáknak megfelelően alakult. Ezt a szerves fejlődést a negyedik módosítás megakasztotta, és ellenkező irányba fordította. Az alkotmányozó meglátta a jövőt, és attól megrémülve a múlt felé menekült, mintha nem emlékezne rá, miért tettük meg az eddigi nagy utat – ebben a hátraarcban azonban a társadalom a jelek szerint nem kívánja követni. (...) csak az alkotmányozón áll, hogy a családfogalom hatályon kívül helyezésével, vagy annak nyitottá tételével forrasztja össze a törést, melyet okozott.”^[35] Szerintem ez a szakadék helyes jogértelmezéssel áthidalha-

[35] Pásztor, 2018, 391-408.

tó, a szűkítő alaptörvényi definíció és a kiterjesztő – szociálisan érzékenyebb – alkotmánybíróági értelmezés összhangba hozható. A kulcs az „illetve” kötőszó és a szülő–gyermek viszony, ami nem csak házasságban keletkezhet. Hogy még milyen társkapcsolatokban, az értelmezés kérdése. Az sem véletlen, hogy az L) cikk (2) bekezdésében az Alaptörvény külön említi a gyermekvállalás támogatását. Sokan, sokféle módon, társkapcsolatban vagy akár egyedülállóként is vállalhatnak gyermeket, ami családot keletkeztet, és ez is a gyermek mindenek felett álló érdeke. A család és a családfogalom szerves fejlődésében (evolúciójában) nincs megállás.

XII. AZ ALAPTÖRVÉNY CSALÁDJOGI ÉRTÉKRENDJE

Magyarország Alaptörvénye szerkezetét és tartalmát tekintve is eredeti jellegű, eltéréseket mutat mind a megelőző (1949, 1972, 1989) magyar kartális alkotmányoktól, mind más európai nemzetek nagy vonalakban azonos mintát követő írott alkotmányaitól. Jelen tanulmányban nem célunk és nem feladatunk a teljes Alaptörvény átfogó és részletes értékelése, ezért csak a címben jelzett, a házasságra és a családra vonatkozó rendelkezéseit vizsgáljuk meg közelebbről. A házasság és a család intézménye az Alaptörvényben három szinten jelenik meg. Először a Nemzeti Hitvallásnak nevezett, 26 deklarációból álló preambulumban. A családot közvetlenül a 12. deklaráció említi, összekapcsolva a nemzettel: „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.” Ha a „nemzet” fogalma helyett a „társadalom” fogalmát használjuk, a mondat első fele tartalmilag megegyezik az ENSZ EJÉNY 16. cikk (3) bekezdésének első felével: „A család a társadalom természetes és alapvető egysége.” Az ember családba születik, ill. a születése családot keletkeztet, abban nevelkedik, a családi életre szocializálódik, majd maga is megházasodik és családot alapít, gyermeket vállal, hogy életét és emberségét annak továbbadja, végül családtagként hal meg. A nemzet (a társadalom) a családokból és az azokban élő egyesekből áll össze. A családok a nemzetben (a társadalomban) léteznek, a nemzet (a társadalom) a családokban létezik. Létszükségletük egymás kölcsönös támogatása és védelme, amit az állam, mint alkotmányos jogállam és közhatalom közvetít és realizál. Ez a védelem ki kell terjedjen a két közösséget, a családot és a nemzetet összetartó alapvető értékekre, a hűségre, a hitre és a szeretetre is. Ezek – különösen a szekularizációnak és az állam semlegességének a „hívei” szerint – nem jogi kategóriák. Alaptörvényünk szerint viszont – ha eddig nem is voltak azok – most alapvető alkotmányos értékek lettek. „Állítom, vallom, hogy a jogállam érték-hordozó kategória. Megvalósítása a társadalom érdekében nem tetszés kérdése, hanem szükségszerű. Alapvető értékei nem módosíthatók többségi akarattal, mert érték-jellegük attól független. (...) Az embernek is, az emberek együttesének, társadalmi kapcsolatban élő csoportjának is, célja az életben értékek te-

remtése, megragadása, hasznosítása, egyén és társadalom fenntartása, teljessé tétele, gyarapítása céljából.”^[36] A hűségről a 6., a szeretetről a 10. pontban már szóltam. A hitről itt és most csak röviden annyit, hogy az az európai zsidó-keresztény civilizáció hitét jelenti, a kereszténységre az Alaptörvény számos rendelkezése is utal. A 12. deklarációban azonban nincs előtte jelző, hinni sok más alapvető értékben, a nagy eszmékben és ideológiákban is lehet (a jóságban, az emberségben, a tisztességben, az igazságosságban, a tudományban, az emberi jogokban, a szekularizációban, az evolúcióban stb.). A hit lényege a helyes út keresése és megtalálásának reménye. Ezért fontos, hogy minden embernek legyen hite. Hinni lehet a házasságban, a házastársi hűségben, a családban és a szeretet erejében is. A Nemzeti Hitvallás több más deklarációja illetve alapvető értéke kapcsolható még közvetve a családhoz és a nemzethez. Így pl. a 11. deklaráció: „Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” A kölcsönös együttműködés iskolája a házasság és a család. A 15. deklaráció: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.” A család céljai tipikusan ugyan ezek.

A második szinten (ALAPVETÉS) az L) cikkben jelenik meg a házasság és a család intézménye, mint az állami védelem és támogatás tárgya. Erről a 11. pontban már szóltam. Itt csak az (1) bekezdés új, 3. mondatát említem: „Az anya nő, az apa férfi.” Ez valójában egy megelőző védelem a gender ideológia és a szexuális identitás további erőltetett terjeszkedésével és a ma már inkább negatív, romboló hatásaival szemben. A „gender” fogalma azt sugallja, hogy minden szexuális orientáció – heteroszexuális, lesbikus, meleg, biszexuális, transzszexuális, interszexuális, aszexuális és kérdéses szexualitású – egyenértékű, és a társadalomnak ezt el kell fogadnia. Célja a „kényszer-heteroszexualitás” meghaladása és egy új ember megalkotása, akinek szabadságában áll szexuális azonosságát megválasztani és kiélni – biológiai nemétől függetlenül. A „gender-mainstreaming”-nek való ellenszegülés diszkriminációnak minősül, és ezért büntetőjogilag üldözhető.^[37] Nem önmagában egy elmélet, egy kisebbségi vélemény a veszélyes, hanem annak a többségre erőszakolása. Ez lényegében egy merényletkísérlet az ember, mint természetes (biológiai, élő-) lény ellen, vele született és tőle el nem idegeníthető adottsága, férfi és női mivolta ellen, ezáltal közvetve a házasság és a család intézménye ellen. Mivel pedig „a család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme”, merényletkísérlet a társadalom ellen is. A támadás védekezésre, önvédelemre kényszerít. Holott nem volna szükség ezen a téren sem „permanens forradalomra”, hivatásos forradalmárookra, pláne a nemek és a generációk egymás elleni háborújára. Ma már „a pszichiátriai szakirodalom a homoszexualitást az alternatív életstílus kifejeződésének tartja, az emberi szexualitás egyik egészséges variánsának, s nem betegségnek. (...) a társadalmi környezet hatásának következtében az

[36] Zlinszky, 2005, 4-5.

[37] Kuby, 2008, 13.

egyik társadalomban olyan betegségek jönnek létre, melyek más társadalmi környezetben nem léteznek... az ember társadalmi lény, mind egészséges személysége, mind pszichiátriai zavara kulturális hatásokra is formálódik”.^[38] „Biológiailag az emberek hím- és nőneműekre oszlanak. Hímnemű *Homo sapiens* az, aki egy X-, és egy Y-kromoszómával rendelkezik; nőnemű az, aki két X-szel. A ’férfi’ és a ’nő’ azonban nem biológiai, hanem szociális kategóriák. (...) Az úgynevezett ’férfias’ és ’nőies’ minőségek interszjektívek, és állandó változásban vannak. ...az elmúlt évszázadban a nemi szerepek forradalmi változáson mentek keresztül. Egyre több és több társadalom ad férfiagnak és nőknek egyenlő jogi státuszt, politikai jogokat és gazdasági lehetőségeket. Noha a nemek közötti szakadék továbbra is széles, az események lélegzetelállító sebességgel kezdtek pörögni. Éppen ezek a drámai változások teszik olyan zavarba ejtővé a kulturális nemek történetét.”^[39] A „genderizmus” ezek szerint a harcos *feminizmus* „túlpörgése”. „Az a nagyon is méltányolható törekvés, hogy a férfinak alávetett asszony egyenlőségét létrehozzuk, evolúciós zsákutcába vezetve az európai civilizációt, és a biológiai alapjai semmisülnek meg felgyorsuló ütemben.”^[40] Zárjuk ezt a gondolatsort Kopp Máriával, aki nevezhető genderistának, de nem szélsőségesen liberálisnak. „A gyermekeket vállaló nők rendkívüli pszichikai és társadalmi túlterheltségnek vannak kitéve a mai Magyarországon. (...) Minden korosztályban, már az óvodáskortól be kellene vezetni olyan tárgyakat, programokat, amelyek felkészítenek a felelős és elkötelezett, egyenrangú társas kapcsolatokra, egymás közti kommunikációra, konfliktuskezelésre. (...) A genderkutatók célja objektív módszerekkel elemezni, hogy a 21. század új kihívásai között milyen módon biztosítható a legjobb életminőség, a legegészségesebb és leginkább értelemmel teli élet mind a nők, mind a férfiak számára. Ennek megfelelően ma már nem annyira *feminizmusra*, mint inkább *familizmusra* van szükség. A familista világnézet képviselői a család, a férfi, a nő és a gyermekek egységét, harmóniáját tartják szem előtt, hogy megoldást találjunk a megváltozott szerepvizonyok által okozott nehézségekre. Ez az új szemlélet a gyermekgondozásban részt vevő apákat is védi a megrögzött férfiszerepektől.”^[41] Úgy gondolom, ez a familista genderszemlélet – szemben a túlpörgetett változtatával – tolerálható. Annál is inkább, mert: „Sok társadalom – Kínától kezdve Dél-Európán át Latin-Amerikáig – pártolja az úgynevezett „familizmust”, vagyis azt, hogy a családi és vérségi kötelek minden egyéb társadalmi kötelezettség fölött állnak.”^[42] Ez a társadalmi tőke magasabb foka, ami nagy érték és versenyelőny. Ezzel szemben a Nyugat előbb a nagycsaládokat „nukleáris” családokká redukálta, amelyek jobban megfeleltek az ipari társadalmak életfeltételeinek, majd pedig „A Nagy Szétbomlás a nukleáris családot is hosszú hanyatlásra ítélte, veszélybe

[38] Kovács, 2020, 4., 74-75.

[39] Harari, 2020, 140-149.

[40] Pokol, 2011, 174.

[41] Kopp – Skrabski, 2020, 69., 100.

[42] Fukuyama, 2000, 60.

sodorva még az alapvető funkcióját, az utódnemzést is.”^[43] Itt van tehát az ideje a Nagy Újjáépítésnek, a házasság és a család intézményvédelmének, megerősítésének is.

A harmadik szint az Alaptörvényben, ahol a házasság és a család megjelenik, a „Szabadság és felelősség” című rész, a politikai szabadságok és az emberi jogok részletes szabályai. Ezek tartalma lényegileg megegyezik a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok tartalmával. Ezért csak néhány sajátos megoldást emelek ki. „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát ...tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével” [VI. cikk (1) bek.]. Ez a korlátozás a politikusok magán- és családi életét, otthonát is védi. A XV. cikk garantálja a törvény előtti egyenlőséget, külön a nők és a férfiak egyenjogúságát. A házastársak egyenjogúságát a családok védelméről szóló törvény garantálja és a PTK. Családjogi Könyve részletezi. A XVI. cikk deklarálja a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való jogát. Ezt a negyedik módosítás kiegészítette: „Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” A kiegészítés a fentebb tárgyalt genderizmus veszélyét hátrítja el, illetve a nevelés tartalmát visszacsatolja a Nemzeti hitvallás 1. és 5. deklarációjához, valamint az R) cikk (4) bekezdésének tartalmához. Ez elvileg nem érinti a szülők jogát a gyermeküknek adandó nevelés megválasztásához (2. bek.), bár azt is alkotmányos keretbe foglalja. A szülők gondoskodási kötelezettsége magában foglalja gyermekük taníttatását is (3. bek.), ami új alkotmányos kötelezettség. Ugyanígy figyelemre méltó újdonság a 4. bekezdés is: „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” E kötelezettség alkotmányos rangra emelésének nyilván komoly oka és erkölcsi nevelő célzata van, emellett a családi összetartozást is erősíti. A XVIII. cikk szól a gyermekmunka tilalmáról és a fiatalok és a szülők munkahelyi védelméről. A XIX. cikk (1) bek. szerint: „Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson.” A törekvés nem garantál eszközöket és mértékeket, amelyek a gazdaság mindenkori teljesítményétől, a költségvetés lehetőségeitől és a képviseleti demokráciában formálódó politikai közakarattól is függenek. Az általános, egyenlő és titkos választójog azonban garantálja a hathatós törekvést. Az (1) bek. második mondata azonban a család szempontjából is fontos többletet ígér: „Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyesség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.” A többi a törvényeken és a törvényhozón múlik – persze alkotmányos keretben. A családok támogatása szempontjából fontos még a XXII. cikknek az a rendelkezése, mely szerint „Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a köz-

[43] Fukuyama, 2000, 61.

szolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” A családi otthonok építését, vásárlását, felújítását, korszerűsítését számos támogatási forma segíti. Végül megemlítendő még a XXX. cikk (2) bekezdése, amely az arányos közteherviselés kötelezettségét egészíti ki azzal, hogy „A közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulás mértékét a gyermeket nevelők esetében a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani.” A családtag-mogatások rendszerében számos adó- és járulékkedvezmény illetve mentesség alkotmányos háttere ez az alaptörvényi rendelkezés.

Összegzőképpen elmondható, hogy Magyarország Alaptörvényének van határozott értékrendje, nemzeti és alkotmányos önazonossága, emberképe, házasság- és családmodellje, melyeknek a védelméhez és a támogatásához szilárd alkotmányos alapokat és kereteket biztosít. Ezek alapján az Alaptörvény egyértelműen családbarátnak minősíthető, családbarátságát a jogtudomány és a társ tudományok egyaránt alátámasztják. Ez azonban önmagában kevés, a kereteket tartalommal kell megtölteni, a lehetőségeket valósággá kell változtatni. Ehhez pedig az államnak, a mindenkori politikai közhatalmat gyakorlóknak, a helyi önkormányzatoknak, az egyházaknak és más civil szervezeteknek, a gazdasági élet szereplőinek, különösen a munkaadóknak, az embereknek, különösen a házassági korhatárt elért nőknek és férfiaknak is családbarátnak kell lenniük. Nevezzük ezt a családbarátságot társadalmi közfelfogásnak, de nevezhetjük közakaratnak, patetikus kifejezéssel népakaratnak is. Sokkal fontosabb, hogy ezekben hogyan jelenik meg, milyen értékelést nyer a házasság és a család intézménye, mint az, hogy mi és hogyan jelenik meg a jogban. Hiszen a hatalom forrása – és benne az alkotmányozó és a jogalkotó hatalom forrása is – a nép, ahogyan ezt eddig minden írott alkotmányunk szövege tartalmazta, és kimondja az Alaptörvény B) cikke is a (3) bekezdésében: „A közhatalom forrása a nép.” Ezt folytatja szokásosan a (4) bekezdés: „A nép a hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.” Ha a nép, az társadalom sokra értékeli a házasság és a család intézményét, miért valósít meg belőlük kevesebbet, miért nem inkább többet? Ezt kell felmérnie a tudományoknak és segíteni a közhatalmat abban, hogy a vágyott és a megvalósuló értékszinteket szinkronba hozza. Ez a szinkronba hozatal jelentenél valójában az állam intézmény-védelmi kötelezettségének teljesítését, a házasság és a család intézményének a társadalom és az állam részéről történő hatékony védelmét.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Fromm, Erich (1993): *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Fukuyama, Francis (2000): *A nagy szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gallai Sándor (2019): A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai családpolitikai kitekintő*. 2019/296. KINCS Kiadvány, Budapest.
- Harari, Yuval Noah (2020): *Sapiens. Az emberiség rövid története*. Animus Kiadó, Budapest.
- Hársfai Katalin (2020): A természeti törvény és a házasság Javier Hervada jogfilozófiájában. In: Frivaldszky János – Tussay Ákos (szerk.): *A természetjog napja II*. Pázmány Press, Budapest.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád (2020): *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kovács József (2007): *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Kuby, Gabriele (2008): *A nemek forradalma*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Lorenz, Konrad (1988): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Kiadó, Sopron.
- Murray, Douglas (2018): *Európa furcsa halála*. Alexandra Kiadó, Budapest.
- Nizsalovszky Endre (1963): *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pásztor Emese (2018): Jöttünk, láttunk, visszamennénk? Gondolatok az alapjogi családfogalom jelentőségéről. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *Család és családtagok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Pokol Béla (2011): *Európa végnapjai (A demográfiai összeroppanás következményei)*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Ranschburg Jenő (2011): *Érzelmek iskolája*. SAXUM Kiadó, Budapest.
- Schanda Balázs (2020): Házasság és család az alkotmányjogban. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest.
- Schanda Balázs – Varga Zs. András (2020): Alkotmány és alkotmányjog. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.) (2020): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest.
- Villám Krisztián (2018): A család Alaptörvényen alapuló védelme. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *Család és családtagok. Jogági tükröződések*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Zlinszky János (2005): *Az Alkotmány értéktartalma és a mai politika*. Szent István Társulat Kiadó, Budapest.

•
Szerényi Gábor, Család

Szerényi Gábor, *Debate of Our Minds*

A mesterséges megtermékenyítésről mint az élethez való jog lehetőségéről és az ebből származó etikai dilemmákról

„Az életfontosságú szervek adományozásával kifejezett szeretet a jótékonyság olyan igazi bizonyítéka, amely képes túllépni a halálon, hogy az élet mindig győzedelmeskedjék.”

XVI. Benedek pápa

I. BEVEZETÉS

„A »zigóta«, »preembrió«, »embrió« és »fótus« kifejezések a biológia felfogása szerint az ember egymás után következő fejlődési stádiumait jelentik. Az itt következő instrukció ezeket a fogalmakat bátran használja, amennyiben is ezek mindegyike azonos etikai tartalmat jelent, mégpedig az emberi nemzés gyümölcsét, legyen az akár látható, akár nem, létének első pillanatától megszületéséig.”^[1] A részlet a katolikus egyház *Donum vitae* címen közzétett, a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos etikai irányelveket tartalmazó dokumentumából származik. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az embriók morális státusza kapcsán azok emberként való definiálásával és a fogantatás első pillanatától emberként való tiszteletének definíciójával a cikk írói is határozottan egyetértenek. A *Donum vitae*-t a szerzők szerint is úgy fogalmazták meg, hogy minden előképzettség és tudományos irányultság nélkül bárki megértheti – a szöveg megfontolásokat tartalmaz a katolikus hívek számára. A dokumentum egy már meglévő biomedicinális (IVF)^[2] terápia kapcsán szólal fel, utalva arra, hogy az élet méltósága és az embriók tisztelete, valamint annak egyes aspektusai miatt az eljárás valláserkölcsei tanokba ütközik, a katolikus hívek számára nem megengedett, valamint a házasság és a házassági nemi élet védelmében ellenjavallt. Ami még ennél is fontosabb, az emberi élet méltóságára hivatkozva az embriók direkt elpusztítását az abortusszal egyenértékűnek tekinti, még akkor is, ha ugyanazon lombikkezelés eredményeként gyermek születik.

[1] *Donum vitae*; a Katolikus Egyház erkölcsi direktívája a humánreprodukciós medicínával kapcsolatban.

[2] *In vitro* fertilizáció, azaz testen kívüli megtermékenyítés, a meddőségi lejárások során alkalmazott gyógyászati terápiai módszer.

„Az emberi életet a fogantatás pillanatától kezdve tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni.”^[3] E tanulmány írói ezt a keresztényi álláspontot – a lombikprogram ellenzőivel együtt – egységesen vallják, ugyanakkor kiinduló alapnak is tekintik az ellentétes álláspontok tisztázásához.^[4] A magyar alkotmánybírói gyakorlat alapján egy olyan alapvető kérdést is érint e vita, miszerint a magzat jogalany-e vagy sem, olyannyira, hogy ezt a kérdést maga az AB sem tudta egyértelműen eldönteni, és ellentmondásos eredményre jutott még 1991-ben^[5] – azonban ez nem témája jelen értekezésnek.

A humánreprodukción eljárásról szóló etikai vita eddig alig valósult meg. Legutóbb 2020 őszén, a Magyar Nemzetben találkozhattunk közéleti és katolikus egyházvezetői nyilatkozatokkal és szakértői álláspontokkal, véleményekkel, amelyek lényegében egyúttal a mesterséges megtermékenyítés keresztény hívői körökben történő felvállalását is eredményezték.^[6] A vitát Veres András katolikus püspöknek,^[7] a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökének a Magyar Hírlap számára adott nyilatkozata indította el, aki a lombikprogram teljes eltörlését sürgette: „Elindult ugyan egy változás, de virágzik a számomra még mindig nagyon fájdalmas lombikprogram. Ezt teljesen ki kéne iktatni a gyakorlatból, súlyos bűnököt követünk el vele!”^[8] E tanulmány célja, hogy a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos – a szerzők felfogása szerint –

[3] Családjogi Charta 4.

[4] A mesterséges megtermékenyítést különböző gyógyászati módszerekkel végzik; van, akinél elegendő a gyógyszeres meg támogatás, de van olyan eset is, amikor a hímivarsejteket eszközzel juttatják az anyaméhbe, ezt inszeminációnak nevezik. Van olyan eset is, amikor az említett két módszer nem alkalmazható, az esetek egy bizonyos százalékában a lombik-módszer (in vitro fertilizáció = IVF; ICSI: amikor a hím ivarsejtet a petesejtbe injekciózzák) lesz célravezető. A szülők ivarsejtjeit testen kívül egyesítik, a születő embriókat laboratóriumi körülmények között tartják, a természetes fogantatás feltételeit külső, technikai eszközökkel és szakértő gondozással pótolják. Az előembriókat az élet természetes folytatásához a legideálisabb napon az anyaméhbe visszautltetik, a többi, azaz ikertestvér embriókat pedig óvó oldatban (vitifikáció vagy más néven fagyasztás) altatják, hogy az életre esélyt kapjanak ők is. A vita valóban az eljárásban elpusztuló emberi embriók védelméről kell, hogy szóljon.

[5] „A magzat jogalanyiságának kérdése az Alkotmány értelmezésével nem dönthető el.” – jelenti ki a 64/1991 (XII. 17.) többségi AB határozat. Ugyanez a határozat később, a saját hatáskörén is túl lépve mintegy mégis eldöntötte ezt a kérdést: „A magzat a magyar jog szerint nem jogalany”, pedig az alapvető jogokról és azok korlátozásáról csak törvény (Alkotmány) dönthet (vagyis az AB nem). Bővebben: Lovászy, 2010.

[6] Vitaindító cikk: Szoboszlai-Kiss, 2020a. Szász Péter ellenvéleményét ld: Szász, 2020a. Szász Péter cikkére Szoboszlai-Kiss Katalin válasza: Szoboszlai-Kiss, 2020b. Rojkovich Bernadette egyházi megközelítése: Rojkovich, 2020. Az eljárást támogató hívő asszony, Skarbski Fruzsina nyilatkozatát ld: Skarbski, 2020. Lovászy László miniszteri biztos tudományos cikkét ld: Lovászy, 2020a. Ötvös Zoltán a Magyar Nemzet Lugas hétvégi mellékletében közölt terjedelmes tanulmánya a lombikkezélesek társadalmi támogatottságáról: Ötvös, 2020.

[7] Veres korábban, a 2017. augusztus 20-ai, a Bazilikában tartott szentmisén adott hangot a lombik elleni kritikának. Felszólalása akkor sem maradt válasz nélkül (lásd: Népszava, 2020). A győri megyéspüspöknek Kőrösi Tamás meddőségi szakértő, a Győri Kaáli Intézet Igazgatója válaszolt nyílt levélben, ahol megvédte az eljárást, az érintett betegeket (ld: Kisalfold.hu: Kaáli Intézet igazgatója válaszol a püspöknek, 2017).

[8] Veres András szerint teljesen ki kellene iktatni a lombikot (ld: Népszava.hu, 2020).

tévedéseket, illetve a létező eljárási problémákat, mi több: hibákat, hiányosságokat feltárja, valamint az állam szerepének és felelősségének alapul vételével a katolikus hívek számára is elfogadható eljárási lehetőséget javasoljon, illetve a témával etikai szempontból (is) kapcsolatba hozható, rendelkezésre álló és már most látható újabb technológiai innovációk által történő gyógymódok életet védelmező lehetőségeit bemutassa, ideértve az embrionális szintű élet védelmét is.

A szerzők a lombik eljárást *en bloc* nem gondolják bűnnek, hanem az élet lehetőségét látják benne, ugyanakkor elismerik, hogy – ahogy Veres András püspök egy későbbi interjúban kifejtette – a lombik eljárásban keletkezett „felesleges” embriók elpusztítása ellen fel kell emelni a szót.^[9]

A mesterséges megtermékenyítés számos általános, nem csupán keresztényi etikai problémát is felvet, így az élet kezdetének kérdését, az embrió alanyi státuszát, mint ahogy a nem kívánt embriók „megmentésének”, vagyis a már létrejött élet – korábban említett – védelmének kérdését is. A tanulmányban ezen etikai problémák bizonyos körét kívánjuk vázolni, elsősorban arra fókuszálva, hogy milyen valláserkölcsei okokból vált – egyes narratívák szerint – tiltottá a katolikus hívek számára a lombikkezeltetések általános és jelenlegi (korábbi) gyakorlata, továbbá hogy milyen jogi garanciákkal lehetne ezen etikai kitételéket teljesíteni a katolikus és hívő paciensek esetében. Végezetül röviden vázoljuk a protestáns^[10] és a zsidó^[11] vallási iránymutatásokat a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos erkölcsi elveik bemutatásán keresztül,^[12] valamint a *Következtetések és javaslatokban* felvázoljuk a lehetséges megoldásokat is.

A meddőség egyre inkább egy olyan társadalmi jelenség, amellyel sokkal többet kell foglalkozni, amennyiben demográfiai fordulatot és még több, boldog és gyermekkel rendelkező családot szeretnénk a jövőben, és a jelenlegi ütemben romlik a termékenység, illetve maga a nemzőképesség, ráadásul már fiatalabb korban is. Nemkülönben fontos téma a választók szempontjából is, mert fontos látni azt is, hogy immáron a gyógymódok között a példaértékűen ingyenessé tett lombikprogram is megtalálható Magyarországon, amelynek társadalmi elfogadottsága igen magas, míg bár az ellenzők száma alacsonynak tekinthető, az ő véleményük is releváns és fontos, hiszen a katolikus vallási

[9] 777blog.hu: Kötelességem megvédeni..., 2021.

[10] Az egyik legösszetettebb vallásetikai útmutatás a protestáns egyházé. Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (GEKE) Tanácsának orientációs segédanyaga a reprodukciós medicina etikai kérdéseihez: „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020.

[11] A zsidó vallás éppen valláserkölcsei alapon a meddő házaspárok esetében nem csak javasolja, hanem kötelezővé is teszi a mesterséges megtermékenyítést számukra a Talmud alapján (ld. Silber, 2010).

[12] Nem tértünk ki az iszlám valláserkölcsei nézőpontjának ismertetésére, mivel elsősorban a zsidó-keresztény erkölcsi irányelvek útmutatásainak ismertetésére törekedtünk. Az iszlám vallásúak számára nem tiltott a humánreprodukciós eljárás, inkább támogatott, Iránban napjainkban 61 meddőségi központ működik (Tremayne – Akhondi, 2016).

vezetők és az eljárással szemben kritikus szakemberek véleménye hazánkban mindig kitüntetettnek minősült, és a vallási iránymutatásoknak fontos szerepük van a társadalomban, azok emberek sokaságának támpontokat adnak. Így elemi érdek mind az ellentmondások, mind pedig az elkerülhető, felesleges feszültségek mérséklése, kiiktatása különösen akkor, ha erre lehetőség is van. A szerzők bíznak abban is, hogy végül valamennyi fél támaszkodhat az írásra, hogy a vélt és valós problémákat egyaránt együttesen, közösen hidalhassák át a saját és a jövő nemzedékeinek érdekében.

A lombikprogramról való vita lehetőséget ad a lombikprogram széleskörű társadalmi elfogadottságának^[13] indoklására is, nemkülönben az eljárásban érintettek szemszögének ismertetésére is.

II. A TECHNOLÓGIAI FEJLESZTÉSEKRŐL MINT ÉLETMENTŐ, DE „TERMÉSZETELLENES” ESZKÖZÖKRŐL

„Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelmek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság, sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.” (Róm 8:38-39).

1. A császármetszés

Amikor arról értekezünk, hogy az élet védelme érdekében a technológia és külső, kívülről vagy éppenséggel „harmadik” személy jelenléte milyen korlátokkal és etikai fenntartásokkal képzelhető el az élettel összefüggő – élet-halál kérdését jelentő – helyzetben, akkor fontos látnunk, hogy bár a 20. század gyökeres változást hozott, mégis van egy, mindannyiunk által ismert eljárás is, ami ma már széles körűen elfogadott. Épp a szülészet területén azonosítható be az első olyan körülmény és technológiai innováció, amely egy idegen személy (orvos) és mesterséges eszköz (vágóeszköz), valamint az emberi testbe történő drasztikus beavatkozás (császármetszés, gátmetszés) révén megakadályozta a természetes úton történő – és az esetszámok miatt lényegében tömeges méretű – elhalálozást. Hasonló megítélés alá eshet a védőoltás is, hiszen itt ráadásul a test szándékos megfertőzése történik egy idegen anyag bevitelével. Ennél ke-

[13] „Reprezentatív kérdőíves kutatások eredményei alapján az is látható, hogy Magyarországon a mesterséges megtermékenyítés megítélése kifejezetten pozitív. Ehhez kapcsolódva számos empirikus vizsgálat azt is megerősíti, hogy a gyermekeknek nagy értéket tulajdonítanak a magyar társadalomban, és a magyarok fontosnak tartják, hogy legyen saját gyerekük.” (Vicsek – Bauer – Szolnoki, 2019, 40-79.; 42.).

vésbé drasztikus a különböző gyógyszerek bevitele, ahol a test biokémiai folyamatait manipuláljuk úgy, hogy ma már a természetes halandóságot olyan szintre lehetett csökkenteni, ami az emberi evolúció átírását jelentette, hiszen ezzel lényegében kikapcsoljuk a „természetes szelekciót”, és a mai modern világban már a mesterséges eszközökhöz és biotechnológiákhoz – oltások, gyógyszerek – való hozzáférés dönti el az életben maradási esélyeket.

Kétségtelen az is, hogy a császármetszés óta, és különösen a múlt századfordulótól kezdve valóban egyre több olyan eszköz és eljárás került feltalálásra, majd elterjesztésre, amelyeket a saját korukban nemhogy forradalminak, hanem egyenesen elfogadhatatlannak tekintettek etikai vagy más okok miatt. A lombikkezeléssel kapcsolatosan érdemes felidézni az azt megelőző, forradalmi orvosi eljárásokat is, amelyek drámai következményekkel jártak az emberi test természetes folyamataiban. Amennyiben önmagában a technológia, mint az emberi testben zajló folyamatokat befolyásoló eszköz „bűnös”, vagyis Isten szándékai ellen való lenne, akkor valamennyi jelenlegi, koronavírus elleni oltás is betiltandó lehetne, hiszen az oltás idegen anyagot, sőt a Pfizer-vakcina egyenesen szerkesztett, mesterséges anyagot juttat be a szervezetbe, külső eszköz felhasználásával (injekciós tű) és egy másik személy (orvos) közreműködésével. „Természetesen” fel sem merül, hogy az oltás felvétele bűnös tevékenység lenne – kivéve, tegyük hozzá, ha a vakcina magzatok elpusztításával előálló anyagokkal került volna (ki)fejlesztésre vagy előállításra. Csakis ekkor lenne értelmezhető az, hogy magával az oltással bűnt követnének el. Most pedig nézzünk meg néhány olyan technológiát, amelynek – mesterséges, külső beavatkozás általi – eszközölése nélkül ma már a páciens biztos halálával kellene számolnunk.

2. Az inkubátor

Kezdjük az inkubátor érdekes történetével!^[14] Az első többé-kevésbé kifejlesztett változata cirkuszi és vidámparki látványosságként kezdte nemzetközi karrierjét az Egyesült Államokban, az 1900-as évek elején. Eredetileg a francia-porosz háború (1870-1871) és az éhezés vezetett odáig, hogy a népesség drámaian csökkenni kezdett Franciaországban, és a népességfogyás az egyik legfőbb társadalmi problémává vált. Ekkor egy koraszülött babákkal foglalkozó orvos, egy bizonyos Étienne Stéphane Tarnier a párizsi állatkertben, a madárházban lévő keltetők alapján úgy gondolta, hogy a koraérett csecsemőket is hasonló körülmények közt kellene tartani, és így alkotta meg a fából és üvegből álló, „*couveruse*” nevű berendezést. Találmányát a L'Hôpital Paris Maternité alkalmazta először 1880-ban, és – bár még mindig nagyon sokan haltak meg – a veszélyeztetett kisdedek közel 30%-a életben maradt az első három évben. Végül egy Martin Couney nevű, orvosi képzettséggel nem rendelkező üzletember az 1896-os

[14] Lovászy, 2019.

berlini világkiállításon mutatta be kezdetleges inkubátorát a szélesebb közönség számára. (Mivel nagyon drága volt üzemeltetni a berendezést, a világkiállítások állandó szereplőjeként belépőt szedett a látogatóktól, akik gyakorlatilag cirkuszi mutatványként tekintettek a gépek nélkül egyébként halálra ítéltetett kisbabákra.)^[15] A korhangulatra jellemző volt az is, hogy a zsidó származású Couney-t sarlatánnak, az inkubátorokat meg áltudományosnak minősítette az orvostársadalom, és az akkori jogvédő szervezetek közül többen is (pl. a New York Society for the Prevention of Cruelty to Children, amely a gyermekek elleni kegyetlen bánásmód ellen lépett fel) követelték az eljárás betiltását, mondván, hogy a gyermekek szenvednek. Az első speciális kórházi koraszülött-részleget az USA-ban csak 1976-ban hozták létre, és összességében ma már közel 50 milliárd dollár éves szintű kiadást jelent a koraszülött csecsemők ellátása csak az Egyesült Államokban. Magyarország a keleti kommunista blokk országai között is élen járt a koraszülött-ellátás terén, mint ahogy ez a pionírszerep most a lombikezelések hozzáférhetővé tételében is látható.^[16] Ezen téma lezárásaként érdemes egy érdekes történelmi tény is feleleveníteni: II. Lajos magyar király élete is egy „bioinkubátorban” kezdődött Tarján M. Tamás szerint 1516-ban: „maga a herceg is koraszülött volt, akit csak Ulászló orvosainak zsenialitása mentett meg, miután azok felhasított disznógyomorból csináltak számára inkubátort; Lajos szerencsés módon életben maradt.”

3. Az ultrahang

Nem kevésbé érdekes az ultrahang készülék megjelenése és története. Az ultrahang készülék, mint technológia ugyanúgy elítélhető lehetne, mert megjelenésének kettős következménye volt. Egyrészt megkönnyítette a beteg magzatok abortálását, hiszen már néhány hetes korban – az ultrahang vizsgálat alapján felállított pontosabb diagnózis és megalapozottabb gyanú esetén – tömegesen abortálásra kerültek, másrészt – különösen az utóbbi időben, szintén a technológia fejlődésével – egyre több méhen belüli operációra került sor a magzatok életének megóvása érdekében. Az USA-beli adatok alapján gyakorlatilag minden 1500. magzat nyitott gerinccel születne meg, ha nem lenne az 1980-as évek óta dinamikus fejlődő ultrahang-technológia és az ún. magzati sebészet. (Csak az USA-ban 30 ilyen sebészeti központ működik).^[17] Az ultrahang vizsgálati eljárás kapcsán érdekes történelmi szál az is, hogy Bernard N. Nathanson amerikai nőgyógyász 1969-ben alapította meg a National Association for the Repeal of Abortion Laws (NARAL) abortuszpárti lobbiszervezetét, ami jelentős szerepet

[15] A készülékeket a kórházak a magas költségek miatt elutasították, és Couney a kétségbeesett szülőkötől nem fogadott el pénzt, ugyanis napi 15 dollárt emésztett fel a kezelés gyermekenként, ami ma átszámolva napi 400-500 dollárnak felelne meg.

[16] Némethné – Soósné – Feith, 2018.

[17] Usnews.com: Fetal Surgery, 2021.

játszott a híres-hírhedt Roe vs. Wade legfelsőbb bírósági ítélet (1973) abortuszpárti döntésében. Nathanson vezette akkoriban a legnagyobb abortuszklinikát az Egyesült Államokban, és közel 75 ezer abortusz köthető a nevéhez, ő maga is terhességmegszakítások tucatjait végezte el, beleértve a saját magzatáét is. Amikor megjelent az ultrahang készülék, holokausztűléőlők leszármazottjaként Nathanson a saját maga által alapított mozgalom ellenségévé vált, és szerepet vállalt a híressé vált Néma sikoly című, 1984-es dokumentumfilm elkészítésében. Életéről később a *The Hand of God – A Journey from Death to Life by The Abortion Doctor Who Changed His Mind* (Isten keze – Egy utazás a halálból az életbe egy abortuszpárti orvossal, aki megváltoztatta nézetét) című könyvben vallott, beismerve, hogy meghamisította az adatokat a közvélemény és a Legfelsőbb Bíróság befolyásolására.^[18]

4. A szervátültetés

Folytassuk a szervátültetés^[19] érdekes témakörével. II. János Pál pápa 1991-ben az Európai Transzplantációs Társaság (ESOT) első nemzetközi kongresszusának küldött üzenetében kifejtette, hogy örülnünk kell annak, hogy az orvostudomány a szervátültetéssel az élet védelme érdekében és az emberiség javára egy olyan új módszert nyújt a szenvedők sokaságának, amely az emberben lévő alapvető jót megőrzi. A szervátültetés lehetővé tételével az emberiség módot talált arra, hogy önmagát adja: testét és véréét adhassa azért, hogy mások élhessenek. A pápa konkrétan így fogalmazott: „Urunk, Jézus Krisztus halála és feltámadása testesíti meg a szeretet legfelső fokát, mely mély értelmet ad a donorszerv felajánlásának, hogy megmentsen egy másik embert.” Kilenc évvel később, ugyancsak II. János Pál pápa 2000. augusztus 29-én, a Transzplantációs Társaság Világkongresszusán a következőt mondta: „...javasoltam az Első Pápai Enciklikában, hogy az élet fenntartásának egyik módja a szervadás, melyet, ha etikailag megfelelő módon hajtanak végre, az egészség lehetőségét, és magának az életnek a lehetőségét ajánlja a betegek számára, akiknek esetenként nincsen semmi más reményük.”^[20] Ezt erősítette meg XVI. Benedek pápa 2008. november 7-én adott, az „A Gift for Life” (Életajándék) nevű nemzetközi kongresszus résztvevői számára adott audienciáján: „Az életfontosságú szervek adományozásával kifejezett szeretet a jótékonyosság olyan igazi bizonyítéka, amely képes túllépni a halálon, hogy az élet mindig győzedelmeskedjék. A szervet kapó betegnek tisztában kell lennie eme gesztus értékével. Olyan ajándékot kap, amely messze

[18] Lovász - Szalay, 2015, 5-6.

[19] A vér- és vérplazmadonáció ma már hétköznapi gyakorlat, ám ez is számos etikai problémát vet fel, hiszen ellenszolgáltatásért lehet plazmát eladni. Ez nem ütközik sem társadalmi, sem vallási ellenállásba, ami elsősorban az altruizmussal magyarázható, ugyanakkor ezen a területen is felmerülnek jogi és etikai problémák, amelyeket tisztázni érdemes. Lásd a téma bővebb elemzését: Kovács, 2020, 69-81.

[20] Országos Vérellátó Szolgálat: A Katolikus Egyház Katekizmusa.

túlmutat a gyógyulási szempontokon. Valójában nemcsak egy szervet, hanem a szeretet ajándékát kapja, és ezért ugyanolyan mértékben hálásnak kell lennie a szervfelajánlás és a szabad adományozás kultúrájának erősítése érdekében.”^[21]

XVI. Benedek úgy fogalmazott, fontos, hogy „élet mindig győzedelmeskedjék”; a szervátültetés lényegében egy halott emberből – külső szereplő közvetítésével, technológiai eszközök garmadájjával – átkerülő szerv kerül be egy olyan emberbe, aki a „természet törvényei” alapján a technológia nélkül egyébként elpusztulna. Az orvos tehát egy kihunyt életet „visz át” egy haldokló, vagy már klinikai halál állapotában lévő emberbe – ez az eljárás önmagában is évszázadokkal korábban egészen bizonyosan még súlyos következményekkel járt volna annak művelőjére nézve, és talán még a boszorkányság körébe is esett volna a cselekedete.

Végezetül, mielőtt áttérnénk a mesterséges megtermékenyítés technológiájának etikai elemzésre, idézzük fel Jézus szavait, amelyeket az evangélista és orvos Lukács tolmácsolt: „Adjatok, és adatik nektek: jó, megnyomott, megrázott, megtehető mértékkel adnak öletekbe. Mert azzal a mértékkel mérnek nektek, amellyel ti mértek.” (Lukács 6:38). Végül ajándékunkat Istentől annak megfelelően kapjuk, hogy milyen igazi és hatásos szeretetet mutattunk embertársainknak.

III. DONUM VITAE – A FOGANTATÁS MISZTÉRIUMÁRÓL ÉS A MESTERSÉGES MEGTERMÉKENYÍTÉSSEL KAPCSOLATOS ETIKAI ÉS (JOG)DOGMATIKAI KONFLIKTUSOKRÓL

1. A lombikprogrammal kapcsolatos erkölcsi konfliktus történelmi háttéréről

Fontos kezdésként rögzíteni – ahogy a később többször és részletesen is idézésre kerülő Hámori is megjegyzi, – hogy XVI. Benedek pápa szerint általában Isten szeretete nem tesz különbséget a még meg nem született és a megszületett kisgyermek, vagy a fiatal felnőtt, illetve az idős ember között, mert mindegyiküket saját képmása és hasonlósága lenyomatának látja.^[22] A vita nem szólhat arról, hogy a mesterségesen fogant és megszületett élet Isten ajándékának, jószágának eredménye-e vagy sem, hiszen a – jelenleg Magyarországon is szinte már csak marginálisan előforduló okból – nemi erőszakból^[23] született gyermekeket is Isten ajándékának tartják a keresztény egyházak, így a vita a mesterséges megtermékenyítés gyógyászati módszeréről szólhat. A tanulmány elsősorban a Donum vitae és Hámori Antalnak a Donum vitae alapján megfogalmazott kö-

[21] Országos Vérellátó Szolgálat: A Katolikus Egyház Katekizmusa.

[22] Ld. DP 16. pont; Acta Apostolicae Sedis, 2006, 264. Lásd: Hámori, 2021.

[23] Egy 2005-ös USA-beli felmérés szerint az abortuszok kevesebb, mint 1%-a volt kifejezetten a nemi erőszakra visszavezethető (ld: Finer et al., 2005).

vetkeztetéseire épül – utóbbit ő vitatja, és a szerzők igyekeznek felhívni arra a figyelmet, hogy a lombikprogram még hívő keresztények számára is elfogadható lehet, vagyis hogy az a keresztény (katolikus) erkölcsszemlélettel is összeegyeztethető.

A katolikus egyház legkorábbi reakcióját a „lombik-fogantatásra” I. János Pál pápa adta, aki úgy fogalmazott 1978-ban, a világon elsőként lombikban fogant és világra jött gyermekkel kapcsolatban, hogy nincs joga elítélni a szülőket, mert Istennek tetszően cselekedtek, hiszen az élet mellett döntöttek és aszerint jártak el. Azt is hozzátette, hogy az erkölcsi probléma az, hogy az „in vitro vagy a kémcsőben végzett méhen kívüli megtermékenyítés” engedélyezett-e, különösen annak függvényében, hogy az élet közvetítése és a házasságkötés elkülönül. A pápa amiatt is aggódott, hogy a nők „gyerekgyárakká” degradálódnak.^[24] Ezt az állásfoglalást pontosította II. János Pál pápa 1995-ben: „Az élet tisztelete követeli, hogy a tudomány és a technika mindig az emberre és teljes fejlődésére irányuljanak; az egész társadalomnak tisztelnie, oltalmaznia és gyarapítania kell minden emberi személy méltóságát, életének minden pillanatában és állapotában.”^[25] Ezért a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban a szerzők – az eljárást magát jelenleg még ellenzőkkel egyetértve – kijelentik, hogy a megfogant élet, bárhol is fogant meg, védendő, hiszen természetes közegében vagy a természetes közeg betegségből adódó hiányosságai okán azt mesterségesen pótolva belőle teljes értékű élet fejlődhet, ezért szándékos elpusztítása vagy fejlődésének direkt meggátolása morálisan súlyosan elítélendő. (Ez különösen igaz akkor, ha a magzat egyértelműen jogalanyként tekintendő, ami – mint már említették a szerzők – most nem témája az értekezésnek.) Adódik a kérdés, hogy a legfontosabb axióma együttes támogatása ellenére miként értelmezi a humán-reprodukción eljárás mégis bűnként a katolikus egyház Hámori szerint, és miért állítja, hogy az egyház elvei szerint már maga az eljárás is bűnös, hiszen – többek közt – „abortív hatással bír”.^[26]

[24] Több tanulmány ezt az olasz forrást jelöli meg: Prospettive nel Mondo, 1978; Luciani, 1977, 571-572., ám a szerzők nem lelték fel ennek eredeti, olasz nyelvű változatát, így Sister Renée Mirkos (2012) írását vették alapul az idézet forrásaként.

[25] II. János Pál, 1995, 81.

[26] „Abortivitással” vádolja számos katolikus egyház álláspontját valló elemző is, sőt, van aki egyenesen a „megölik” kifejezést használja. „Ilyenkor azokat az embriókat ültetik be az anyaméhbe, akiket egészségesnek ítélnék, a többiek megölik.” (Hámori, 2020, 48.). Hámori Antal itt semmilyen tudományos cikke, nyilatkozatra nem hivatkozik, általánosan kijelent.

A vallási okokból ellenzők a házasságban élők nemi aktussal történő nemzését is hiányolják^[27] – erre a kifogásra később visszatérünk – a mesterséges megtermékenyítés során, illetve az embriók létrehozását etikailag erkölcsi rossznak ítélik meg ilyen esetekben, holott a Tízparancsolatban az élet szentsége (ne ölj!) megelőzi a házasság szentségét is (erről még később lesz szó a vallások kapcsán). Hámori Antal írását idézve: „A prenatális diagnosztika súlyos módon ellentétben van az erkölcsi törvénnyel, ha aszerint, hogy milyen eredménnyel jár, abortusz lehetőségnek lehetőségét veti fel. Az ún. preimplantációs technika a mesterséges körülmények között (in vitro) megtermékenyített petesejtek vizsgálatát jelenti. Ilyenkor azokat az embriókat ültetik be az anyaméhbe, akiket egészségesnek ítélnék, a többieket megölik.”^[28] A különbség – és ebben rejlik a vita lényege – az eljárás során életre hívott embriók, a későbbi beültetésre szánt embriók sorsának gondozásából fakad. Hazánkban a megtermékenyített petesejteket különleges védelem alatt, laboratóriumi körülmények között nevelik, és ahogyan a természetes életben, a lombikban is lesznek olyan embriók, akik csak igen rövid ideig maradnak életben. Az IVF fertilizáció laboratóriumi menete során a preembriók elpusztításáról szó sincs, a sejtosztódási folyamatokat végig figyelik, az inkubátorban elhelyezett embriók fejlődése természetes szelekciós folyamatát vizsgálják, még csak utalás sincs embriók, preembriók kidobására vagy szándékos elpusztítására. Az embriológusok – éppen ellenkezőleg – az embriók biztonságos életkörülményeit teremtik meg.^[29] A megtermékenyített petesejtek egy részére azonban igaz, hogy a magas szakmai felkészültség ellenére, a leendő szülők részéről tapasztalható ragaszkodó, óvó magatartás ellenére is megállnak a fejlődésben, az élet fonala megszakad számukra. Az így elveszített embriókat Hámori az abortuszban elpusztult áldozatokként értelmezi, az eljárásban résztvevőket pedig bűnrészesnek: „A *Dignitas personae* kezdetű instrukció a preimplantációs diagnosztikára is kitér, amely a mesterséges megtermékenyítési technikákkal kapcsolatos: az *in vitro* létrejött embriók méhbe történő áthelyezése előtti genetikai diagnosztikáról van szó, sokszor minőségi kiválasztási céllal, ami abortusszal jár (vö. pl. genetikai indikáció). Egy olyan fajnemesítő mentalitás jelenik meg, »ami elfogadja a szelektív abortuszt, azért, hogy megakadályozzák különféle típusú rendellenességekben szenvedő gyermekek megszületését«; ez »nagyon szégyenteljes, mert az emberi élet értékét csak a normalitás és a fizikai egészség adatai szerint akarják mérni, így utat nyitva a csecsemőgyilkosság és az »eutanázia« »törvényesítésének« is” (EV, 63; DP 22). Az emberi embrióval úgy

[27] „Az orvosi beavatkozás akkor tiszteli az emberi méltóságot, ha a házastársi aktus támogatását célozza. Ha az orvosi beavatkozás a házastársi aktust helyettesíti, akkor nem áll a házastársi egyesülés szolgálatában, ahogy az rendjén lenne, hanem kisajátítja magának a szaporodást és ellentmond a házastársak és a még meg nem született gyermekek méltóságának és elidegenített jogának (Donum vitae, Egészségügyben dolgozók Chartája, 22)” (Hámori, 2020, 51.). Hámori úgy ítéli meg, hogy a gyermekek utáni vágy a házastársak részéről nem jogosítja fel a feleket arra, hogy vélelme szerint szélsőséges technikákat alkalmazva (IVF) gyermeket nemzzenek.

[28] Hámori, 2020, 48.

[29] Máttyás, 2018, 239-270.

bánnak, mint egyszerű laboratóriumi anyaggal. Ez súlyosan igazságtalan; az emberi méltóságot sértő, elfogadhatatlan diszkrimináció történik.”^[30] Hámori ezt a summás kijelentését elsősorban előzetes ítéletek alapján teszi. Mondani sem kell, hogy az eugenika tilalma nemhogy a magyar, de az uniós jog szerint is előírás, ugyanis az Európai Unió Alapjogi Chartája kifejezetten és egyenesen tiltja az eugenikai gyakorlatot, mint ahogy Magyarország Alaptörvénye III. cikkének (3) bekezdése is így rendelkezik.^[31] A kockázat egyébként nem teljesen alaptalan, hiszen magának az eljárásnak a kidolgozója, Robert G. Edwards, aki 2010-ban megkapta az orvosi Nobel-díjat is, maga állította azt, hogy habár az IVF-ben nincs semmi eredendő eugenikus elem, az emberi fogantatás méhen kívüli manipulálása alapvető technológiává válhat minden modern eugenikus cél eléréséhez. Ezzel Edwards lényegében elismerte 1999-ben azt, hogy szerinte „Hamarosan a szülők »bűne« lesz minden olyan gyermek, aki a genetikai betegség súlyos terheit viseli. Olyan világba lépünk, ahol figyelembe kell vennünk gyermekeink minőségét.”^[32]

Az ellenzők a fagyasztásos eljárást is kifogásolják. A fagyasztásos eljárás ugyanakkor éppen az élet védelme, őrzése miatt került kifejlesztésre annak érdekében, hogy az adott visszaültetési eljárásban fel nem használásra kerülő embriók életben maradhassanak. Hámori ott téved ezen a téren, hogy a természetes fogantatás során is létezik a „vanishing twin” folyamat, amikor az ikerpár egyik tagja felszívódik az anyaméhben, amely a természetes ikerterhességek legalább 10%-ában előfordul, de nem elképzelhetetlen akár a 40%-os előfordulás sem. (A jelenségről egyébként az ultrahang készülékek elterjedésével szereztek tudomást az orvosok.)^[33]

A katolikus erkölcsi iránymutatásokra hivatkozva Hámori ugyanakkor a fagyasztásos tárolást (vitifikáció, más néven kioprezerváció) – helyesen, bár téves alapról – szigorúan ítéli meg, különösen a később senki által már vissza nem várt piciny életkezdemények miatt: „A *Dignitas personae* kezdetű instrukció szerint az emberi embrió lefagyasztása összeegyeztethetetlen az emberi lénynek járó tisztelettel; különösen azért, mert feltételezi az *in vitro* megtermékenyítést, a halál vagy sérülés súlyos veszélyét. Az embriók túlnyomó többsége így »árván« marad,^[34] és halálra ítéltetik, ami súlyos igazságtalanság (DP1-18).”^[35] Ezen a területen valóban súlyos etikai felelősség terheli azokat a leendő szülőket, akik nem térnek vissza megfogant gyermekeiért, ennyiben igazolható az egyházi kritika és morális aggodalom. Ugyanakkor Hámori kritikája olyan, mintha például

[30] Hámori, 2021, 44.

[31] Alapjogi Charta, 3.cikk (2) bek. b) pontja: „az eugenikai, különösen az egyedkiválasztást célzó gyakorlat tilalma” és az Alaptörvény 3. cikk (3) bekezdése: „Tilos az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek haszonszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyed másolása”.

[32] Scientific American: Commentary: The Eugenics Legacy of the Nobelist Who Fathered IVF, 2013.

[33] Whattoexpect.com: Vanishing Twin Syndrome, 2020.

[34] Ld. DP 18. pont.

[35] Hámori, 2021, 44.

ellenezné a kómában történő szükségesség altatást is, hiszen – a kómában történő altatás is egy kényszermegoldás a beteg átmeneti állapota vagy a körülmények miatt – az is járhat halál vagy sérülés veszélyével. Márpedig a fagyasztásra kerülő embriók éppen azért kerülnek lefagyasztásra, hogy jobb feltételekkel kerülhessenek vissza a – korlátozott embrió befogadására alkalmas – anyaméhbe, amikor sorra kerülhetnek. A törvényi szabályozás – illetve a szerzők különálló javaslata a *Következtetések és javaslatokban* – ugyanakkor segítségére lehet a szülőknél, amely elfogadható lehet valamennyi keresztény ember számára is.

Az ellenzők számára továbbá problémát jelent az IVF-kezelés során a férfi ivarsejtek kinyerésének módja, ugyanis az onanizálás (vagyis önkielégítés) a katolikus hívek számára nem megengedett, mert nélkülözi a házastársi aktust és a szeretetkapcsolatot.^[36] A szerzők úgy ítélik meg, hogy kellő biztosítékok mellett ezen egyházi (vallási) aggályok kiküszöbölhetőek, amely szintén a *Következtetések és javaslatokban* kerül kifejtésre.

Ahhoz, hogy megértsük a mesterséges megtermékenyítés élet mellett szóló kiállását, magát az eljárást és a benne résztvevőket kell megértenünk. Az embriókat nem kísérleti céllal hozzák létre a szakemberek, nem erőszakot alkalmaznak a betegeken; az utóbbiak maguk kéri a segítséget, önként vállalkoznak a beavatkozásra,^[37] az életre hívott piciny élőlényeket leendő legközelebbi hozzátartozójuként értelmezik, a gyógyászati intézeti körülményeket dajkasági körülménynek tekintik, a visszaültetett, vagy arra váró teremtményeikre szeretettel gondolnak, az elindult életet támogatják, az élet fonalát elveszítőket pedig éppen úgy megsiratják, mint a vetélés során elveszített magzatokat. Az elmúlt években az orvostudomány technikai fejlettségének is köszönhetően a stimuláció során keletkezett embriókat sem pusztítják el,^[38] ám a tárolásuk valóban rendezetlenné vált, amelynek megoldása szintén a *Következtetések és javaslatokban* kerül bemutatásra.

2. A mesterséges megtermékenyítés: gyógymód a meddőségre

A meddőség betegség, a meddő házaspárok „sérült” betegek, keresztényi szemszögből is nézve a házaspárok körén belül egy speciális és nagyobb érzékenységgel élő, megértést igénylő réteg. A meddő betegek megbélyegezettek és a társadalomból kirekesztettnek érzik magukat. Kőrösi szerint: „A meddőség testi, lelki és szociális probléma egyaránt, tehát optimális esetben az orvost pszichológus is segíti munkájában, illetve kiegészítheti a paciens kezelését... A gyermektelenség okára rákérdezni manapság is tapintatlanságnak számít, így marad

[36] Donum vitae II. 5.

[37] A leendő anyák embriókhoz fűződő viszonyát hazánkban is kutatták. Ld. bővebben: Vicsek – Bauer – Szolnoki, 2019, 40-79.

[38] Ld. a humánreprodukciós eljárások részletes terápiás leírását: Kőrösi, 2018, 199-329., továbbá Kőrösi doktor interjúját Youtube-on: Kőrösi, 2018.

a titkolózás, ami súlyos terhet ró a párok nagy részére. Amennyiben mégis kitudódik: a kétségek, a szégyen és a fogyatékoság érzése megmarad.”^[39] Az idézett szakember a mesterséges megtermékenyítésnél a meddőség betegséggént való értelmezését vallotta, nem tüneti terápiát értett alatta, hanem népbetegséget kezelő gyógyászati módszert, amelyet általános bioetikai szabályok betartásával mindenki számára vállalhatónak tekintett, mégpedig vallási aggályok nélkül, olyan szabályokként, amelyek nem ellentétesek a keresztény erkölcsökkel. Kőrösi Tamás Veres András püspök úr 2017-es lombikellenes felszólalását^[40] követően az orvostársadalom tagjai közül egyszemélyben állt ki betegek védelmében. A püspök úr 2020. októberi nyilatkozata kapcsán sajnos már nem adatott meg a lehetőség arra, hogy ismét felszólaljon, mivel ugyanezen év augusztusában elhunyt. Munkásságának eredményei felbecsülhetetlenek, hiszen 5000 lombikbébi megszületése kötődik nevéhez. Külön, kevésbé ismert mentálhigiénés probléma az, hogy már maga az eljárás is életük legfontosabb szándékában bekövetkező kudarcot jelenti a párok számára, hiszen nem képesek természetes úton életet adni, s így az eljárás olyan, mint egy vastüdő a levegővételhez. Korábban, amíg csak a nőket vizsgálták ki a meddőséggel kapcsolatban, ráadásul ez a teher a nőiség lerombolásának a bélyegét is hordozta – ma már a férfiak körében is terjed a meddőség, hiszen a spermiumszám az utóbbi évtizedekben megfeleződött a fejlett világban.^[41]

Amiért a lombikról szóló tudományos etikai vita nem valósult meg eddig, annak az az elsődleges magyarázata – ahogy a fenti idézetből is kiderül – maga a téma rendkívüli érzékenysége, s bár periférikusnak tűnhet, valójában nem az, mivel a meddőség népbetegség. Fontos tisztázni néhány félreértést. A meddőségi kezelések nem azonnali lombik alkalmazásával kezdődnek, leggyakrabban hosszú kivizsgálási szakaszt követően, mely mindkét szülőt érinti, már számos egyéb gyógyászati módot ajánlanak fel a szakemberek, amelyek sok esetben elégségesnek is bizonyulnak (gyógyszeres terápia, petevezetők átfűvése stb.) – ám van egy bizonyos része a betegek körének, ahol más módszer a saját vérszerinti gyermek megszületéséhez nem alkalmazható. Ezen esetek jelentős részében egyszerűen fizikai képtelenség a természetes úton történő teherbeesés.^[42]

A lombikeljárás kapcsán a 20. század egyik legfontosabb orvostudományi eredményéről beszélünk (Robert G. Edwards Nobel-díjat kapott érte), amelynek köszönhetően az első lombikbébi megszületése (1978)^[43] óta közel nyolcmillió, lombikból született ember él közöttünk boldog, egészséges emberhez méltó életet.^[44] A legfrissebb statisztikai adatok alapján a meddőség globális népbetegség, a lakosság 9-10%-át érinti, és egy 2015-ös jelentés szerint globálisan körülbelül

[39] Kőrösi, 2009, 108.

[40] Kisalfold.hu: Kaáli Intézet igazgatója válaszol a püspöknek, 2017.

[41] The Guardian: Sperm counts among western men..., 2017.

[42] Azon betegek esetében, ahol a petevezetők méhen kívüli terhességek miatt vagy más betegség-ből kifolyólag sérültek, továbbá olyankor, amikor a férfi ivarsejtjeinek életképessége redukált.

[43] Bernard, 2018, 181-199.

[44] Lovászy, 2020b.

48,5 millió pár volt meddő. A kezelések iránti igény növekedését jelzi az is, hogy 2030-ra 50 milliárd dolláros egészségügyi piacot prognosztizálnak ezen a területen a piaci elemzők.^[45]

A meddőséggel küzdő házaspárok számának növekedése összetett problémát jelez, mert a felgyorsult világ, a nők munkaerőpiacon való helytállásnak kihívásai, a kitolódó családalapítási hajlandóság, maga a modern kor emberének életmódja, a stressz, a környezeti hatások, valamint a különböző betegségek – amelyek a későbbre toldott gyermekvállalásnak nem kedveznek – és még számos tényező (pl. a spermiumokat roncsoló mikróműanyagok) is kimutathatók a jelenség hátterében.

A meddőség betegsége, amelyet – részben az ultrahang készülékek révén – korai felismeréssel hatékonyabban lehet kezelni. És talán éppen itt az elsődleges probléma, hogy a korai tapasztalása egy nemzessel kapcsolatos diszfunkciónak csak akkor történhet meg, ha a családalapítást magát is korán vagy korábban kezdjük meg. Ez azonban a társadalmi szerepvállalások és attitűdök miatt sem elvárható jelenleg a „modern embertől”. Ha egy tizenéves fiatal, vagy húszévest megkérnénk, hogy végeztesen nemzőképességére irányuló vizsgálatokat, bizonyára nem vállalkozna rá, a neveléspolitikának itt nem csupán a meddőség elkerülése végett, de általában az egészség megőrzése végett sokkal fontosabb szerepet kéne betöltenie, hogy akár egy fiatalkorú személytől általános egészségi állapotának (potenciálra vonatkozóan is) felmérése iránti igénye természetes(ebb) legyen. A prevenciót, az egészségre való érzékenyítést, az egészséges nemi identitást és a nemzésre (családalapításra) való felkészülést akár külön szakemberek bevonásával érdemes volna bevinni a nevelési intézményekbe.^[46] A meddőséggel küzdő párok nagy százaléka akkor szembesül ugyanis a diagnózissal, amikor már hosszabb ideje csalódások és sikertelenségek érik. Az IVF-beavatkozást ellenzők is a prevencióra hívják fel a figyelmet, részben joggal. A mesterséges megtermékenyítés végül is egy kezelés, amelynek különböző terápiás módszerei vannak az egyszerűbb gyógyszeres segítségtől egészen a testen kívül történő embriók létrehozásáig.

Az eljárás ma Magyarországon bárki számára hozzáférhető, aki meddőséggel küzd. És ez fontos kikötés, mert a módszer ellenzői olyan példák alapján érvelnek a mesterséges megtermékenyítés kapcsán, mintha az fogyasztói termékként merülne fel a házaspárok előtt, és arra utalnak, mintha a leendő szülők az eugenika végett keresnék fel a meddőségi centrumokat, ami tévedés.^[47] Azon párok,

[45] Globenewswire.com: Global In-Vitro Fertilization (IVF) Market 2020-2030, 2021.

[46] Az életkor előrehaladtával a fogamzóképeség folyamatosan csökken. Negyven év felett a petesejtek minősége jelentősen romlik, emelkedik a káros kromoszómaállományú petesejtek száma. Ld. Bernard, 2018, 17.

[47] Németh Gábor atya nyilatkozata a Youtube-on (ld. Youtube: A mesterséges megtermékenyítésről, 2015). Szaár Gyula az IVF eugenikai célokkal való jövőbeni alkalmazását vizionálja: „Ma ideálisnak tűnik, hogy a lány karcú, a fiúgyermek szófogadó legyen, de a következő generációban ezek talán már nem is lesznek kedvező tulajdonságok. A rosszul nevelt gyermek fellázadhat szülei ellen, génjei módosításától viszont nem szabadulhat, sőt kénytelen örökíteni leszármazottaira” (Szaár, 2015, 88.).

akik kizárólag a lombikprogram segítségével tudnak gyermeket vállalni, nem egy tökéletes egyedre szeretnének, egyszerűen nem képesek a terápia nélkül utódot nemzeni, mert – mint ahogy korábban láttuk – a nemzésben akár szervi, akár más betegségek miatt semmilyen más módszer nem jöhet számításba. (Természetesen ettől függetlenül felmerülhet, hogy eugenikai megfontolás is szerepet játszik a szülők és a szolgáltató együttműködésében, de pont ezért is indokolható az állami szerepvállalás és felelősség, hogy a már meglévő és hatályos, az eugenikát tiltó hivatalos jogszabályokat és rendelkezéseket hatékonyan betartsák és betartassák.)

Végezetül felhívnánk a figyelmet a Katolikus Püspöki Konferencia egy korábbi nyilatkozatára, amelyre hivatkozva a két álláspontot közelíteni lehet, és az idézet éppen Kőrösi Tamás Lombikcsodák című könyvében olvasható: „A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevelet adott ki a bioetika néhány kérdéséről, amelynek a bevezetőjében a következőt olvashatjuk: »Egy társadalom erkölcsi-emberi minőségét jelzi és egyben fejlődésének záloga a segítségre szoruló emberekkel szembeni magatartása, amelynek a konkrét példákon meszsze túlmutató szimbolikus jelentősége van.« Minden benne van ebben a mondatban, amit a hazai demográfia jelenlegi helyzetével foglalkozó és érte tehető szakembereknek követniük kell(ene).»^[48]

3. A katolikus egyház álláspontját összegző Hámori Antal megállapításai és annak kritikája

Hámori Antal szerint a katolikus egyház álláspontja a mesterséges megtermékenyítés felszámolása, amelyet a Magyar Kurírban egy 2010-ben megjelent írásában és azóta több alkalommal is megerősített, amelynek lényege, hogy a „lombik-eljárásban létrehozott embriók elhalása” az abortuszban elpusztult emberi életekkel tehető egyenlővé. A 2010-es cikkből idézve: „A homológ in vitro megtermékenyítés is ellenmondásban van a szaporodás méltóságával és a házastársi egyesüléssel, akkor is, ha az emberi embrió halálának elkerülésére mindent megtesznek. Az in vitro fertilizáció esetén ugyanis a fogantatás nem házassági aktus eredménye, hanem technikák által jön létre. Ebben az esetben a gyermek nem úgy fogan a világra, mint a szeretet ajándéka, hanem mint laboratóriumi termék. Az életet sem úgy tekintik már, mint Isten ragyogó ajándékát. Az élet egyszerűen »dologgá válik«, amit »kizárólagos, szabadon uralom alatt tartható és manipulálható tulajdonnak« tekintenek (ld. Donum vitae instrukció).»^[49] Az itt megfogalmazott kijelentés általánosítása az embriók etikai minőségére vonatkozóan félreérthető, ugyanis előítéletet fogalmaz meg azokról a meddőségi betegséggel küzdő házaspárokról, akik e gyógyászati módszerrel élnek, az embrió életét ajándéknak és tisztelendőnek tekintik, a hívő páciensek pedig Isten ajándékának – hasonlóan a szervadományozás esetéhez.

[48] Kőrösi, 2009, 41-42.

[49] Hámori, 2010.

Hámori Antal állítása szerint teológiai szövegek alapján ítéli meg a gyakorlatban világszerte alkalmazott gyógyászati módszert, sőt, II. János Pál Pápa 1995-ös enciklikájára hivatkozik:^[50] „Felhívta a figyelmet arra, hogy a mesterséges megtermékenyítés különféle technikái is, amelyek látszólag az élet szolgálatában állnak, s amelyeket nem kevészer ezzel a pozitív szándékkal végeznek, valójában kaput nyitnak az élet elleni új támadásoknak.”^[51] A Szentatya 1995-ös nyilatkozata óta a humánreprodukciós eljárás során létesült embriók védelme a medicina terén is tapasztalható, a majd harminc évvel ezelőtti állapotok valóban a humanitás hangját követelték, nem kis részben az eljárás feltalálójának korábban hivatkozott ellentmondásos nyilatkozata miatt is. Hámori Antal mesterséges megtermékenyítés elleni érvei lényegileg általánosításból fakadó, narrációs félreértésen alapulnak. A mesterséges megtermékenyítési technikákat elfogadhatatlannak tekinti az egyház definíciója alapján, amely a gyermeket az isteni jósból fakadó ajándékként értelmezi. Hámori szerint az eljárás nem teremtő, hanem abortív: „Az úgynevezett preimplantációs diagnosztika a mesterséges körülmények között (in vitro) megtermékenyített petesejtek vizsgálatát jelenti. Ilyenkor azokat az embriókat ültetik be az anyaméhbe, amiket egészségesnek ítélnék, a többieket megölik.”^[52] Feltehető a kérdés, hogy a lombikban fogant élet tehát nem ajándék, hanem emberi ravaszság és bűn eredménye? Hogyan lehet a mesterséges megtermékenyítés Isten ajándékának ellentettje? Talán a lombikban fogant gyermek nem Isten jósága és ajándéka? A mesterséges megtermékenyítés tilalmát felvető álláspont kapcsán ezekkel a kérdésekkel is szembesülnünk kell.

Hámori szerint az egyházi narrációból az következik – a házastársi szerelmi aktus hiánya és az embriók dologias szemlélete miatt –, hogy általánosan és kivétel nélkül minden mesterséges megtermékenyítés tiltott, holott azt csak abban az esetben volna indokolt tiltani, ha kutatási – azaz végeredményképpen: megsemmisítési – céllal hoznak létre embriókat mesterségesen, mert az élet és a megszületés célja végett – megfelelő garanciákkal – létrehozott embriók megszületését támogatni kell. Az IVF nem a nemi aktust helyettesíti: „Az in vitro fertilizációkor a petevezető »munkáját« a laboratórium helyettesíti.”^[53] Azzal, hogy az említett, erkölcsileg elítélhető eseteket (a kutatásra és pusztításra elhagyott embriókat) elkerülje Hámori értelmezése szerint az egyházi iránymutatás, hívei számára valójában a teljes mesterséges megtermékenyítést tilalom alá helyezi az egyház, de ennél is tovább megy; szerinte a teljes gyógyászati eljárás beszüntetése végett is felszólal. A Donum Vitae szövegeiből kiderül, hogy az orvosi beavatkozás a megtermékenyítés során jelenleg a házasság sérelmére történik,

[50] EV. 85 pont. (Hámori A. 43-as jegyzete).

[51] Hámori, 2021, 39.

[52] Hámori, 2020, 48.

[53] Kőrösi, 2009, 65.

bár ez nem vezethető le a Szentírásból.^[54] A házasfelek szerelmi aktusának hiánya mellett a harmadik személy jelenlétét is kifogásolják az IVF során, annak a személynek a jelenlétét, aki szakszemélyként gyógyászati beavatkozással segít, munkáját végzi. Az orvos, a biológus nemi aktus nélkül vesz részt a megtermékenyítésben, munkája nem váltja ki a nemzés szerelmi módját. A *Donum vitae* az orvosi beavatkozás megítéléséről a következőképpen ítélik meg a mesterséges megtermékenyítési terápia kapcsán. “Ezzel ellentétben olykor előfordul, hogy az orvosi beavatkozás a házastársi aktust technikailag helyettesíti, hogy olyan szaporodást hozzon létre, mely sem nem eredménye, sem nem gyümölcse annak: Ebben az esetben az orvosi aktus nem áll a házastársi egyesülés szolgálatában, ahogy az rendjén lenne, hanem kisajátítja magának a szaporodást, és így ellentmond a házastársak és a még meg nem született gyermek méltóságának és jogainak.”^[55] A szöveg nagy valószínűséggel azokra a nem általános esetekre („olykor előfordul”) és beavatkozásokra utal, amikor a lombikeljárás nem járt sikerrel, tehát sem eredménye, sem gyümölcse nem keletkezett, ami csak abban az esetben lehet igaz, ha a megtermékenyített petesejteket, amelyek tehát vélhetőleg elhaltak, nem tekintjük a nemzés gyümölcsének. Ez a kör valójában azt az esetet takarja, amely a természetes fogantatás esetében is rendezetlen: ez a természetes úton elvetélt magzatok sorsa. A szerzők nem ismernek olyan gyakorlatot, amely alapján a természetes úton elvetélt magzatok is részesülnének szentségben, így ennek felemlítése a lombikeljárás keretében csak azért lehetséges, mert a technológia láthatóvá teszi őket. Így lényegében két morális státusz keletkezik, ha szigorúbb feltételeket támasztunk a lombik embriókkal szemben, hiszen ez a narratíva hátrányos helyzetbe hozza a természetes úton „eltűnő” sorstársakat, amennyiben ez az álláspont kiindulópontja, vagyis minden vetélést azonos értékűnek kell(ene) tekinteni. (További etikai kérdések – dilemmák – is felmerülnek, amelyekről később lesz szó.) A nemi erőszakból született életek példáját érdemes lenne megvizsgálni, hiszen a nemi erőszak esetében – ugyanúgy fogalmilag – sem merül fel a hálószobai szeretetteljes természetes nemzés esete – legfeljebb a természetes nemzés. Ha pedig ez így van, akkor a lombikeljárás során létrejött embriókat is a teremtés gyümölcsének kell értelmezni a fogantatás körülményeire tekintet nélkül, és ezáltal az IVF eljárás is támogatottá válhat az ellenzők körében. Ezen axióma elfogadása és az embriók nem dologias szemlélete közelíthetné az álláspontokat. A spontán fogantatás vagy a mesterséges fogantatás között nem célszerű markáns különbséget tenni, mindkettő emberi cselekvés eredménye, a gyermek pedig, aki megszületik, a hívők szemében Isten gyümölcse; nem a nemzés eredménye, hanem Isten akaratának megnyilvánulása.

[54] A római katolikus tanítás követelménye, hogy a nemi aktussal kapcsolódhatnak biológiailag egybe a házaspárok, holott ez a szigorú kötelelem nem vezethető le a Bibliából. Ld.: „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020.

[55] *Donum vitae*, II. 7. A homológ megtermékenyítésről.

Az, aki a mesterséges megtermékenyítés módszerének eltörlését kéri, a már in vitro megszületett életet felett is ítélkezik. Ha minden élet Isten ajándéka, akkor minden természetes vagy mesterséges körülmény között fogant élet is az, azaz a lombikban fogantak is. Azzal a szerzők tehát maximálisan egyetértenek, hogy a mesterségesen segített körülmények között fogant embriók „fel nem használása ellen” lépjen fel a katolikus egyház, de hogy magát a módszert szüntessék meg, nehezebben elfogadható, mert az a gyermek Isten ajándéka, mint való értelemzésével sem mutat összhangot a lombikból már megszületett gyermekek miatt sem.^[56] Az ellenzők azzal a jövőbeli félelemmel is számolnak, hogy rutinszerűvé válhat az embriók nagyszámú létrehozatala az egyre „jobb minőségű ember” megszületése céljából (korábban említett eugenikai aspektus), amely bár kétségkívül létező kockázat (a jövőre nézve), de a mesterséges megtermékenyítést nem eugenikai szempontok miatt hozták létre. (Ez egy messzire vezető filozófiai vita, hiszen a tüzet is lehet használni tárgyak, sőt emberek („boszorkányok”) megsemmisítésére, mint ahogy az otthon melegének biztosítására is.) Félreérti a meddőségi kezeléseket ezt a terápiás módszert az, aki kizárólag eugenikai módszert lát benne. A leendő szülők nem azért keresik fel a szakorvosokat, hogy tökéletes gyermekük legyen,^[57] ennek esélyét sem kapják meg, hiszen kivizsgálási protokoll előzi meg a lombikeljárást, amelyet orvostikai szempontok alapján is csak legvégső esetben alkalmazhatnak. A meddőségi kezeléseknél létező kevésbé drasztikus formái is, így ez is azt bizonyítja, hogy a gyermek nemzése a cél, nem a „legjobb” gyermeké. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor nem lehet az sem szempont, hogy olyan embriók kerüljenek „érlelésre”, akik genetikailag az

[56] Óvatosságra ugyanakkor valóban szükség van, hiszen a tudomány oly gyorsan fejlődik, hogy rutinszerűvé is válhat a nemzésnek ezen formája, éppen ezért fontos kijelenteni, hogy a humánreprodukciós eljárás a betegségben szenvedők egy gyógyászati módszere, nem az egészséges párok számára kifejlesztett fogyasztói termék. Egyetértünk azzal, hogy az eljárás ne az eugenika végett legyen alkalmazva. „Annak lehetősége, hogy a szülők megtervezhetik gyermekeiket, talán még messze van. Rutinszerűvé válhat, hogy megvizsgálhatják az embriókat és a hibátlannak tűnőt ültetik csak be, mondjuk a készített 100 közül.” (Szaár, 2015, 83.). A vízionált jövőkép valós is lehet, éppen ezért fontos az orvostársadalom és a mindenkori kormányzat összhangja, hiszen szó nincs 100 embrió létrehozásáról egy házaspár esetében, és szó sincs előre megrendelt, eugenikai szempontok szerint tervezett egyedek létrehozásáról, ez bioetikai tilalom alá esik napjainkban is.

[57] Szaár Gyula Gergely Géntechnológia szociológiai megközelítésben című cikkében azért tartja aggályosnak a humánreprodukciós gyógyászatot, mert hasonlónak ítéli meg a növénytermesztés során alkalmazott eugenikai gyakorlattal, félelmének adva hangot, hogy a szülők akár divathóbortok szerint kérik majd leendő gyermekeik génmódosítását: „De egy vállalat, miközben jól jár, nagy kárt okozhat a közösségnek, például egy GMO növényfajta esetén. Vagy a gyermekek, akiket nyilván beleegyezésük nélkül módosítanak genetikailag, egy potenciálisan veszélyeztetett harmadik felnek tekintendők. Elképzelhető, hogy a döntés előnyösnek tűnik a szülők számára, valójában azonban kárt okoz a gyermeknek. A szülők néha múlt divathóbortok által befolyásoltak. Ma ideálisnak tűnik, hogy a lány karcsú, a fiúgyermek szófogadó legyen, de a következő generációban ezek talán már nem is lesznek kedvező tulajdonságok. A rosszul nevelt gyermek fellázadhat szülei ellen, génjei módosításától viszont nem szabadulhat, sőt kénytelen örökíteni leszármazottaira.” (Szaár, 2015, 88.). Fontos tisztázni, hogy a lombik eljárás során alkalmazott génvizsgálatokat (PGD) nem a jobb, hanem az egészséges utód végett végzik, a meddőséggel küzdők betegségeket hordoznak, nem divat szerint kívánnak gyermeket, hanem gyermek után vágnak.

élettel össze nem férhető, biztos halálra ítéltetett tulajdonságokkal rendelkeznek, és biztosan rendellenesen fejlődnének, szenvedést okozva, abortuszra ítélve. Itt is igaz van az egyháznak: azért létrehozni egy életet, hogy elpusztítsák, vagy előre tudható, hogy elpusztul, szintén elfogadhatatlan.

Térjünk rá az embriók dologias szemléletére, amely az egyik legmarkánsabb kritika az IVF-kezeléssel szemben. A magyar jog nem tekinti az embriót/magzatot jogalannak, se nem jogképes, se nem cselekvőképes személy, de azzá válnak tekinti megfelelő természetes vagy mesterséges körülmények között megfogant és megszületett gyermek esetében. (A magzat nem jogképes, de jogok várományosa, méghozzá visszaható hatállyal, feltételes módon, megszületés esetén – lásd: öröklési jog.) Az embrió tehát védendő, elsősorban azért, ami belőle fejlődhet. A jog ugyanakkor hiányosságokat mutat, hiszen a fagyasztott embriók visszaültetésére való kötelezettséget nem ismeri, csupán a jogosultságot. A kötelezettségek és garanciák kikötését e cikk írói megfontolandónak ítélik, ez bizonyára prevenciósz erővel is bírna az embriók életben maradásának érdekében, a szülői gondoskodásnak, a jogszabályoknak nagyobb teret kéne biztosítaniuk. A hatályban lévő törvény kevésbé enged „belelátást” vagy akár „döntési” szerepet a leendő szülőknél az eljárás során. Sürgetőnek találjuk a fagyasztott embriók emberi sorsáról való megfontoltabb gondoskodás hivatalos rögzítését, amelyet az *Következtetések és javaslatokban* kifejtünk. Talán nem is *ad absurdum* az a kérdés, hogy vajon mi történik azokkal az embriókkal, akiknek egy vagy mindkét szüleje elhalálozik, még mielőtt beültetnék őket. Ki gondoskodik sorsukról? Az ilyen jellegű szcenáriók a leendő szülőknél bizonyára nagyobb felelősséget ébresztenének, így a jelenlegi, valóban dologias embriószemléleten sürgető tehát változtatni. Az Eütv. frissítést igényel, hiszen a humánreprodukció eljárás 1997 óta óriási fejlődésen ment keresztül. A gyakorlatban bizonyára közelebbi már az az ideális orvosi állapot, hogy a „túl sok” embrió esete is elkerülhető legyen (csökken az arányuk az eljárásokban, illetve javul a módszer hatásfoka), így a leendő szülőknél nem lesz arra szükségük, hogy a beültetésre váró embriók között „első körben válogassanak”, vagy akár nagyon magas számú embriók jövőjéről kelljen gondoskodniuk, döntést hozniuk.

Hámori Antal továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy a *Donum vitae*^[58] az embriók hatalom alá kerülése miatt sem tartja az emberi élet méltóságához illőnek a lombikban való fogantatást. Ez ismét szemléleti probléma, hiszen a szülők – nem rendelkezvén azzal a képesítéssel, hogy a piciny embriókat óvják – szakemberekre bízzák, tehát inkább óvó gondoskodást kéne itt használni, elkerülve ezzel annak a látszatát is, hogy kísérleti alanyként tekintene bárki is az embriókra. (Megjegyzés: a gyermekek felett a szülőknek is csak felügyeleti

[58] “A homológ FIVET a házastársak testén kívül történik, egy harmadik személy cselekvése segítségével, akinek szakértelme és technikai teljesítménye meghatározza a beavatkozás eredményét; rábízva az embrió életét és identitását az orvosok és a biológusok hatalmára, és a technika uralmát rendeli az emberi személy eredete és rendeltetése fölé. Az alárendeltség ilyen formája ellene mond a szülők és gyermekek együttes méltóságának és egyenlőségének.” (DV. II. 4. a).

joguk van a hatályos magyar jog szerint is.) Az embriók „hatalom alá” kerülését nem a szülők részéről, inkább a szakemberek, a biológusok részéről értelmezi Hámori, az IVF során a biológus a testből kinyert ivarsejteket megvizsgálja és az egészségeseket – éppen azért, hogy ne haljanak meg az embriók napokkal később a genetikai rendellenességeik miatt – kiválasztja az egyesítésre (különösen a mozgásra képtelen, de egészséges genetikai információt hordozó spermiumok esetében az eljárás miatt indokolt módon), majd a sikeresen megtermékenyült petesejtek fejlődésnek indulnak egy méhen belüli környezetet imitáló mesterséges eszközben, lényegileg egy miniatűr inkubátorban. Az embriókat mikroszkóp segítségével általában 24 óránként megfigyelik, és a jól fejlődő embriókat a sikeres várandósság végett visszaültetik az anyaméhbe. Az embriók kategorizálása és „válogatása” az embriológus által történik, a Donum vitae a mesterséges megtermékenyítés ezen szakaszát és a későbbi fagyasztást, majd felengedést és visszaültetést az embriók hatalom alá kerülésével azonosítja. Ezzel kapcsolatban egy már létező UH (ultrahangos diagnosztika) alkalmazása hozható fel ellenvetésként. Az élet fejlődését az ultrahangos diagnosztika segítségével vizsgálják a terhsgondozás során, az ezen való részvétel minden anya számára kötelező. A vizsgálatokat orvosok, szakemberek végzik, ahol a fejlődő magzatokat vizsgálják, pontosan olyan megfigyeléseket végeznek, mint a lombik során az embriológus, továbbá a megszületést követően a csecsemő fizikai vizsgálata is előírás, súly, fejkörméret, Apgar-index és még számos adat kerül ekkor rögzítésre, hogy a fejlődő élet egészségi állapotát felmérjék. Ezeket a vizsgálatokat senki nem ellenzi. A lombik során a biológus az élet egy nagyon korai szakaszában, laboratóriumi körülmények között pontosan ezt az egészségi állapotot méri fel, rögzíti számadatokkal az embriók egészségi állapotát. A gyógyászatban minden test ki van téve a gyógyítás célja végett a szakorvosok és ápolók „hatalmának”, az egészségünk érdekében és az orvos iránti maximális bizalomból kifolyólag ezt vállaljuk is. Sőt, az orvosra van bízva az emberek élete is, amikor „konkuráló” helyzet áll elő, például többes esetekben, amikor rangsort kell felállítani a műtétek elvégzése tekintetében az erőforrások szűkössége miatt (például tömegbaleset helyszínelésekor, amikor nem az érkezési sorrend a döntő az ellátás tekintetében), ami ellen szintén nem tiltakozik senki, és ugyanúgy létezik szelekciós mechanizmus. Összegezve: azt mindenképpen látni kell, hogy a mesterséges megtermékenyítésből több élet jöhet létre, mint amennyi természetes körülmények között létrejöhetett volna egyáltalán, és olyan élet is létrejöhet, ami a természetben nem jöhetett volna létre, különböző okok miatt. Ilyen például az az eset, amikor a nő genetikai rendellenessége miatt már annak hüvelyében megsemmisülnek a spermiumok. Itt is fel lehet hozni azt az érvet, hogy ez a természet rendjébe való beavatkozás, de akkor a szervátültetésre várónál is felvethető hasonló kérdés.

Hámori Antal további érve^[59] a mesterséges megtermékenyítés ellen az IVF-fogantatásoknál a magzat fejlődési rendellenességének a gyakorisága, utalva arra – megtevesztő módon –, hogy ez bizonyára az in vitro fertilizációs körülményekkel van összefüggésben. Hámori éppen Zádori Jánosra hivatkozik, aki fontosnak tartja felhívni rá a figyelmet, hogy „Feltételezhető, hogy az IVF során alkalmazott kezelések, laboratóriumi eljárások hatása az újszülöttek egészségi állapotára és a terhesség kockázatára, kevésbé jelentős, mint maga a meddőségi probléma.”^[60] Hámori megállapítása nem helytálló, hiszen magzati fejlődési rendellenességek a természetesen fogant embrióknál is előfordulnak, például a dohányzás és az alkoholfogyasztás miatt, nem beszélve a kábítószerfüggők esetében történő rendellenességekről, de ezek az örökölt betegségek esetében is gyakoriak.^[61] Az in vitro fertilizáció kapcsán bizonyos genetikai rendellenességeket már a szülők kivizsgálásakor be tudnak azonosítani, és már kizárni is képesek azokat.

Hámori Antal azt állítja a fent idézett cikkében, hogy mind a vetélés, mind pedig a császármetszéssel való szülés magasabb kockázattal jár, mint a természetes várandósság esetében az tapasztalható.^[62] Hámori is elismeri, hogy a medicina terén óriási fejlődés történt, hiszen Zádori János orvosprofesszorra hivatkozva maga is elismeri, hogy a mesterséges megtermékenyítésben, illetve természetes közegben fogant vetélések és a császármetszések száma között mára nincs eltérés,^[63] de valójában az enyhe mértékű eltérést mégis kifogásolja: „Véleményem szerint a fenti adatok alapján, akkor is, ha csak Zádori János írásában foglaltakat nézzük, azon el lehet gondolkodni, mennyiben állja meg a helyét az »enyhe mértékű eltérés«, a »biztonságos« minősítés: »Az a szerencsés tény, hogy az IVF-kezelés utáni terhességek és szülések kimenetele az elmúlt közel 40 év vizsgálatai alapján ilyen enyhe mértékben tér el illesztett kontrollok esetén a spontán fogant terhességektől, bizonyítja a kezelés biztonságos voltát, és egyben figyelmeztet is arra, hogy minden további változtatást átgondoltan kell végrehajtani.«^[64] – az ismertetett adatok szerinti, »ilyen enyhé«-nek minősített eltérés Zádori János szerint is bizonyított.”^[65] A gyakorlatban sem a várandósságot, sem a várandós anyát nem különböztetik meg, vagy javasolnak külön eljárást a gondozás alatt, nincs különbség a természetes vagy mesterségesen is segített

[59] Hámori, 2021, 40-41.

[60] Zádori, 2018, 273.

[61] „A természetes úton fogant terhességek esetén a fejlődési rendellenességek kockázata 3% körüli. A különböző rendellenességek előfordulásának gyakoriságára számos tényező van hatással. A kockázat fokát befolyásolhatja az anyai életkor, a terhesség száma (egyes vagy többes), a terhesség időtartama (koraszülés vagy kihordott terhesség), a szülők által hordozott genetikai állomány, egyes belgyógyászati betegségek (pl. diabetes mellitus) a terhesség alatt szedett gyógyszerek (pl. antiepileptikum), a terhesség alatti fertőző betegségek (pl. varicella, rubeola), káros szenvedélyek (dohányzás, alkohol, kábítószer).” (Zádori, 2018, 272.).

[62] Hámori, 2021, 42.

[63] A császármetszések általában megemelkedett számot mutatnak (Zádori, 2018, 272.).

[64] Zádori, 2018, 276.

[65] Hámori, 2021, 42.

várandósság között. A beültetett, de elveszített embriókat ugyanolyan spontán vetülésnek kell tekinteni, mint a természetes körülmények között fogant embriókét, akik csupán néhány napig élnek; a pozitív terhességi tesztet követően váratlanul negatív tesztek mutatják ki sok esetben, ahogy elkezdődött a várandós folyamat, de megmagyarázhatatlan okkal le is zárult, vérzés következett és kilökődés.

IV. KITEKINTÉS A PROTESTÁNS ÉS A ZSIDÓ VALLÁS ERKÖLCSI TANÁCSOKRA

1. A protestáns egyház erkölcsi iránymutatása

Az IVF-eljárás antropológiai és etikai kérdéskörének tisztázása a protestáns egyházak részéről az 1980-as évekre visszamenőleg kimutatható. A témával kapcsolatban kinyilvánított vélemények sok esetben egymással ellentétben álltak. 1985-ben a Német Protestáns Egyház (EKD) egy segédanyagot adott ki, amely többnyire még a római katolikus egyház álláspontjával szorosabb megegyezést mutatott: „A római katolikus érvelésekhez hasonlóan az EKD is megállapítja, hogy a nemzés és a születés a szeretet és a házasság kötelékébe tartozik, az IVF pedig ezt az összefüggést megszakítja. Ugyanakkor az utódnemzés méltósága ezzel nem sérül, ám ma még beláthatatlan következményekkel járhat.”^[66] Ezzel szemben 1991-ben a Holland Protestáns Egyház (PKN) már kimondottan védelmébe vette az eljárást. A biomedicinális eljárásokkal kapcsolatban elfogadóbb módon nyilatkozik: „Az emberiség megbízatása, hogy gondozza és őrizzé a teremtett világot. A gyermek Isten ajándéka, ez azonban nem jelenti azt, hogy az ember nem avatkozhat be a releváns folyamatokba. A klasszikus gondviselés tan szerint Isten cselekvése és az ember cselekvése nem játszható ki egymás ellen: Isten cselekvése feltételezi az emberi (együtt)működést. A modern reprodukciós technológiákat ezért nem lehet egyszerűen elvetni azzal az indokkal, hogy ezek során az ember Istent játszik.”^[67]

Az eljárás társadalmi elfogadottsága, a meddőség problémája és a medicina fejlődése is indokolta a protestáns egyházak korábbi, fenntartásokat megfogalmazó nézeteinek revideálását. A protestáns egyházak meddőséggel küzdő házaspárok számára iránymutatást tartalmazó dokumentumot adtak közre 2017-ben, amely nem ellenzi az IVF-et és általában a humánreprodukciós eljárások alkalmazását, de etikai iránymutatásokat fogalmaz meg az élet védelme érdekében. Az állásfoglalás magyarul is elérhető: „Mielőtt megfogantál az anyaméhben...”. Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (GEKE) Tanácsának orientációs segédanyaga a reprodukciós medicina etikai kérdéseire 2020-ban jelent

[66] Hámori, 2020, 231.

[67] Hámori, 2020, 232.

meg.^[68] A szerzők tudomása szerint ismertetésük ezen dokumentum alapján kerül közreadásra. A teljes szövegről elmondható, hogy a rászorulókat etikai, lelki gondozói megközelítést és segítségét célozza. Bár az anyag ismertetése nem terjedhet ki most a teljes dokumentumra, elősorban a testen kívüli nemzés problémájára adott tanácsokra és az embriók védelmének kérdéskörére fókuszálnak a szerzők ebben a tanulmányban. Az alábbi módon közelíti meg a segédanyag a mesterséges megtermékenyítést: „Úgy kell erre az eljárásra tekinteni, mint olyan megoldásra, amely által emberek lehetőséget kapnak, hogy a szeretet szellemében elkötelezzék magukat az emberi nyomorúság, sóvárgás és szenvedés egy meghatározott formájának enyhítésére.”^[69] A meddőséget a protestáns egyházak tehát nem csupán fizikai, de lelki nyomorúságként is értelmezik, a gyermek utáni vágyat természetesnek tekintik, a medicinát pedig olyan gyakorlatnak tekintik, amely a szenvedő híveknek enyhítést tud adni: „Az olyan pároknak, akik természetes úton nem tudják elérni, hogy a nő teherbe essen, lehetőséget nyújt az IVF arra, hogy saját gyermekük szülessen. Ha arra gondolunk, hogy a Biblia egyes részeiben milyen intenzíven jelenik meg a gyermek utáni vágyakozás, akkor azt az orvosi beavatkozást, amely ezt a vágyat teljesíti, teológiai szempontból csak üdvözölni lehet.”^[70] A protestáns egyházon belül sem egységes a humánreprodukciónak megítélése, a római katolikus vélekedést több egyházi személy is osztja, de ennek általános felvállalásától a protestáns egyházi főméltóságok intenek. „Vannak keresztények, akinek határozott fenntartásai vannak az in vitro fertilizációval szemben, vagy teljesen el is utasítják, mivel az emberi embriók megsemmisítésével jár együtt. (Ez a felfogás a hivatalos római katolikus felfogás felől ismerős, de előfordul protestáns körökben is.) Vannak, akik ezt a nézetet képviselve hivatalos lelkészi pozíciójuk alapján indítatva érzik magukat, hogy gyülekezetüket ilyen értelemben tanácsolják; azonban a bibliai alapvetést és a szociális kontextust figyelembe véve keményszívű és inkorrekt vádakkal illetni olyan párokat, akik a modern reprodukciós medicinába vetik reménységüket. Ez önző és alázatot nélkülöző magatartás lenne.”^[71]

A protestáns értelmezés szerint a Szentírásból nem lehet direkt módon levezetni azt a kizárólagos elvárást, hogy a gyermek nemzése kizárólag nemi aktussal történjen: „Ezenfelül az is egyértelmű, hogy a biológiai szülőség szigorú összekapcsolása a házasságban élő párok természetes nemi aktussal, ami főleg a római katolikus tanítás követelménye, szigorúan véve nem vezethető le a Bibliából.”^[72] Ezzel pedig a testen kívüli megtermékenyítés lehetőségét sem vetik el, ugyanakkor a technológia gyors fejlődése miatti etikai dilemmákra is felhívják a figyelmet. A szexualitás nélküli nemzési technikák révén egyre jobban beletámaszkodunk a megtermékenyülési folyamatba, az embrionális fejlődésbe, ezért fontos

[68] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020.

[69] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 155. (Rövid összefoglalás).

[70] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 155. (Rövid összefoglalás).

[71] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 194.

[72] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 190. (Rövid összefoglalás).

morális szempontokat, sőt gátakat is felállítani. Az embriókkal való bánásmód ne minősüljön „nyersanyag” szemléletűnek.^[73] Ezzel összhangban a protestáns dokumentum nagy hangsúlyt fektet a teljes humánreprodukciós eljárás etikai tisztaságára és az embriók morális státuszának tisztázására, valamint azok védelmére és a jogi szabályozás nyújtotta lehetőségekre.

Összegzőképpen idézni kell a protestáns egyházak állásfoglalását: „Az embrió morális helyzetével kapcsolatban a bizottság a gradualitás álláspontját vallja: az embrió léte korai szakaszában is védelmet kell, hogy élvezzen, de nem olyan mértékben, mint a világra jött személyiség. A fölöslegessé váló embriók létrejöttét nem lehet feltétlen oknak tekinteni az IVF elvetésére. A római katolikus felfogással szemben, amely szerint a szexualitás és az utódnemzés elválaszthatatlan egymástól, a bizottság azon a véleményen van, hogy a gyermek legfőbb érdeke az, hogy stabil, szeretetteljes körülmények között nőjön fel – ez pedig könnyen összeegyeztethető a reprodukív technikákkal.”^[74]

2. Szemelvények a zsidó vallási iránymutatásokról

A zsidó egyház nem fogalmaz meg egyházvezetői szabályrendszert a mesterséges megtermékenyítésről, olyan direktívát, amilyen a *Donum vitae*, nem találunk, de ez nem jelenti azt, hogy a zsidó vallás ne alkotott volna véleményt a mesterséges megtermékenyítésről. A probléma a hazai zsidó közösség körében is elemzésre került, ezért az alábbiakban Oberlander Báruch főrabbi 2017-es, három részes cikksorozatát érdemes alapul venni, amely általánosan tükrözheti a zsidó vallási álláspontot a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban. Ennek lényege pedig az a parancs, hogy: “Gyümölcsözzetek, és sokasodjatok” (Mózes 1, 28.), amely talmudi parancsokat a zsidó hívek számára lehetővé teszi a mesterséges megtermékenyítés minden formáját, az embriókutatást, az embrióredukciót vagy az embriók genetikai vizsgálatát is, az utóbbiakat a lélek testbe kerülésnek későbbi időpontja miatt tartják elfogadhatónak.

Oberlander főrabbi cikksorozata a következő megállapítással indul: „... egyértelmű, akár természetes úton, akár orvosi segítséggel fogan meg egy házaspár gyermeke, az mindenképpen áldás. A gyógyítás micva: bibliai előírás, hogy aki életet tud menteni, fájdalmat csökkenteni, gyógyulást elősegíteni, annak ezt meg kell tennie.”^[75] A bibliai források a mesterséges megtermékenyítést nem, de a nemzésnek az aktus nélküli előfordulására való utalást tartalmazzák.^[76] Nem az a valláserkölcsi kérdés, hogy fordulhat-e egyáltalán orvosi segítségért egy pár, hanem az, hogy ha nem fordul betegségei, sikertelenségei ellenére, vajon nem vét-e az Isten azon parancsa ellen, hogy gyermeket nemzzen. A probléma a zsi-

[73] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 224. (Rövid összefoglalás).

[74] „Mielőtt megformáltak az anyaméhben”, 2020, 232-233. (Rövid összefoglalás).

[75] Oberlander, 2017, 12.

[76] Mózes 3, 18.5; Ezékiel 20:11.

dó vallás esetében így fogalmazódik meg: „Kötelező-e orvosi segítséget igénybe venni a meddőség elhárításához? Az általánosan elfogadott vélemény szerint – ahogyan az összes többi micva esetében is – az embernek mindent meg kell tennie, hogy a parancsokat teljesíteni tudja.”^[77] Az idézett részlet alapján tehát a zsidó vallású hívőknek nem tiltott a mesterséges megtermékenyítés gyógyá-
szatát igénybe venni.

A Donum vitae-ből az is kiderül, hogy a házassági szentség és a férfi kivizsgálása során alkalmazott spermium mintaadás miatt is kifogásolt.^[78] Ez a zsidó vallású hívők számára sem megengedett, ugyanis az onанизálás bűn, azaz tilos. Ám a gyermeknemzési próbálkozások sikertelenségét követően, mivel a párnak mindent meg kell tennie a gyermeknemzés végett, a klinikai körülmények között történő onанизálással nyert mintaadás megengedett, ha a gyermeknemzés természetes körülményei ellenére (akár 10 évet is érhetünk alatta) nem jött létre a terhesség. Oberlander főrabbi így fogalmaz: „az általános elfogadott álláspont az, hogy ha már minden más lehetőséget kimerítettek, akkor nem kell várni a kivizsgálás megkezdésére.”^[79] A zsidó vallásúak számára sem minősül bűnnek, így tilalom alá sem esik a nemi aktus nélküli, közvetítő közeg útján történő teherbeesés. Oberlander főrabbi a Talmudból emel ki példákat, ami alapján a nemi aktus nélküli fogantatást elfogadottnak tekinti, így az a zsidó jog által is elfogadott.^[80]

A zsidó vallás (és egyház) tehát megengedő, de a házaspárokat óvatosságra inti, javasolják, hogy az eljáráshoz csak akkor forduljon a házaspár, ha a szelídebb gyógymódok nem hoztak sikert. A mesterséges megtermékenyítés lehetősége, de drasztikus beavatkozás is egyben, ahogyan arra a főrabbi is felhívja a figyelmet. A zsidó vallásúaknak megengedett a mesterséges megtermékenyítés abban az esetben, ha semmilyen más módja a gyermek nemzésére nincsen. Oberlander főrabbi az utódok elcserélésének félelmére hívja fel a figyelmet, ugyanis az IVF-eljárás nem az embriók védelme miatt eshet tilalom alá, hanem az utódok saját vérszerinti szülői gondoskodása miatt. „A meddőségi kezelések elterjedésének hajnalán volt egy akadály, melynek megoldása megnyitotta a mesterséges megtermékenyítés útját a zsidó párok előtt. Ez pedig az elcserélés veszélyének elhárítása volt.”^[81] A zsidó vallási tanítások szerint a házaspároknak mindent meg kell tenniük saját utód nemzése végett, ezért az IVF teljes mértékben kötelező, amikor az orvosilag indokolt és elkerülhetetlen.^[82]

[77] Oberlander, 2017, 13.

[78] “Ezek az okok megértetik velünk, hogy az egyház tanítása miért tekinti a házastársi szerelmi aktust az emberi szaporodás egyetlen méltó helyének. Ezen az alapon az ún. »egyszerű eset« – tehát egy olyan homológ FIVET eljárás, mely mentes lenne az abortusz gyakorlatától való minden kompromittáló kapcsolattól, az embrió elpusztításától és a maszturbációtól – morálisan nem megengedhető technika, mert az emberi szaporodást természetes méltóságától fosztja meg.” (DV II. 5.).

[79] DV. II. 13.

[80] Ben Zomát szűz esete, Ben Szira fogantatása (DV. II 13.).

[81] Oberlander, 2017, 16.

[82] Silber, 2010.

3. Összegzés a vallási iránymutatásokról

Az embriók védelme mindhárom, általunk ismertetett vallási közösség tagjai esetében kitérítetett, abban tehát megegyezés mutatkozik, de a lényeges különbség is látható: a katolikus egyház, illetve a protestáns és a zsidó egyházak állásfoglalása ellentétes. Az utóbbi kettő e drasztikus beavatkozást hívei számra kellő körületekintéssel javasolja, az előbbi viszont tiltja, mégpedig ugyanazon védendő elv alapján, ami az emberi élet méltósága. A megengedő szemlélet a meddőség betegségében szenvedő házaspárok szemszögét is vizsgálja, megtalálja a valláserkölcsei iránymutatásokat, a mesterséges megtermékenyítést összhangba hozza a házasságnak a gyermek születésével családdá váló válásának céljával. Az ellenzők ezt a célt nem minden áron, tehát a tudomány és gyógyászat IVF módszerével nem gondolják támogathatónak, lemondanak a házaspárok vér szerint születhető gyermekek révén történő családdá válásáról. Elutasítva az IVF módszert, ezen házaspárok csak az örökbefogadás révén, vagyis nem a házasságukban szeretetteljes nemzéssel teremtett gyermekek fogják felvállalni, holott emlékezzünk vissza arra, hogy éppen ez az egyik fő kifogás a lombikban való fogantatás ellen, ami súlyos ellentmondás. A cikk íróinak az volt a célja, hogy a vallási szempontok alapján történő elutasítási érveket megértsék és tisztázzák; sem ítélni, sem pedig meggyőzni nem kívánják az ellenzőket, továbbá, hogy a többi vallás esetében felmerülő megengedő szemléletet is ismertebbé tegyék. A téma etikai megvitatása és a helyes jogszabályok megalkotása elsősorban az érintettek körének bevonásával volna szerencsés, a technikai fejlődés és a társadalmi támogatottság az altruizmussal^[83] kell párosuljon.

Zárszóképpen ismét idéznénk az Európai Protestáns Egyházak etikai tanácsát az IVF-eljárással kapcsolatban: „Úgy kell erre az eljárásra tekinteni, mint olyan megoldásra, amely által az emberek lehetőséget kapnak, hogy a szeretet szellemében elkötelezzék magukat az emberi nyomorúság, sóvárgás és szenvedés egy meghatározott formájának enyhítésére. Néhány ebből fakadó megfontolás arra int, hogy a dolgot óvatosan kell kezelni és különösen azokkal a technikákkal kell kritikusan bánni, amelyek erre az eljárásra úgy tekintenek, mint voltaképpen szociális és politikai problémák kényelmes megoldásnak lehetőségére.”^[84]

[83] A gyógyászatban különösen a donáció terén az altruizmusnak fontos szerepet tulajdonítunk, ezt a humánreprodukciós eljárás esetében is érvényesíteni lehet. „A keresztény erkölcsstan központi előírása az emberi egoizmus korlátozására és az altruizmus fokozására irányul. Az altruista megközelítésben az egyed akár saját kárára is segíti egy fajtársát. Az altruizmus azonban többféleképpen érthető: jelentheti a mások érdekeinek tekintetbe vételét, a mások megsegítését, az áldozathozatalt másokért vagy az önfeláldozást is, megjelenését tekintve pedig az ember természetes hajlandóságaira vagy tényleges magatartására is vonatkozhat. Nehezen becsülhető, hogy valójában mennyire determinálja az emberi viselkedést az altruizmus, hiszen egyesek, így például Hobbes egyszerűen lehetetlennek tartották az altruizmus létezését. A reciprok altruizmus esetében egy egyed úgy segíti a másik egyedet, hogy nem vár azonnali ellenszolgáltatást. A feltételes vagy viszonyos altruizmus csak akkor ír elő altruista magatartást másokkal szemben, ha ennek fejében ugyanez várható számára a többiek részéről is. Ez tehát bizonyos fókig egocentrikus altruizmus. A feltétlen altruista viszont attól függetlenül tesz jót másokkal, hogy azok mit tesznek vele.” (Kovács, 2020, 75.).

[84] Fazekas – Kovács, 2020, 156-157.

V. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Mint láthatóvá vált, a leginkább releváns és egyben alapvető tiltó kritika^[85] a módszer alkalmazásával kapcsolatban az, hogy a lombikeljárásban egy házaspár annak veti alá magát, hogy ivarsejtjeit a testén kívül, laboratóriumi körülmények között technikai beavatkozással, idegen személyek segítségével kérésükre egyesítsék, és az így létrejött embriókat megfelelő hőmérsékleten őrizve hagyják fejlődni, majd a biológus és/vagy orvos (idegen személy(ek)) által az életben maradás esélyét figyelve egy vagy több embriót a legideálisabb időpontban visszahelyeznek a leendő édesanya méhében, hogy ott már az anya testében fejlődve világra jöhessen, míg a „felesleget”, ha van, lefagyasztják, valamint az esetek egy részében nem mennek „vissza értük”, akik – így vagy úgy – az enyészetté válhatnak. A lombikprogramot ellenzők tehát a következőket hozzák fel: egyfelől azt, hogy a házaspárok a nem hálószobai szeretetteljes természetes nemzéssel élnek a családtervezés során, másfelől az embriók, a be nem ültetett embriók közötti válogatást és azok életének megszakítását róják fel; valamint ellenzik az embriók fagyasztását is, illetve azok tudományos célokra történő felajánlását – utóbbit hazánkban a hatályos törvény viszont engedélyezi.^[86]

Érdeemes a legsúlyosabb, Veres püspök úr által említett esettel kezdeni: a lombikeljárás elleni legfontosabb érv és kritika a fel nem használt (és *de facto* megsemmisítésre ítéltetett) embriók körül forog. Eljárási garanciákat volna célszerű bevezetni a (katolikus) hívő paciensek számára, amelyek mind a beavatkozás technikáját, mind az eljárást magát – értve ez alatt a kifogásolt, hímvarsejtek mintaadási gyakorlatát is –, valamint az embriók fokozott védelmét is érintenék. Természetesen a cikk írói is úgy ítélik meg, hogy az eljárásban minden embriót – hívóktól és nem hívóktól származókat – egyaránt megillet az élethez való jog, a létrehívott preembriókat embernek tekintik, ezért szerveikre és életükre vonatkozóan a kifejlődött emberi test integritására vonatkozó jogszabályok érvényesítésével tudnának egyet érteni. (A kísérletekre való felajánlást ezért nem tartják összeegyeztethetőnek.) Mindezért a tanulmány szerzői úgy gondolják, hogy az embriók embernek és nem dolognak történő kezeléséhez hozzájárulhatna és a társadalmi teherviselés szempontjából is előnyösebb lenne az, ha a lombikeljárás ingyenessége mellett az ideiglenesen fel nem használt embriók tárolásának költségét a szülők részben vagy – anyagi helyzetüknek megfelelően – egészében fedeznék, hasonlóan a tartásdíjhoz egy válás esetén, hiszen az ártatlan gyermek életéért – akinek létezése rajta kívül álló ok miatt következett be – egyedül a szülők viselhetik a felelőséget, amelyet méltatlan lenne a társadalomra áthárítani. Főleg úgy, hogy belőlük nem lesz újabb ember, aki a nemzetet gyarapítja, a későbbi közös erőfeszítésekhez és teherviseléshez hozzájárulna,

[85] Lásd bővebben Veres András két nyilatkozatát: Népszava, 2020; Veres, 2017.

[86] Lásd bővebben: 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet. Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról.

pedig az adófizetők pénzén jöttek létre. Ez nagyobb felelősséget jelentene az egyének (családok) részéről, valamint jelentős könnyebbséget az állami költségvetés és az eljárásban részt vevő, erkölcsi-etikai dilemmákkal küzdő szakemberek számára is. A maximált számú, beültetésre kerülő embriók szabályozása és a „feleslegessé váló” gazdátlan embriók tárolásának költségei tekintetében egymást támogató jogi helyzeteket lenne érdemes kialakítani.

Ez az etikai dilemma és probléma azért jelentős, mert a fel nem használt – és megsemmisítésre ítéltetett – embriók elpusztítását az abortuszban elhaltakkal azonosan ítéli meg a katolikus egyház. Hámori Antal így fogalmaz: „az *in vitro* létrejött embriók méhbe történő áthelyezése előtti genetikai diagnózisáról van szó, sokszor minőségi kiválasztási céllal, ami abortusszal jár (vö. pl. genetikai indikáció).”^[87] Az itt megfogalmazott vélekedés is igazolja azt, hogy megfelelő eljárási garancia szükséges a katolikus hívek számára: az embriókat nem vizsgálják, hanem létrejöttüket követően helyeznék az anyaméhbe, de ennek a medicinális és jogi szabályozását ki kell dolgozni. Az egészségügyi törvény ismeri a gyógykezelés visszautasításának saját felelősségre történő nyilatkozatának intézményét, a hívő szülők az embriók vizsgálatáról hasonló gyógyászati beavatkozásról való lemondási nyilatkozat megtételével elkerülhetnék az embriók közötti „válogatást”, ami az esetek jelentős részében ugyanakkor fel sem merül, mert egyrészt eleve keveset sikerül előállítani, másrészt már a megtermékenyítés követően rögtön „szétesik” a sejtstruktúra, vagyis vetelés következik be genetikai problémák miatt, ahogy a természetben is gyakran bekövetkezik ez. Ráadásul a nemzetközi trend az is, hogy egyre kisebb számú embriót ültetnek vissza, hiszen az ún. egyedülálló embriótranszferek aránya növekszik Európában: az 1997-es 11%-ról 2015-re 38%-ra nőtt az egy embrióval járó beültetés aránya, míg az ikerembrió-beültetések aránya 2015-re már 14%-ra csökkent.^[88] Az embriók számának és további sorsuknak, védelmének érdekében helyesen szólal fel a katolikus egyház, ugyanis az életre hívott preembriók mindegyike joggal rendelkezik a boldog élethez, és ebben valóban a medicinának, a mindenkori kormányzatnak összhangot kell mutatnia. Erre látunk törekvést, hiszen – talán a világon is – egyedülálló módon hazánkban az élet védelme érdekében az állam 100%-ban támogatja a meddőségi kezeléseket, az embriókkal való emberi bánásmód végett pedig igyekszik a magántőkét és üzleti haszonszerzést, valamint a lehetséges profitszemponitú ösztönzőket kivonni erről a területről.

A másik fontos ellenérv a hálósobai szeretetteljes nemzés kapcsán merült fel, a már idézett *Donum vitae*-ből idézzük fel ismét az orvosi beavatkozás megítélését: “Ezzel ellentétben olykor előfordul, hogy az orvosi beavatkozás a házastársi aktust technikailag helyettesíti, hogy olyan szaporodást hozzon létre, mely sem nem eredménye, sem nem gyümölcse annak: Ebben az esetben az orvosi aktus nem áll a házastársi egyesülés szolgálatában, ahogy az rendjén lenne, hanem kisajátítja magának a szaporodást, és így ellentmond a házastársak

[87] Hámori, 2021, 44.

[88] CNN.com: At least 8 million IVF babies..., 2018.

és a még meg nem született gyermek méltóságának és jogainak.”^[89] A szöveg – mint korábban említettük – nagy valószínűséggel azokra a beavatkozásokra utal, amikor a lombikeljárás nem járt sikerrel, tehát sem eredménye, sem gyümölcse nem keletkezett belőle. Azt már tisztázták a szerzők, hogy az orvos itt nem végez (helyettesítő) aktust, csupán beavatkozást. A mesterséges megtermékenyítés gyógyászati eljárás, az azt betiltani igyekvők – nyilvánvaló – tapasztalati hiányosságaiból fakadhat annak helytelen megítélése, ellenzése. A szervadományozás, és így akár egy új életet adó, biztosító anyaméh adományozása az egyház részéről – tudomásunk szerint – már nem esik kifejezett etikai tilalom alá; vajon milyen okkal tarthatja valószínűleg az utóbbit megengedhetőnek az egyház, és az emberi méltóság sérelmét nem látja sérülékenynek ezen a területen? Milyen joga sérülhet a mesterségesen fogant gyermeknek? Kétségtelen, hogy ezek a kérdések nem maguktól értetődőek, hiszen például az ENSZ gyermekek jogaival foglalkozó bizottsága egyenesen ellenzi a kórházak előterébe tett, csecsemőket anonim módon mentő inkubátor használatát, mondván, hogy a gyermeknek joga van ismerni a szüleit, és egy 2007-ben kiadott kézikönyv szerint „súlyosan jogsértő program az inkubátorok kórházak elé helyezése, amely lehetővé teszi, hogy az újszülöttet otthagyják, aki ezzel örökbefogadhatóvá válik.”^[90] Ami pedig a „hálózobai szeretetteljes nemzést” illeti, érdemes azt látni, hogy a Csehországban tapasztalható, relatíve magas termékenységi szám (1,7) elsősorban az IVF-eljárásoknak köszönhető, mert 40-nél is több klinikán^[91] és exkluzív körülményeket biztosító, intim körülmények közt lehet igénybe venni az eljárást.^[92] 2007-től kezdődően 10 év alatt a vizsgálatok, az eljárások száma közel 18 ezerről csaknem 43 ezerre emelkedett, ami közel 2,5-szeres növekedés, amely nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az országban egy demográfiai fordulat bontakozhasson ki, bár kétségtelen, hogy mind az eljárások, mind pedig az etikai garanciák tekintetében még további vizsgálatokra szorul ez a kedvező folyamat.^[93]

Visszatérve a mesterséges megtermékenyítéssel született gyermekekre, ők a születés lehetőségét kapták, jogot és lehetőséget szereztek az életre. Az a szülő, aki nem képes betegségei okán természetes módon gyermeket nemzeni, és az orvosi segítség lehetőségét elutasítja, éppen leendő utódait fosztja meg az élet jogától – hasonlóan például a zsidó tanításhoz. A nemzést, mint emberi egészséges funkciót kell értelmezni, amely ha bizonyos okok miatt sérült, akkor azt mesterséges segítséggel és orvosi szakértelemmel ki kell egészíteni – nem helyettesítésről van tehát szó, hanem valóban egy nem veszélytelen medicinális beavatkozásról. Ez azt jelenti, hogy a hívő pároknak lehetővé kell tenni, hogy

[89] Donum vitae, II. 7. A homológ megtermékenyítésről.

[90] Lovászy, 2020a, 11.

[91] Statisztikai adatok 2007-2017 között: Irozhlas.cz: Česko je velmocí dětí ze zkmavky, 2020.

[92] Yourivfjourney.com: Czech donor eggs; Theconversaton.com: A look inside the Czech Republic..., 2016.

[93] Infografiky.ihned.cz: Každý pátý pár v Česku má problém počít dítě, 2019.

együtt lehessenek jelen – a feltétlenül szükséges orvosi személyzettel – mind a spermiumok, mind pedig a petesejt vételezésénél és az embriótranszfernél. Továbbá a hívő betegek esetében az embriók száma szakorvosi javaslatot is figyelembe véve maximalizálható is lehet, amire jogszabályi garancia lehetne. Minden megfogant élet Isten szeretetteljes ajándéka, így a házasságban való nemzés katolikus kívánalma, az embriók védelme a hívők számára biztosított külön eljárási garancia révén érvényesülhetne. Ez részben magasabb költséggel járhat a költségvetésnek és nagyobb egészségügyi kockázattal is jár az egyén oldaláról, ám ez egy olyan közös „társadalmi ár”, amelyet érdemes lehet megfontolni, hiszen a végeredmény – több gyermek – és az Alaptörvény által garantált gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsággal összefüggő alapjogok is összhangba hozhatók lehetnek így.^[94] Végezetül a szerzők szerint – valamennyi érv és felvetés megtárgyalását követően – egyetlen kérdés maradt nyitva: a lefagyasztott embriók sorsa. Tekintettel arra, hogy a kómában tartás is csak egy végső eszköz az orvostudomány számára, a lefagyasztás is ilyen kell, hogy legyen: alapvetően meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy (tömegével) keletkezzenek „felesleges” embriók, mert azok sorsa bizonytalan, illetve a szülő is meggondolhatja magukat (pl. válás). Kétségtelen az is, hogy a gyermekvállalás tekintetében nőni fog az örökbefogadásra hajlamos, de alapvetően mégis saját gyermeket szülni kívánó családok érdeklődése a fagyasztott embriók iránt, ugyanakkor a szerzők úgy gondolják, hogy alapvetően minden eljárásban annyi embriót lenne szabad előállítani, amennyit azonnal fel is használnak – vagyis a fagyasztásnak inkább kivételnek, mintsem az általános gyakorlatnak kell lennie, és azokra az esetekre kellene korlátozni, amikor az anya betegség okán már a fogantatásra sem lesz képes a jövőben (pl. felfedezett rák). Ez összhangban lenne az Európai Parlament által még 1989-ben elfogadott ún. Casini-jelentéssel, amely szerint a mesterséges megtermékenyítés kapcsán korlátozni kell a létrehozott embriók számát és azok lefagyasztásának idejét is. 2001-ben Francesco Fiori európai parlamenti képviselő javaslata alapján egy újabb jelentés született, amelynek L pontjában kifejezetten az emberi méltóságot helyezi a középpontba és ennek rendeli alá a javaslatban kifejtett érvelés logikáját is. A jelentés 6. pontja megerősíti azt is, hogy szükség van az „emberi lények” védelmére. A 66. pontjában ezen is továbbmegy: kifejezetten megkérdőjelezi a lefagyasztott, „felesleges” embriókkal való kísérletezést etikai szempontból is, és helyette a meddő párok számára történő továbbadást (adaptálást), azaz a lefagyasztott emberi lények életben maradásának a lehetőségét helyezi előtérbe (67. és 87. pontok).^[95]

Összegzésképpen pedig a humánreprodukciós medicina terén nemzetközi szaktekintélynek számító orvosprofesszor szavait idézzük, aki húsz éves munkássága idején ötezer gyermeket segített a boldog életre; szavai hűen tükrözik a hazai orvostudomány életetikai szemléletét: „Mi történik a 10 év lejártával elmúlt embriókkal? Mi nem pusztítottunk el egyetlen embriót sem, annak elle-

[94] VII. Cikk, (1): „Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához.”

[95] Lovász, 2010, 4

nére, hogy nem tudom megmondani, hogy felfogjuk-e valaha használni vagy nem. De azt bátran állíthatom, hogy ezzel az egész világ így van. Tehát az egész országban probléma a számfölötti embriók tárolása. Hatalmas pénzekbe kerül, ennek ellenére ragaszkodunk hozzá, hogyha az élet tárolásra ítéltetett, mert ezt kérték a szülők, akkor mi ezt megpróbáljuk a mi életünk végéig megőrizni.”^[96] Az idézett részlet Kőrösi Tamás orvosprofesszornak, a győri Kaáli Intézet orvosigazgatójának a katolikus egyháznak adott interjújából származik, ezt a hozzáállást a mesterséges megtermékenyítésben résztvevők ellen fellépőknek érdemes megfontolniuk.

A meddőség betegség, és az abban szenvedő házaspárok életre szóló sebként viszik magukkal tovább a gyermek utáni vágyukat, és ha a gyógyászati technikák ebben a fájdalmas betegségben enyhülést tudnak adni, akkor azokat – a szigorú etikai szempontok szem előtt tartásával – alkalmazni kell, főleg a tapasztalható demográfiai hanyatlás korában. A meddőség kezelésének drasztikusabb, bár egyre hatékonyabb alkalmazása az ismertett humánreprodukciós eljárás, amely a 20. század nagy orvosi csodája. Akik ebben a szörnyűségben szenvednek, azok számára egyáltalán nem szempont, hogy spontán vagy nem spontán fogam meg a babájuk. Márai Sándor és Metzner Lola nem nevelhetett saját gyermeket, és az ebből fakadó fájdalom a nagy író is mélyen érintette. Márai Sándor szavaival zárjuk gondolatainkat, a megértés és együttérzés nem titkolt céljával: „Miért, hogy idegenben valahányszor gyermeket magyarul beszélni hallok, leküzdhetetlen szomorúság ejt meg, s gyorsan odébb kell sietnem, valamelyik elhagyott mellékútra, hogy letöröljem s elrejtsem az idegenek elől kicsorduló könnyeimet?”^[97]

IRODALOM

- „Mielőtt megformáltak az anyaméhben” - Az élet kezdetén felmerülő keresztyén etikai megközelítések (2020). In: *Szociáletikai Intézet kiadványai* 8. Debrecen.
- 777blog.hu: Kötelességem megvédeni a hívő emberek becsületét - Veres András, 2021. (Elérhető: <https://777blog.hu/2021/01/29/kotelessegem-megvedeni-a-hivo-emberek-becsuletet-veres-andras/>. Letöltés ideje: 2021.05.16.).
- Bártfai György – Kaáli Géza (szerk.) (2018): *A meddőség korszerű diagnosztikája és kezelése*. Medicina, Budapest.
- Bernárd Artúr (2018b): A meddőségről általában. In: Steven G. Kaáli (2018): *A meddőség korszerű diognasztikája és kezelése*. Medicina, Budapest.
- *Biblia - Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás* (2014). Szent István Társulat, Budapest.
- CNN.com: At least 8 million IVF babies born in 40 years since historic first, 2018. (Elérhető: <https://edition.cnn.com/2018/07/03/health/worldwide-ivf-babies-born-study/index.html>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).

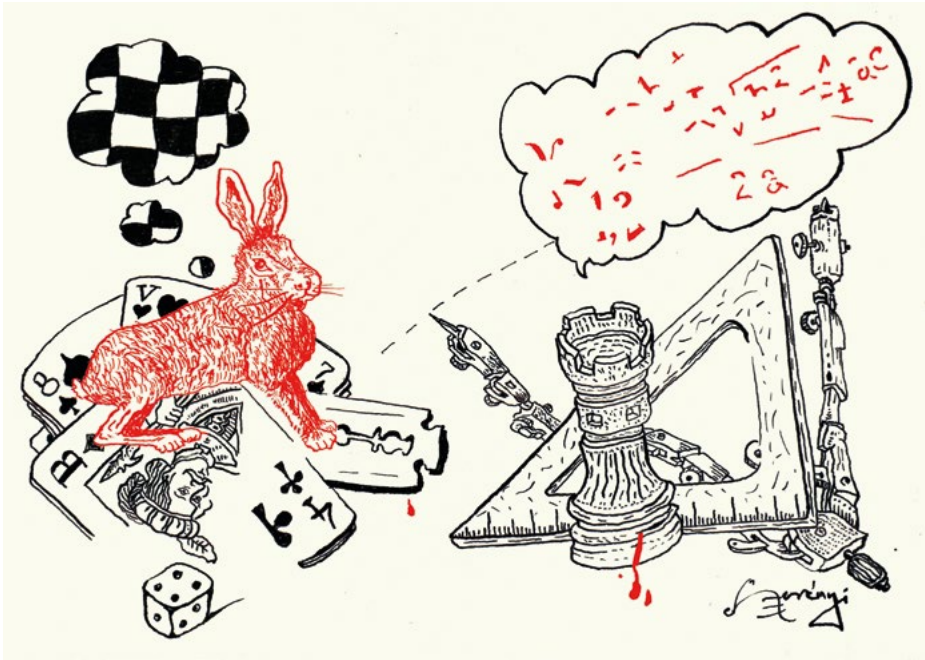
[96] Youtube, 2015.

[97] Márai, 2003, 101.

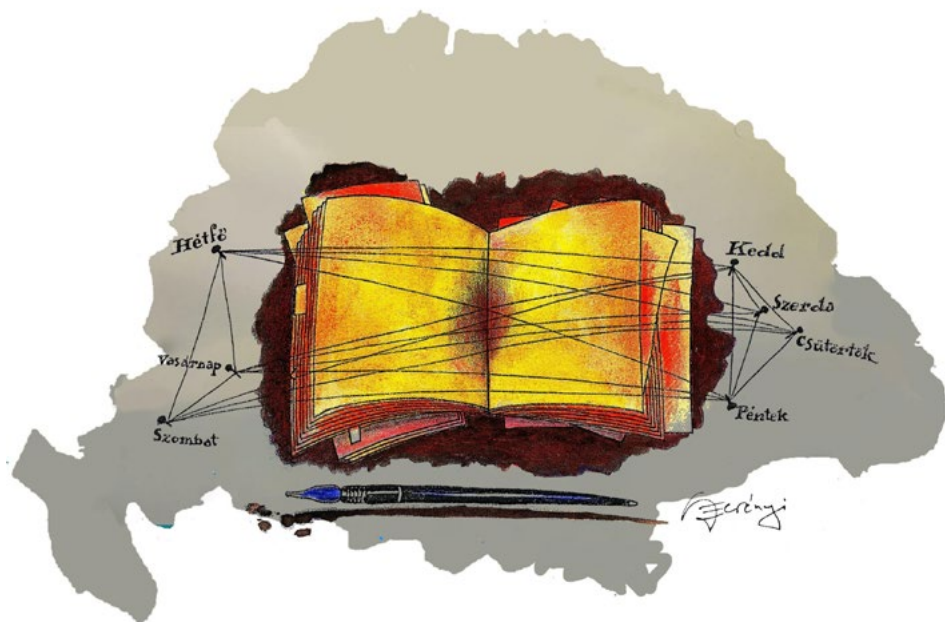
- Családjogi Charta. (Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=181>. Letöltés ideje: 2021.05.06.)
- Donum vitae. Hittani Kongregáció. (Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=187>. Letöltés ideje: 2021.05.06).
- Finer, Lawrence B. – Frohwirth, Lori F. – Dauphinee, Lindsay A. – Singh, Susheela – Moore, Ann M. (2005): Reasons U.S. Women Have Abortions: Quantitative and Qualitative Perspectives. In: *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*. Vol 37. No. 3.
- Globenewswire.com: Global In-Vitro Fertilization (IVF) Market 2020-2030, 2021. (Elérhető: <https://www.globenewswire.com/en/news-release/2021/04/29/2219487/28124/en/Global-In-Vitro-Fertilization-IVF-Market-2020-2030-Products-Types-Procedures-End-users-Country-Data-16-Countries-and-Competitive-Landscape.html>. Letöltés ideje: 2021.06.03.)
- Hámori Antal (2010): A mesterséges megtermékenyítésről. In: *Magyar Kurír*. 2010. október 13. (Elérhető: <https://www.magyarokurir.hu/hirek/mesterseges-megtermekenyitesrol>. Letöltés ideje: 2021.05.06).
- Hámori Antal (2020): A még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tisztelete. In: „Mielőtt megformáltak az anyaméhben...” *Az élet kezdetén felmerülő döntések keresztény etikai megközelítése*. Szociáletikai Intézet Kiadványai 8., Debrecen.
- Hámori Antal (2021): Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokról. In: *Jog-Állam-Politika*. 2021/2. szám.
- II. János Pál pápa (1995): *Evangélium vitae*. (Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78>. Letöltés ideje: 2021.05.26.)
- Infografiky.ihned.cz: Každý pátý pár v Česku má problém počít dítě. Ženy častěji zkoušejí umělé oplodnění, 2019. (Elérhető: <https://infografiky.ihned.cz/asistovana-reprodukce/r~e524dc94878f11e998d70cc47ab5f122/>. Letöltés ideje: 2021.06.03.)
- Irozhlas.cz: Česko je velmocí dětí ze zkumavky. Chystaná novela přihraje klinikám další desítky milionů od pojišťoven, 2020. (Elérhető: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/data-asistovana-reprodukce-ivf-zdravotnictvi-novela-zakon-o-verejnem_2002100600_nkr. Letöltés ideje: 2021.06.03.)
- Kisalfold.hu: Kaáli Intézet igazgatója válaszol a püspöknek: Dr. Kőrösi Tamás a hat és fél millió lombikbébi nevében, 2017. (Elérhető: <https://www.kisalfold.hu/gyor-es-kornyeke/kaali-intezet-igazgatoja-valaszol-a-puspoknek-dr-korosi-tamas-a-hat-es-fel-millio-lombikbebi-neveben-5554279/>. Letöltés ideje: 2021.05.26.)
- Kovács Gábor (2020): Jogi és etikai kihívások a vér és plazmadonációnál. In: *Jog-Állam-Politika*. Különszám, 2020.
- Kőrösi Alexandra (2016): Jogvédelem az élet kezdetén – A méhmagzat jogalanyi státusza. In: *Jog-Állam-Politika*. 2016/2. szám.
- Kőrösi Tamás (2009): *Lombikcsodák. A mesterséges megtermékenyítésről orvos-, pszichológus- és páciens szemmel*. Lilli Kiadó, Győr.
- Kőrösi Tamás (2018): Stimulációs protokollok. In: Steven G. Kaáli (2018): *A meddőség korszerű diagnosztikája és kezelése*. Medicina, Budapest.
- Kőrösi Tamás (2020): Legyen több a bölcső, mint a koporsó. In: *Magyar Nemzet*. 2020. 01. 09. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenylegyen-tobb-a-bolcso-mint-a-koporso-7644173/>. Letöltés ideje: 2021.05.11.)
- Lovászy László (2020b): Nyolcmillió új élet. In: *Figyelő: Gazdaságpolitikai Hetilap*. 63:5.
- Lovászy László – Szalay Máté Gerzson (2015): Genetikailag háromszülős gyermekektől az eugenika polgári jogiasításáig. In: *Európai Jog: Az Európai Jogakadémia folyóirata*. 15:5.

- Lovász László (2010): Rövid elmélkedés a modern abortusz-paradoxonról a magyar alkotmányozás fényében az állam életvédelmi kötelezettsége szempontjából. In: *Európai jog: Az Európai Jogakadémia folyóirata*. 10:5.
- Lovász László (2019): A biozsák, ami megmentheti a világot. In: *Portfolio*. 2019. augusztus 19. (Elérhető: <https://www.portfolio.hu/prof/20190819/a-biozsak-ami-megmentheti-a-vilagot-334343>).
- Lovász László (2020a): Lombik: áldás és békeesség - Már lehet etikai szempontokat érvényesíteni a szűken vett profitszemlélet rovására. In: *Magyar Nemzet*. 2020. november 24. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenylombik-aldas-es-bekesseg-8996354/>. Letöltés ideje: 2021.05.28.).
- Luciani, Albino (1989): *Opera Omnia*. Vol. VIII.
- Márai Sándor (2012): *Négy évszak*. Helikon, Budapest.
- Mátyás Szabolcs (2018): Az in vitro fertilizáció laboratóriumi háttere. In: Steven G. Kaáli (2018): *A meddőség korszerű diagnosztikája és kezelése*. Medicina, Budapest.
- Némethné Gradwohl Edina - Soósné Kiss Zsuzsanna - Feith Helga (2018): Koraszülöttek és a koraszülött ellátás történeti vonatkozásai. In: *Kaleidoscope*. 2018/9. No. 16. (Elérhető: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/download.php?cikkid=377>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Nepszava.hu: Veres András megyéspüspök szerint teljesen ki kellene iktatni a lombikprogramot, 2020. (Elérhető: https://nepszava.hu/3095897_veres-andras-megyespuspok-szerint-teljesen-ki-kellene-iktatni-a-lombikprogramot. Letöltés ideje: 2021.05.06.).
- Oberlander, Baruch (2017): Kóser-e a lombikprogram? Mesterséges megtermékenyítés a zsidó jogtükreben. In: *Egység*. 2017.10.12.
- Országos Vérellátó Szolgálat: A Katolikus Egyház Katekizmusa. (Elérhető: <https://www.ovsz.hu/hu/oco/katolikus-egyhazi-katekizmusa>. Letöltés ideje: 2021.06.06.).
- Ötvös Zoltán (2020): Új élet reménye - Népesedés - Aggasztó születésszámtan, sikertelen és sikeres próbálkozások, csatasorban a tudomány. In: *Magyar Nemzet*. 2020. december 12. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/uj-elet-remenye-9084098/>. Letöltés ideje: 2021.05.28.).
- Portfolio.hu: A biozsák, ami megmentheti a világot, 2019. (Elérhető: <https://www.portfolio.hu/prof/20190819/a-biozsak-ami-megmentheti-a-vilagot-334343>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Rabbi Aaron L. Macker (1995): *In Vitro Fertilization*. (Elérhető: https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/public/halakhah/teshuvot/19912000/mackler_ivf.pdf. Letöltés ideje: 2021.05.28.).
- Rojkovich Bernadette (2020): Megsértjük a természet törvényeit. In: *Magyar Nemzet*. 2020. november 2. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenylombik-aldas-es-bekesseg-8996354/>. Letöltés ideje: 2021.05.28.).
- Scientific American: Commentary: The Eugenics Legacy of the Nobel Prize Winner Who Fathered IVF, 2013. (Elérhető: <https://www.scientificamerican.com/article/eugenic-legacy-nobel-ivf/>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Silber, Sherman J. (2010): *Judaism and reproductive Technology*. (Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3071555/>. Letöltés ideje: 2021.05.25.).
- Sister Renée Mirkes (2012): Anything goes. In: *The Catholic World Report*. 2012. február 15. (Elérhető: <https://www.catholicworldreport.com/2012/02/15/anything-goes/>. Letöltés ideje: 2021.06.06.).
- Skarbski Fuzsina (2020): Fogadják el az etikus lombikot! In: *Magyar Nemzet*. 2020. október 30. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenylombik-aldas-es-bekesseg-8996354/>. Letöltés ideje: 2021.05.28.).

- Szaár Gyula Gergely (2015) Géntechnológia szociológiai megközelítésben. In: *Jog-Állam-Politika*. 2015/1. szám.
- Szász Péter (2020a): A gyermek nem jog, hanem ajándék - Vita a lombikeljárással való megtermékenyítés vallási, etikai és biológiai szempontjairól. In: *Magyar Nemzet*. 2020. október 27. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenya/a-gyermek-nem-jog-hanem-ajandek-8865134/>. Letöltés ideje: 2021.05.28.).
- Szoboszlai-Kiss Katalin (2020a): Hatmillió gyermek köszönheti az életét az egyedülálló orvosi eljárásnak. In: *Magyar Nemzet*. 2020. október 22. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenya/a-lombik-abortusz-inverze-8844557/>. Letöltés ideje: 2021.05.26.).
- Szoboszlai-Kiss Katalin (2020b): A lombikprogram sikertörténet: életet ad! In: *Magyar Nemzet*. 2020. október 27. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/velemenya/a-lombik-program-sikertortenet-eletet-ad-8865530/>. Letöltés i ideje: 2021.05.28.).
- The Guardian: Sperm counts among western men have halved in last 40 years - study, 2017. (Elérhető: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2017/jul/25/sperm-counts-among-western-men-have-halved-in-last-40-years-study>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Theconversation.com: A look inside the Czech Republic's booming fertility holiday industry, 2016. (Elérhető: <https://theconversation.com/a-look-inside-the-czech-republics-booming-fertility-holiday-industry-52425>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Tremayne, Soraya - Akhondib, Mohammad Mehdi (2016): Conceiving IVF in Iran. In: *Reproductive Biomedicine & Society Online*. Vol 2, June 2016. (Elérhető: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405661816300168?sfns=mo>. Letöltés ideje: 2021.05.26.).
- Usnews.com: Fetal Surgery Is Changing Lives for Kids With Spina Bifida, 2021. (Elérhető: <https://www.usnews.com/news/health-news/articles/2021-02-10/fetal-surgery-is-changing-lives-for-kids-with-spina-bifida>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Veres András (2017): A lombikprogram minden formája bűn. In: *Magyar Nemzet*. (Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/archivum/belfold-archivum/veres-andras-a-lombikbiprogram-minden-formaja-bun-3884376/>. Letöltés ideje: 2021.05.21.).
- Vicsek Lilla – Bauer Zsófia – Szolnoki Noémi (2019): „A cél, hogy legyen egy kisbabád, és minden mást félreteszél” – Etikai keretek az embriókkal kapcsolatos döntéseknél a lombik eljárás során. In: *Szociológiai Szemle*. 29(3).
- Vicsek Lilla (2018): Fertility myths, technology myths and their sources - Lay reasoning about age-related fertility decline. In: *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*. 9:2.
- Vicsek Lilla – Szolnoki Noémi (2015): Az embrió, mint társadalmi-kulturális entitás: Az embriók konstruálása a lombik bébi eljárásban résztvevő magyar páciensek körében. In: Kisdí Barbara (szerk.): *Létkérdések a születés körül: Társadalomtudományi vizsgálatok a szülés és születés témakörében*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Whattoexpect.com: Vanishing Twin Syndrome, 2020. (Elérhető: <https://www.whattoexpect.com/pregnancy/pregnancy-health/complications/vanishing-twin-syndrome.aspx>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Yourivfjourney.com: Czech donor eggs: the EU's best-kept secret? (Elérhető: <https://www.yourivfjourney.com/czech-donor-eggs-europes-best-kept-ivf-secret/>. Letöltés ideje: 2021.06.03.).
- Youtube: A mesterséges megtermékenyítésről, 2015. (Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=uN9DiOx12kY>. Letöltés ideje: 2021.05.11.).
- Zádori János (2018): Az in vitro fertilizációs kezelések kimenetele, perinatális kockázatok. In: Kaáli Géza – Bártfai György: *A meddőség korszerű kezelése és diagnosztikája*. Medicina, Budapest.

Szerényi Gábor, Ész vs. indulat

Szerényi Gábor, Trianon, könyv, napló

Aki rajzol, fest, ír... – Szerényi Gábor képteremtő művészetéről

Minden művészeti ág fejlődése a specializáció felé halad. Ez így van a képzőművészetben, s azon belül a grafikában is. A képgrafika utolsó évekbeli fejlődésére is az jellemző, hogy „akkor vagy sikeres, ha egy valamit művelsz, de azt intenzíven”, s ez a módszer a siker egyik záloga. Nos, Szerényi Gábor művészettel kapcsolatos és kifejezetten művészeti munkássága abszolút nem ez a kategória. A művész vállaltan sokféle tevékenységformával foglalkozik, de esetében az a különleges, hogy munkássága minden területen értékes, igényes.

Szerényi Gábor teljesen egyéni intonálású művészetének egyik kulcsa tán abban kereshető, hogy erősen önművelő alkat. Ugyan fiatalabb korában – ez a hetvenes évek elejére tehető – nagy hatással volt rá a magyar avantgárd nagy gurujának, Erdély Miklósnak a személyisége, ám végül képzőművészként nem azt az utat választotta, amelyre Erdély terelte volna, de gondolkozása, világról vallott felfogása, művészetének képi intellektualitása máig jelez valami – tán tudat alatti – örökséget. Ha Szerényi Gábor munkásságát kíséreljük meg elemezni, feltétlenül megemlítendő összetett sajtó- és médiabeli szerepe, sajtó- és televíziós szerkesztői munkássága, fokozottan pedig művészeti írói, elemzői tevékenysége. Írásaiban is mindig kitűnik érzékenységgel, felkészültséggel, könnyedséggel, publikációs mentesek mindenféle sznobizmustól, ugyanakkor szakmailag kivétel nélkül mélyre hatolóak, pontosak. Műveiben egyáltalán nem csak művészettel foglalkozik, hanem azok kis városi pillanatképek is tudnak lenni, minieszék, személyiségrajzok. Már szövegeiben is feltűnik kitűnő megfigyelő képessége, különösképpen úgy is fogalmazhatunk, hogy: felfigyelő képessége...

Pályaindulása éveiben tehát szimultán módon folytatott újságírói, szerkesztői és képzőművészeti tevékenységet (és még sok minden mást!), s jeles szakmai elismerés, hogy 1977 és 1991 között több, mint másfél száz rajza jelent meg az Élet és Irodalomban. Első munkái elfogadásakor még tapasztalhatta Nagy László költő (aki akkor a lap képszerkesztője volt) pályára orientáló segítőkészségét. Több napilapban jelentek meg rajzai, írásai, volt lapok képszerkesztője, míg immár hosszú évek óta rendszeresen a Magyar Nemzet hétvégi magazinjának dolgozik, fogalmazhatunk úgy, hogy jelennek meg képi látomásai, s mióta megvannak ennek a nyomdai lehetőségei, azóta nem csak fekete-fehérben, hanem színesben is megjelennek munkái. A művész képgrafikus munkássága egy különleges eredménye, hogy hosszú évek óta műveli az *újságrajz* lassan kihunyónak tűnő műfaját, méghozzá egyedülálló kreativitással

és művészi eredménnyel. A Magyar Nemzet napilap hétvégi mellékletei művei, grafikái által, szorosan vett képzőművészeti szempontból is értékessé, értékké válnak. Az újságrajz elvileg alkalmazott műfaj, ám ő – a számára biztosított szabadsággal élve – kilép ennek minden kötöttségéből, s rajzai az autonóm műalkotás minősítésre is jogosan tartanak igényt. S mindezt fejeli meg, lehet, hogy legfontosabbiként, szuverén alkotóművészi munkássága, mely a tágan értelmezett grafikuművészi tevékenységet jelenti, képgrafikusként, karikatúristaként, illusztrátorként, festészeti karakterű képteremtőként. Ebben központi van a képgrafika rajzi megvalósulásaként előttünk álló jeles életmű, látomásos, szürrealista látásmódként is manifesztált mély művészi felfogása, amelytől sohasem áll távol a humor, a sajátos szatirikus felfogásmód, mely bravúros technikai alkalmazókészséggel párosul, s immár összetett színhatásokkal összegződik. Ahogy a művész fogalmazott: tombolóan színesek lettek, lehettek művei. Ez a fogalom – színes – valóságos és jelképes értelemben is alkalmazható művészetére. Rendszeresen megjelenő – újra csak nevezzük így – újságrajzai immár egyedülálló műfajt képviselnek a kortárs magyar képzőművészetben. Nem tudunk más olyan példáról, mint az övé, vagyis hogy éveken keresztül, heti rendszerességgel jelennek meg munkái, ráadásul folyamatosan villódzó ötletgazdagsággal. Képi világában hagyományosan sokszor tűnnek fel úgynevezett attribútumok, lényegi tárgyi elemek, melyek jellemzik művészelete tartalmát, formai karakterét. Ilyen például a töltőtoll, amely végső soron ma már nincs is igazán bent használati tárgyaink körében, tehát már valamiféle múltira is utal, ám ugyanakkor Szerényi Gábor esetében kettős értelmet is kap. Egyrészt utal írói tevékenységére (az írók egy része még ma is töltőtollal ír!), ugyanakkor a töltőtoll számára kitűnő rajzeszköz, finom vonalteremtésre alkalmas, burjánzó, zsúfolt vonalhálóit remekül lehet vele papírra vetni. Vagyis töltőtollra alapozódik írói, rajzi munkássága. Látható is most közzétett rajzai között egy olyan tengerész figura, akinek lábszára alsó része és lábfeje egy-egy töltőtoll, illetve annak hegye... Ráadásul ez a tollhegy már rajzolatokat is teremtett! Az egyik hegy egyfajta geometrikus felfogásban rajzolt, a másik talán kalligráfiákat hoz létre. Vagyis a két hegy egészen másfajta stílusban dolgozik. A tengerész pedig, mint világjáró, világutazó, szintén lehet a rajzoló saját vágyakozása. Így válhat egy formailag semmiképpen annak nem nevezhető mű (amely azonban szimbolikus értelemben nagyon is igaz): *önarcképpé*... Szerényi Gábor sokszor használta munkái megvalósítása során a körzőt. No nem rajzolásra, hanem felbukkanó tárgyként! Olyannyira, hogy körzők kompozíciójából még úgynevezett objektet is készített. A körző, mint látványmotívum felhasználása és beépítése egy-egy műbe újszerű mondandók vizuális megjelenítését segítette elő.

Ábrázolói módszerében egyrészt tehát nagy szerepet kap a vonal, a burjánzó, kiismerhetetlenül tekerő vonal folyamatossága, ugyanakkor a felület alakításában alkalmanként a felület véglegesítése pontok halmazátára épül. A pontok tömege egész különleges vizuális effektusok érzékelésére képes. Másik módszere a szinte árnyékrajzok világát megidéző nagy

fekete foltokból álló mű építése. Ez a felfogás is tele van áttételes gondolatok manifesztálásával. Amikor szobrok, emlékművek világát idézi, akkor a múlt és a jelen bravúros ütköztetését oldja meg, nem is beszélve arról, hogy az árnykép utalhat az árnyékra, s hogy a múlt művei ma már csak saját maguk árnyékai. Így válik képessé egy képi világ összetett gondolatok felvetésére. S ha mindent tetézi színalkalmazással, akkor a képgrafika már kilép e kategóriából és már-már átlép a festmény területére. Azért nem válik festménnyé, mert minden mű szerkezetében, hálózataiban továbbra is a rajz adja a mű megvalósulása döntő látványelemét, s munkái finom papírokon, kartonokon születnek meg. Színalkalmazása is különleges. Jeleztük már a tobzódás fogalmát, amely a maga valóságában is jól jelzi, hogy Szerényi Gábor szinte úszik az örömben, amikor a fekete-fehér kettősségét „hátrahagyva” színezheti műveit. Szinte tudatosan törekszik sajátos disszonanciára, s ha kell: harmóniára, amikor a rajzi látvány jelképes mondandójának például gúnnyal, humorral együttes megfogalmazásához élénk színösszeállítások csatlakoznak. A rajz sajátos derűje a színalkalmazás felfokozott vitalitásával egyesül.

Fontos meglátásokat tett közzé Szerényi Gábor munkásságáról Szurcsik József képzőművész, amikor így írt: „Művészetében a belső feszültség erőteljes gesztusaival olykor úgyszólván robbanásra készíti műveit. Mégis a klasszikus grafika értékeire alapozva, kiváló rajzkészség és technikai felkészültség jellemzi Szerényi Gábor minden művét. Érdekes egybeesés, hogy a robbanékony, energikus feszültség és dinamika állandó mozgalmas vibrálása mégis sejtelmes érzékenységgel telik meg, pontosabban szelíd és finom szeretettel tölti fel képeit. Minden tollvonás, vonal vagy folt egyszerűen „csak úgy” beszédbe elegyedik a nézővel anélkül, hogy kinyilatkoztatna vagy megmásíthatatlan véleményét a nézőről ránk akarná terhelni.”

Valóban fontos a dinamikával, vibrálással együttes sejtelmes érzékenysége. Ami nem zárja ki, sőt művésze értékét csak fokozza, hogy ne foglalkozzon filozófiai dimenziókba is emelkedő gondolati dilemmákkal, néha abszurditásig fokozódó művészi töménységgel megjelenített társadalmi szituációkkal. Szellemi motívum arzenáljában sokszor bukkan fel a könyv, sokszor jelennek meg újságok, folyóiratok ábrázolásai. Ez jelzi, hogy a kultúra sorsa, jelene, helyzete, állapota, annak torzulása, a média befolyásoló ereje mennyire foglalkoztatja a művészt. Iróniára is rendkívül erőteljesen képes művészi világára azonban a néző sokszor reagálhat úgy, hogy „sírva vigadunk”. P. Szabó Ernő művészettörténész idézte Szerényi Gábort egyik írásában olyképpen, hogy: „nem a látható világ külső burka foglalkoztatja, hanem azok a mögöttes dolgok, amelyek alakulása azután mégis visszahat a látható világra.” S ez így igaz. Munkái látván először csak felismerjük motívumait, ám összetett asszociációkkal teli gondolati konstrukciói csak a látvány tüzetes elemzésével tárulnak fel előttünk. Módszerében sokszor jut fontos szerep a mondandó szuggesztivitásának elősegítése okán a karikatúrisztikus rajzi fogalmazásmódnak. Eltűzött arányok, felnagyítások, kicsinyítések, meghökkentő tárgyak, személyek felbukkanása segíti elő az erőteljes képi kompozíció megvalósulását. E felfogásával meglehe-

tősen magányos szereplője a kortárs magyar képzőművészetnek, melyben igen ritkán találkozunk azzal, hogy az adott esetben karikatúrára alapozódó rajz, mű sikeresen lép át a képgrafika műnemébe. Szerényi Gábor ezzel a sokféleséggel tehát távol tartva magát a művészi specializációtól, sajátos reneszánsz tágassággal értelmezi és gyakorolja művészi hivatását, amely különleges színfolt a kortárs magyar képzőművészetben.

S ha lejegyeztük korábban azt a fogalmat is művészetével összefüggésben, hogy humor, akkor hadd legyen a zárógondolat tén ilyen módon fogalmazva... A magyar vezetékevek között van olyan, hogy Szelényi, de az nem ő, van olyan, hogy Selényi, de az sem ő, van szerény, ám az sem ő! Ő Szerényi. Vagyis odavalósi, Szerényből érkezett... Ilyen szemmel nézzük műveit.

Szerényi Gábor, Dimenziók 3.

Szerényi Gábor, *Brew*

- BARTKÓ RÓBERT egyetemi docens
SZE DFK Állam- és Jogtudományi Kar
- FELEDY BALÁZS művészettörténész
- HAJNAL ZSOLT egyetemi adjunktus
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- HÁMORI ANTAL egyetemi docens
BGE Kereskedelmi, Vendéglátói és Idegenforgalmi Kar
- JAGUSZTIN TAMÁS ügyész, PhD hallgató
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- LENKOVICS BARNABÁS professor emeritus
SZE DFK Állam- és Jogtudományi Kar
- LOVÁSZY LÁSZLÓ GÁBOR miniszteri biztos, Miniszterelnökség
NKE tudományos főmunkatárs
- MOLNÁR JUDIT egyetemi docens
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- PETHŐ ANDRÁS PhD hallgató
SZE DFK Állam- és Jogtudományi Kar
- SZERÉNYI GÁBOR grafikusművész
Magyar Nemzet
- SZOBOSZLAI-KISS KATALIN egyetemi docens
SZE DFK Állam- és Jogtudományi Kar
- TÓTH ZOLTÁN BALÁZS szakmai és kommunikációs vezető
Külügyi Műhely Alapítvány
- TURCSÁN TAMARA PhD hallgató
SZE DFK Állam- és Jogtudományi Kar
- ZACCARIA MÁRTON LEÓ egyetemi adjunktus
DE Állam- és Jogtudományi Kar

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

1. A Jog-Állam-Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.
2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg tanulmányonként és szerzőnként az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000 karaktert.
3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltüntetésével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).
4. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dőlt betű* alkalmazható; kizárólag művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kaptális stb. használatát kérjük mellőzni.
5. A hivatkozásokat felső indexben, az adott írásjel után tüntessük fel, pl.:” XY szerint.^{1,2} Továbbá...”. A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő vagy pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondattal esetén idézőjel van a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az írásjel következik).

A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén pontosvesszővel:

a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagyköötőjel szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:

Kiss, 2010, 10.; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.

b) Online hivatkozásnál Weboldal neve: Téma (nagy kezdőbetűvel), évszám:

Hvg.hu: Cikk címe, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak a tartalomjegyzékben).

6. Az irodalomjegyzék csak a hivatkozott publikációkat tartalmazza, és korlátozzunk ezek számát 10-15 forrás megjelölésére. Rendezzük ABC-sorrendbe.

7. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolással ellátva:

a) Könyveknél: Szerző(k) teljes neve (szerk. ha van) (évszám): *Dőlt cím*. Kiadó, helyiség. Például:

- Kiss Péter-Nagy Tamás (2020): *A monográfiánk*. Universitas, Győr.
- Smith, Joe-Doe, John (2010): *A handbook*. ABC Publishing, London.

b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek:

- John, Smith (ed.) (2000): A Chapter. In: Doe, John (ed.): *A Book*. ABC Publishing, London. Tehát a név után (évszám) és kettőspont, majd cím van. Utána In kettőspont szerkesztő kettőspont, majd a kötet címe dőlt betűvel, pont-

tal lezárva. Végül előbb a kiadó, majd a kiadás helye.

c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

- Kiss Péter (2011): Egy cikk. In: *Folyóirat*. 2017/12. sz. Universitas, Győr.

d) Online hivatkozás esetében a webcím (url), a megjelenés éve (ha ismert) és a megtekintés idejének feltüntetésével:

- Hvg.hu: Hitelek, 2021. (Elérhető: www.webcim.hu. Letöltés ideje: 2020. február 2.). A webcímet és a Letöltés idejét az URL után pont választja el!

e) Idézett jogszabályok esetén:

- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

8. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalomjegyzék után feltüntetni.

9. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a dőlt, félkövér, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozíciók) kezdjük nagybetűvel.

9. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó feltüntetésével.

10. A (fekete-fehér) táblázatokot és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldalszám) itt is kérjük betartani. Példa képaláíráásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss-Nagy, 2010, 40.)

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két

opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

12. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

13. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozást munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefon-szám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat,

Szerkesztőség